

RAST – L. IX,
ŠT. 5 (59)
OKTOBER 1998

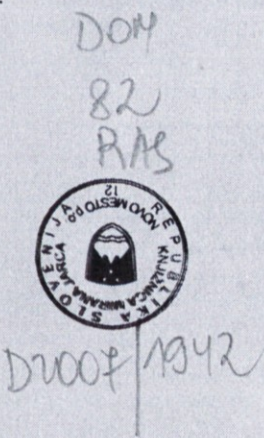
ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VSEBINA		str.	RAST št. 5 (59)
UVODNIK	Na napihnjenih balonih slabe vesti	427	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Sedem pesmi za sedemdeset let	429	Tone PAVČEK
	Pesem začetka	431	
	Soneti za sina, II.		
	Slovenske pesmi, 3.	432	
	Temenica, 4.		
	Ljubezen	433	
	Rodnosti		
	Žalostna gora	434	
	Mesec na hoduljah	436	Sonja VOTOLEN
	Kresna noč	437	Rudi ROBIČ
	Nostalgija		
	Prebujenje		
	Dolenjska		
	Kraška razglednica	438	Vlado GARANTINI
	Vile		
	Jesenska,		
	Kmečka zgodba		
	Zemlja		
Prevod	Vsakemu svoj veter	439	Renzo CIGOI
	Le glejte		Prevod: Jolka MILIČ
	Besede kot voda		
	Kratko potovanje v preteklost	440	
	Kot Himalaja velik oblak		
Proza	Izpraskano sonce	441	Stane PEČEK
	Ples v dežju (II)	443	Irma PLAJNŠEK
Prevod	Priča (odlomek iz romana)	445	Zilhad KLJUČANIN
			Prevod: Damijan ŠINIGOJ
KULTURA	Robar na manj razvidnem robu	451	Filip ROBAR DORIN
	Jubilej Zgodovinskega arhiva Ljubljana	464	Zorka SKRABL
	Godba meščanske garde v Novem mestu	471	Meta MATIJEVIČ
	Življenje in delo Jurija Dalmatina (1547 - 1689)	474	Mihael KUZMIČ
	Črnomaljski izzval tridesetletno vojno?	486	Janez KRAMARIČ
	Grajski park Gradac	488	Mitja SIMIČ
NAŠ GOST			
	Naravnani na večnostne silnice		
	Pogovor s stiškim opatom Antonom Nadrahom	493	Milan MARKELJ
	Martina Koritnik Fajt	502	Jožef MATIJEVIČ
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Življenje in smrt Zoisovih štipendij	505	Jan MAKAROVIČ
	Prostovoljno delo v osnovni šoli	510	Nada PEČAVAR
RASTOČA KNJIGA			
	Forum odličnosti in mojstrstva	513	Janez GABRIJELČIČ
	Informacijska tehnologija v državni upravi	516	Jože PRESKAR

ODMEVI IN ODZIVI

Vsak v svojem šotoru	521	Tomaž LEVIČAR
Stoletnica rojstva dr. Stanka Vurnika (1898 - 1932)	524	Bojana ROGELJ ŠKAFAR
Krvodajalstvo - gibanje za življenje	526	Darja HOČEVAR
Perry in Valdma v Sloveniji	528	Karolina VEGELJ STOPAR
Literarni klub Dragotina Ketteja	529	Klavdija KOTAR
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (54)	531	Karel BAČER
KRONIKA	537	Lidija MURN

NA NAPIHNJENIH BALONIH SLABE VESTI

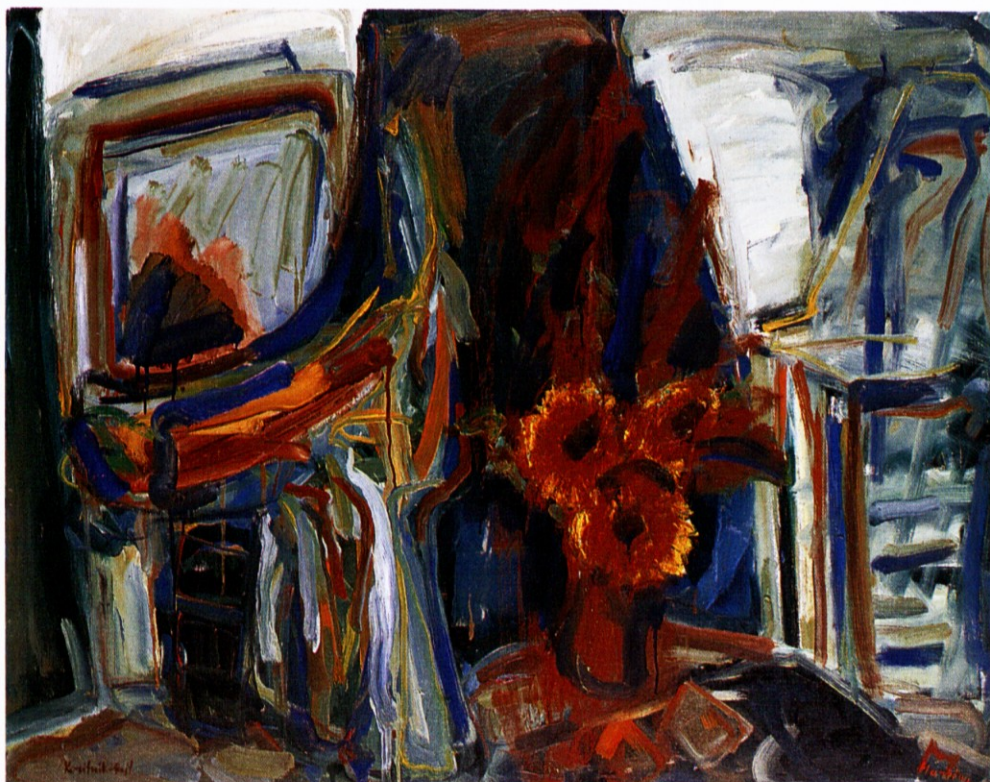
Iz poznoseptembrskih dni se v poplavi besed in slik, s katerimi nas neprekinjeno pitajo množični mediji, od časopisov in revij do televizije in interneta, kot najbolj izstopajoče in najbolj temeljito obdelano dogajanje ne kažejo, denimo, strahotne podobe uničevanja in smrti, ki jih v zlem obilju rojevajo lokalne vojne, teroristični napadi, organizirani kriminal, naravne in prometne katastrofe. Tudi ne obupani obrazi beguncev v daljnih in nam bližnjih delih sveta, ne tisoči in tisoči hektarov uničenih gozdov, strašljive gore odpadkov, ne lakota in hudo pomanjkanje, ki si-jeta iz velikih otroških oči na upadlih obrazih iznad napihnjenih trebuščkov. Ne, mimo teh grozljivih podob sveta se v ospredje odločno vedno vriva nekaj drugega - v tem času slika ameriškega predsednika Clintona, prvega moža prve svetovne super sile, kako se ubogljivo trudi odgovoriti na vsiljiva in pikolovska vprašanja velike preiskovalne porote.

Le kaj ima podoba zdravega, urejenega, očitno uspešnega in zadovoljnega gospoda, z le rahlim oblačkom skrbi na čelu, v sebi takega, da se tako izrazito izpisuje iz množice drugih podob? Ali je mogoče, da se zaradi bolj ali manj odpete zadrge predsednikovih hlač skuha tak vroč medijski golaž? Je vse to vrtanje v posameznikovo intimo, za marsikoga na meji, če ne že kar onkraj meja sprejemljivega in dobrega okusa, sploh vredno ene same sekunde, ene same slike v medijski podobi bivanja tega sveta? Kako se sploh morejo tako inenzivno ukvarjati s tem, ko resnično velika in usodnejša vprašanja ropotajo po vratih? Mar res drži tista strašna misel, porojena Dostojevskemu med bivanjem v "mrtvem domu" sibirskate katorge, da je človek žival, ki se vsega navadi? Smo se torej že tako navadili podob umiranja, revščine ter nasilja nad ljudmi in stvarmi, so nam res postale tako vsakdanje v medijskih ekstraktih sveta, da se nas ne morejo več globoko in človeško dotakniti, pa niso več medijsko zanimiva?

Dalo bi se potolažiti slabo vest nad tem strašnim očitkom izgubljanja človeškosti s konstruktom, da gre pač za nekakšno zaroto medijev in tistih, ki stoje za njimi, da nam skušajo z napihovanjem Clintonovih in podobnih medijskih balonov zakriti pogled v resnični obraz sveta. Vendar imam ob tem neprijeten občutek, da je to slab konstrukt in da si slabe vesti z njim ne moremo pomiriti, saj vendar vemo, da množična občila navsezadnje dajejo le to, kar ljudje od njih hočejo in želijo. Ker torej nočemo grdih resnic tega sveta, se oklepamo napihnjenih medijskih balonov, da nas dvigajo v visoko v zrak, med rahle bele oblačke, daleč od ponorelega sveta.

Milan Markelj

MARTINA KORITNIK FAJT

TIHOŽITJE S SONČNICAMI, olje na platnu, 100 x 120 cm, 1997

Tone Pavček

SEDEM PESMI ZA
SEDEMDESET LET

Toneta Pavčka smo prosili, naj izbere sedem svojih najljubših pesmi, izboru pa doda tudi kratek komentar, da bi tako obeležili njegov življenjski jubilej – 70-letnico, ki jo je praznoval 29. septembra.

Hvaležni za vso pesniško in človeško svetlobo, s katero je po svoje obarval in ozvočil pokrajino slovenskega duha tudi tako, da ta diha po dolensko mehko in diši po zemlji, mu želimo še naprej rodovitno hojo k najlepši pesmi.

Je že tako: tudi še tako ljubezniva prijaznost povzroči lahko zadrego in nehote zadene v živo, v občutljivo. Vabilo literarnega urednika Rasti, g. Ivana Gregorčiča, naj izberem za priložnostno objavo nekaj svojih pesmi, me je najprej presenetilo, razveselilo, potem pa spravilo v zadrego. Zgodilo se je, kar se dogodi pogosto: ozreš se po travniku, da bi videl, kaj trav in rož je za teboj, v mislih se celo že veselíš tistih, ki si jih najbolj pripoznal za svoje, ker so te zaznamovale, potem pa ne vidiš domala ničesar. Vse je kar bolj puščava kakor oaza, bolj goličava molka kot govor pesmi. Če sem nekoč, morda celo ne tako davno, čutil v sebi slast nenapisanih pesmi, radosten občutek prihodnjega mladoletja, ki ti pravi, da je še toliko vsega pred teboj, da bodo glavne pesmi šele prišle na vrsto, se zdaj, postavljen v sredo resničnosti svojega kratkega iztekajočega se časa, zavedam, da to ni čisto tako, da je celo hudo drugače. In hotel – ne hotel moram gledati skoroda samo nazaj, v to malo, kar je, in se ne več zanašati, da me pesem spet in spet zanese in ponese med nove zvoke in pod nove visoke oboke. Zdaj je skoroda jasno, kar je bilo kakor slutnja resnice že prej prisotno: vse to občutenje in verovanje v prihodnje pesmi, v še nenapisane, a vendarle nekje v meni ali v veselju zame pričujoče in bivajoče, je bil in je po svoje beg pred resničnostjo, pred nepopolnostjo in nezadostnostjo tega, kar je. Sen o nemogočem.

In v ta primež stiske sem se ujel ob ljubeznivem vabilu za izbor pesmi za Rast. Izbiraš, ne izbereš, ne prebereš med napisanim kaj izbranega, v izboru kaj izbornega. Tako lahko le zapišem že izrečeno ugotovitev: Pogled nazaj mi pravi, da je bilo več knjig kot pesmi, več življenja s poezijo kakor žive poezije, a vendarle tudi, da je bila polstoletna hoja za pesmijo zmeraj potovanje k sebi, v skrivnost in k ljubezni. Ob tem pa lahko samo vzkliknem: In kaj bi hotel še več?!

In kako sem potem, po teh sodbah, vseeno izbiral?

Najprej se mi je pokazala lepa rešna pot: iz vsake zbirke po vrsti ena pesem, ki naj govori o ravni poti od prve do zadnje postaje. Pa se ni izšlo.

V zgodnjih knjigah rane poezije vidim mladega fanta, ki je bil preveč žalosten in to skoroda brez vzroka, morda zgolj zaradi mladosti in dolenske čustvenosti, ki so ji bili mestni (internatni in drugi) zidovi pretresni. Fant je hotel mnogo, znal pa je malo. Nekaj pesmi iz tega njegovega obdobja, ki bi se lahko približale visokemu nazivu pesem, so uredniki že pridodali kot zadnji cikel k otroški poeziji in zdi se, da naravno zaključuje prvi razdelek mojega pesnjenja zadnja poglavja čenčanje z otroki in za otroke. Ko je fanta, ki ni bil več fant, zadelo, to je bilo enkrat po zanosnih himničnih Poganskih hvalnicah, ko se je zamajal sam in sta se mu zamajala dom in rod, se je v Dediš-

čini zavedel sebe in svojega verza. Odtlej štejem čas in pisanje na novo. Celo vmesni postanki na otroškem vrtljaku so samo veseli trenutki življenja dečka, ki ni odrasel ali pa je morda že prerastel vsakodneвно nižino bivanja. Le od daleč, kot milostno sprejemanje vsega, kar je, je ta svetli tok vplival na oni drugi, temnejši, da sta lahko oba kot nerazdružljiva enotnost v blaženem hipu vpesemvzvetja.

Tako tudi začenjam ta svoj priložnostni izbor po prestopu iz smrtne dediščine v dar Dediščine. Pesem začetka je pesem o tem, kako sem nekoč vstal – in sem potem in bi še sedaj rad kar naprej na novo vstajal – in grebel navzgor, v grič, goro, k vrhu. Tam so bile trte v najlepšem času, v času rezi in usmiljenega zdravilnega soljenja, tam se je po zimi, po hudem, znova prebudilo življenje s šumom in skrivnostnim besedovanjem trav, trt in trnja, temnega in svetlega, sonce in sence, potekel je pravir žive živice življenja. V tem prebujenju k življenju se je budila tudi prošnja za besedo. Podobno tej prošnji za besedo zvene tudi stari verzi iz Sonetov za sina. Napisani so bili v brezskrbnem času muževnosti in samozadostne nevednosti, kako blizu roba hodimo, kako blizu nas ali v nas samih je brezno nevednosti, ki se še ne zaveda, da je tudi hudo delež človekov na tem svetu. In kakor slepec vidi in čuti sonce in črno temo v sebi, sem tudi jaz takrat napisal misel o rabni kovi v verigi rodov, pa še verz, da ne bi kdo mlad umrl, ne da bi kajpak pomislil, kako je smrt neizbirčna in kako se lahko veriga rodov pretrga in zazija praznina groze. Prav o tem poje tretja izbrana pesem, ena izmed prvih žalostink v ciklu Slovenske pesmi. Drugače rečeno: osebno je prešlo v širše, moje v naše, bolečina v gorje, húdo v moro.

Premagovanje vsega tega, osebnega in skupnega, me je vodilo v čaščenje življenja, v še trdnejšo vero, da je življenje vse; najsi je še tako bridko in kruto, je zmeraj več od nič. Preko Pasternakovega silnega verovanja v moč poezije in v sestro življenje se je iz mojega življenja začela umikati smrt, postajala je nekakšna posrednica za besedovanje z njimi, ki so odšli in so sedaj ali angeli ali srebro neke čiste zvezde, zmeraj pa blizu kot naši sobesedniki in tudi kot sodniki naših dejanj. K sprejemanju in življenju te in take milosti sta me vodili in me vodita dve posestrimi: ljubezen in pesem. O tem govori naravnost iz osebne in slovenske skušnje pesem Ljubezen, po svoje o globljem razumevanju protislovij življenja in o nekakšni spravi med mrtvimi in živimi pa četrta pesem iz cikla Temenica iz zbirke Temna zarja.

Iz zadnje zbirke, Upočasnitve, ki mi je kajpak, vsa sveža in nova, za zdaj najbližja, sem izbral dve pesmi. Pravzaprav sta obe tudi in spet le varianti na znani temi, ki me spremljata od nekdanj in zmeraj na novo in drugače poimenujeta mene v pesmi ali obudita pesem v meni: zemlja in mladost. Tokrat pa je zemlja tista, ki ni le v meni, po vseh udih in čutih, ki ni le upanje in prispodoba vere, a je hkrati najbolj ponižna nižina in najbolj visoko gorstvo, je alfa in omega vsega, ker je – rojstvo. Zadnja pesem Žalostna gora je iz mladostnega spomina in iz sedanjega videnja: dolga, dolga pot, romanje dečka skozi kraje in čase na Žalostno goro, kakršna je bila nekoč in kakršna naj bi bila zame jutri, ko padem v objem eni izmed dveh nebeških mater, moje ali one svete, ko bo objem tako blažen, tako božji, tako človeški.

In tako sem svoj zapis k pesmim, ne da bi hotel, končal z jutri. Gledam nazaj, jemljem od včeraj, a glej, mislim na jutri, čutim z jutri in celo verjamem, da je tam, spredaj, tista pesem, ki je nisem in je ne bom napisal. Najlepša pesem.

PESEM ZAČETKA

*Prihajam iz črnih dni samomolčanja,
od kalnih kalov in milih senc
svojih ljubih. Prihajam iz razdejanja
čez razvaline in noč, ko se svet
na novo sestavlja. Prihajam z vero, da pridem
na pota, ki vodijo v dan,
širok in ozek, kakor dežela lepe Vide,
polna njenega obupa in sanj.*

*Prihajam iz temne doline na griče
prezebljih trt kakor v času rezi
in pričakovanja zelenja,
prihajam in znova jecljajoč kličem,
bolj s srcem kakor z besedami,
k svetlemu bogu življenja.*

*Tako začenjaj z molitvijo kakor v ranem otroštvu.
Naj blagoslov pade z zvonov neba
na to puščo besedja, na goličavo,
naj se zlogi, prihajajoči opotekaje z dna
noči, strnejo v razumevajočo pisavo,
kot se stiska dan k dnevu in ovca k ovci
za strnjeno čredo,
za blejanje in za toploto
in za besedo.*

SONETI ZA SINA**II.**

*Pravijo: imeti.
Jaz pravim: imeti rad.
Govorijo: uspeti.
Jaz: ne umreti mlad.*

*Živeti in preživeti.
Kakor jeder brstič,
ki mora zoreti
za vse in za nič.*

*Ni glavno
uspeti.
Bolj slavno
je ravno živeti*

*in biti rabna kov
v verigi rodov.*

SLOVENSKE PESMI

3.

*Na pomaganje kličem
in bijem plat zvona:
zemlja bruha mrliče,
kot da je kraj sveta,*

*da živi doli padajo,
da mrtvi gori vstajajo,
da od črne zemlje do nebes
vse polno belih je teles,*

*izmučenih od hudega,
od uročenosti krvi,
od ran življenja kratkega
in od predolge večnosti.*

*In ne zbude jih grom ne zvon
ne vpitje na pomaganje:
grobovi so postali dom
za sanje neizsanjane
in za Slovence scagane.*

TEMENICA

4.

*Temenica, živa voda z vonjem porodne
vode rojenih na tvojem levem in desnem boku,
ti jih ločene, a tako hitro prehodne
v smrt, združuješ v svojem bežečem toku*

*in jih odnašaš skupaj preklete in svete,
enako ranljive, enako dokončne v tišino,
v deželo na ono stran Lete,
v globino let in v sveto milino.*

*Po njih boš na breg morda čez stoletje
kakor slučajno navrgla predmete
prstan, kovanec, drobec granate, belo kost -*

*zmaličena znamenja naše dobe -
in spet bodo mirno v svojo ujeto prostost
tekle dalje tvoje očiščene vode.*

*To ni nobena pesem, to je
ena sama ljubezen.*

Marko Pavček

*Meni je lep ta svet
med morjem in goro !
Ta prst, ki je je komaj za pest,
z majhnim upom in veliko moro.*

*Meni je drag ta prag
pred nebivanja vrati.
Sem nas, kot boštva in beden prah,
je položila usoda mati*

*za vztrajanje in za rast,
za bel dan in črno bilje,
za muko in slast, za strast
in nerazumno samonasilje.*

*Meni je ljub ta svet,
tako krut in ravnodušen!
Nanj sem pripet in razpet
kot na križ preizkušenj*

*za pot kdovekam, navzdol
v brezno ali v brezmejno pesem,
na to čudno slovensko bol,
na eno samo ljubezen.*

RODNOSTI

Novorojencu M.

*Moja zemlja se razprostira po vseh mojih čutih
in čustvih, po udih. Čutim jo s slednjim
vlaknom mišic in kit, z nekakšnim obrednim*

*občutjem: To je najboljše, kar se mi je dogodilo,
to je najslajše, kar me je doletelo. Milo
diha, mastna in blatna, taka pred zimo,*

Tone Pavček

*za jutri. Kajti zmeraj lahko pride, kot zarja,
dobra minuta bilke, trave, rože, da ne usahne.
Zmeraj lahko na kraju ogona čakaš na ptico,*

*ki poje. In sede na preostanku dolgega dneva
zmeraj lahko prebiraš v knjigi živih novico
o novorojencu, ki se - sonce - pravkar rojeva.*

*Pravkar prihaja iz zemlje in jo proslavlja
z jokom zahvale. In jaz z zemljo po vseh udih
in čustvih za njim sredi zemlje ponavljam:*

*Dobra si, zemlja, rodna in rosna, gruda ob grudi,
nižina najbolj ponižna, najbolj visoko gorstvo,
alfa in omega: r o j s t v o .*

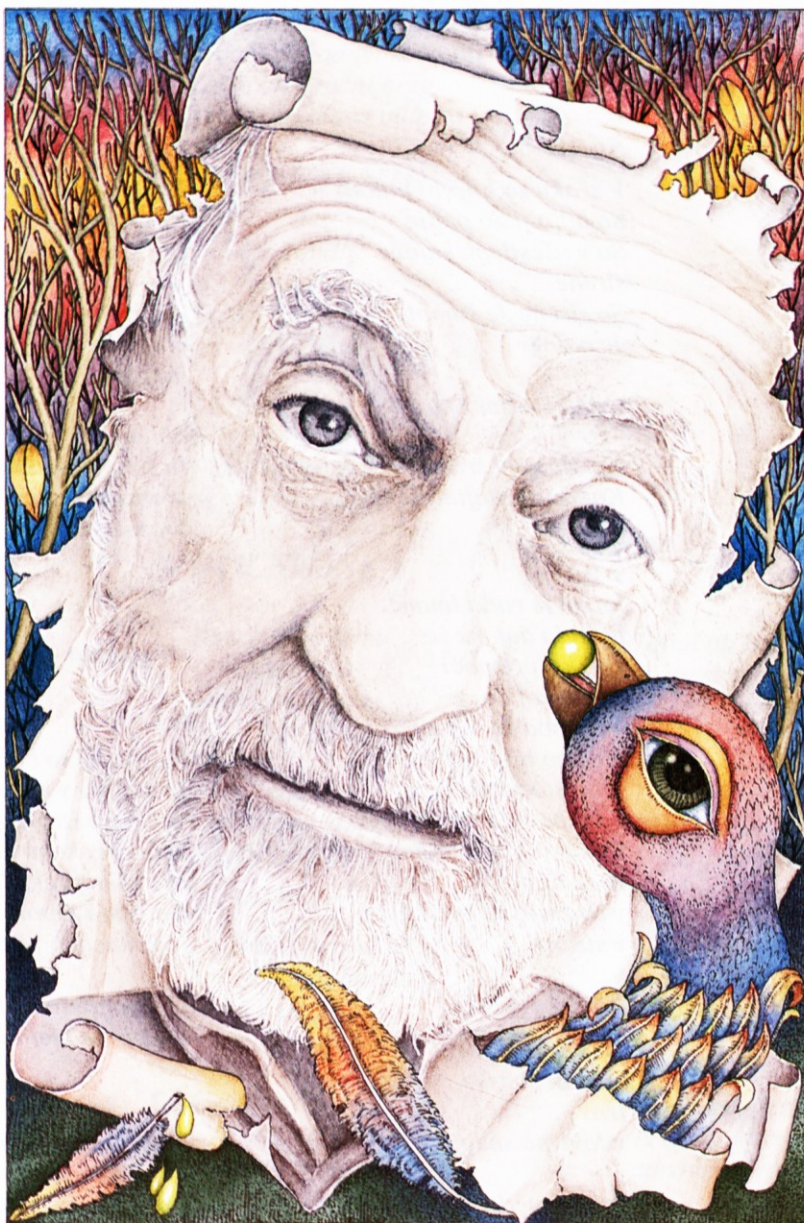
ŽALOSTNA GORA

*Neslišno, kot hodijo drevesa,
potrpežljivo, kot kaplja kaplja na kapnik,
ponižno, kot se mah zaraste med kamni,
in tiho, kot gre duša iz telesa,
bi rad šel še enkrat na Žalostno goro.*

*Šel bi kakor nekoč, pobič z zaobljubo
ob rojstvu, z rojenicami in z mamo,
v sposojenih čevljih, s tujim klubukom,
s svojo vero in prirojeno rano,
šel še enkrat skozi sedmero vrat
in sedmero dežel sedma nebesa iskat
na Žalostno goro.*

*Pojdem in v bregu, kjer gre črta ločnica
med tu in tam, stopim k materi, mladi
in žalostni, kot sta gora in njena svetnica,
in roke razširim. Zagotovo me vzame
v naročje ena od mater, obe zdaj nebeški;
in objem bo kot dar za goro in zame.
Tako blažen. Tako božji. Tako človeški.*

LUCIJAN REŠČIČ

Iz pesniške zbirke Toneta Pavčka DOLENJSKE BLIŽINE

Za cikel TEMENICA, akvarel, perorisba, 1998

Sonja Votolen **MESEC NA HODULJAH**

55

*Danes sem se ustavila
Na polju z rumenimi bučami
Je bilo kot ležijo
sonca na njivi
Potem sem sedla na eno sonce
pretegnila noge in s čevljem
pobrskala v zemljo*

*in pritisnila uho
na jesen*

56

*V zraku so barvni baloni
So baloni So petlje
So v ušesih piskajoče
sirene
So sirene Je šumot
Je odmev*

Odmev odmev odmev

*Kot da so v zraku barvni bobni
Kot da se sinjina ženi*

57

*Imam te rada Imam
te rada daj me že
vendar premoči
opljuskaj do
kože pod kožo
Hočem biti sveža
glinasta razmočena
od tebe do tebe do sebe
Imam te rada Imam
te rada dež
v avgustu ko sva sama
v sušini*

58

*Užitek je v pest
stisniti zimske
trave
vdove po snegu*

*krtino med gazmi
drobiti*

*in ujeti iz nje
soparni spomin
na sneg*

59

*Stojim na bregu in se zavedam
Zaprem oči svoja polnenca
Vase skrijem širino dneva
Danes je bel
Kmalu bo pomladen
Jaz sem že
In te čakam
te čakaaaam*

rumen regratov smeh

60

*Tu sem in sem popolna
Ker nimam meja
ker nimam drugega*

*kot svetlobo in
modrino
in njuno*

*obleko
In sem vsak dan
svetla in modra
brezmejna*

*zgnetena
vetrna
mrščavica*

61

*Spomnim se babice
In spanja v njenih rokah
Njenega širokega krila
Tako širokega da me
je z njim prekrila
Ko sem zaspala
je kasneje povedala*

*je s pogledom sledila
mokremu metulju*

62

*Preletela sem preteklost
in prihodnost
Preletela svoje oblake
Na soncu pustila peruti*

*Zdaj vem da so moja pot
trenutki
drobci*

Rudi Robič **KRESNA NOČ**

*Vrhove slokih brez
lahkotno veter niha.
Iskri se majski kres,
noč je skrivnostno tiha.*

NOSTALGIJA

*Pod plugom zazveni
kovanec zgodovinski.
Začaran v rečni breg
obstal je kamen mlinski.*

PREBUJENJE

*Veter prebudil
je krošnje dreves.
Kaplje deževne
začenjajo ples.*

*S krilom dotika
se vala galeb.
Nekaj dogaja
se v srcih deklet.*

DOLENJSKA

*V srebrnem jutru
kobilice frčijo
prek svežih krtin.*

*

*Ptice letajo
visoko pod nebo.
Mi jih gledamo.*

*

*Kodrasta breza
kot velika pahljača
zastira sonce.*

*

*Cvetoča lipa.
Čebelja simfonija.
Medena paša.*

*

*Sopara diha.
Bel metulj pijan drhti
na rdečem cvetu.*

*

*Topol ob Krki
svojo senco namaka.
Veter jo ziblje.*

*

*Pesem klopotcev.
Zlatorumena jesen.
Dolenjski cviček.*

*

*Na hrbtu brenta.
Lesena preša joče.
Štefan poln mošta.*

*

*Gorjanski izvir.
Iz Gospičične pijem
zdravilno vodo.*

*

*Kot biser leži
v naročju domovine
moja Dolenjska.*

Vlado Garantini KRAŠKA RAZGLEDNICA

*Kraške hišice,
mične Kraševke,
v gručah med kamni,
s klobučki, opečnatordečimi,
v veter šepečejo
dekliške skrivnosti.
Iz krčme Kraševci prinašajo*

*temni teran,
ga cukajo v senci,
počasi, zaljubljeno, v dolgih požirkih,
ob zidu razgreto zbijajo balince.
Z zenita vriska mediteransko sonce,
rubinasto barva zemljo, ljudi.*

VILE

*V sobico pomlad sklanja
nadišavljeni labodjebeli vrat.
Iz temnih host
vračajo se dobrotljive vile,
po tratah rajajo,*

*drhtijo med hišami prosojne krinoline.
V polni moči nabrekajo otrple žile.
Veselim se in trepečem,
da čarobne gostje
se ne umaknejo prekmalu spet
v skrivnostne hoste.*

JESENSKA

*Tišina, vsak dan globlja,
gozd, zapreden v lilast pajčolan,
s polja se jesen poslavlja,
v slovo podaja darežljivo dlan.
Nezadržno čas odteka,*

*krvavi skozi rubinast dan.
Drobiš se v suho listje, travo,
pohlevni vetrc te raznaša
daleč daleč čez bleščečo plan.*

KMEČKA ZGODBA

*Poseješ žito,
krompir posadiš.
Leto za letom
kosiš mrvo, otavo,
zrediš bike,
kupiš traktor,
povečaš štaló,
na novo postaviš hišo.*

*Spraviš otroke do kruha,
poženiš jih, pomožiš.
Do kraja znucaš roke, srce.
In za vse
ti na britofu
v kamen vklešejo
tvoje in njeno ime.*

ZEMLJA

*Vsako ped
svoje zemlje poznam,
letó za letom
jo drobé
prstene roke.
Vsak kamen
je vtisnjen v spomin,
šop trave,
drevesa v hosti,*

*na samem.
Mreže stezic
sem tisočkrat
prepletel z nogami,
precijazil vijugave kolovoze.
Ničesar velikega, praviš,
a jaz se ji klanjam,
nekaj vražjega tiči v tej prsti,
da jo noč za nočjo sanjam.*

Renzo Cigoj *VSAKEMU SVOJ VETER*

Prevod: **Jolka Milič**

*Živim ali mrtvim,
vsakemu od nas
govori drugačen veter:
Ko zaslišim burjo,
se moje bitje izprazni,
za hip postanem vsi vi;
tisti veter, ki na Krasu žaluje
in med dreni in jeseni in božjimi drevci toži
kot dih neznanega oraklja,
tesnobno...*

LE GLEJTE

*Neke zelo lepe majske nedelje
iz sivega komunalnega mrliškega voza
izstopijo štirje grobarji,
ven pa potegnejo navadno krsto
z narobe obrnjenim pokrovom.
S praznim lesom prekoračijo hišni prag,
kmalu potem se spet vrnejo in vse je že pribito.
Preden se odpeljejo, grobarji
stopijo do vogala na kozarec vina:
Le glejte, kaj ostane od našega Jaza;
vse drugo je čista utvara.*

BESEDE KOT VODA

*Kakšen orjak lahko postane človek,
kakšna gora,
če stoji za njim navadna svetilka,
medtem ko je le polsenca,
megla, ki puhti, oblak prahu,
če se postavi pred soncem...
Rumena reka se je čutila neizmerno,
dokler ni videla morja.
Žaba v močvirju
si sploh more predstavljati večjo vodo?
Le kako si "gole opice" lahko mislijo,
da so osamljeno naključje,
take pač iz nujnosti v vesoljstvu,
če ne znajo ločiti niti sonca od svetilke.*

LITERATURA

Rast 5 / 1998

KRATKO POTOVANJE V PRETEKLOST

*Tuji dnevi in noči
so posuli s soljo tvojo žejo
in čiste vode
tvojega globokega jezera
so postale grenke.
Vrtnica tvoje krvi se je spremenila v sneg,
medtem ko je
brezbrižna množica
šla skozi zublje tvojih oči.
Koliko so te stali smehljaji,
ki si jih podarjal vetru!*

KOT HIMALAJA VELIK OBLAK

*Kdo toča, kdo vihar, kdo sunek vetra;
kdo pomladanski dež, kdo jesenski,
kdo morska nevihta, kdo ciklon,
kdo poletna ploha, kdo orkan;
kdo krvave solze in kdo srebrne...
Črna burja pometa na meji,
začrtani med domom in pokopališčem,
za tamle vzklike rodove in tu odcvetele.
Veter pa, ki tam zapiha, tukaj zamre,
dež, ki ga oni potrebujejo, je nam v nadlego;
ista voda, ki dvori Piavi in Soči,
ljubimka z Drino in Savo:
Vse korenine so kar se da globoke
pod oblakom, ki je velik kot Himalaja.*

O AVTORJU

Pesnik, scenarist in publicist Renzo Cigoi se je rodil v Trstu leta 1931 in tam tudi živi. Do upokojitve je bil programski režiser na italijanskem radiu in televiziji. Napisal je več izvirnih televizijskih iger in pripravil niz radijskih kulturnih oddaj. Pri rimski založbi Semar je leta 1996 izdal knjigo Štiristo vprašanj staremu tržaškemu židu (Quattrocento domande a un vecchio ebreo triestino), ki je prava poslastica za poznavalce italijanske tržaške literature. Leta 1991-92 je z romanom Biblion prišel v finale za nagrado Italo Calvino. Pri videmski založbi Campanotto je

objavil zbirko pesmi Il satellite di Giove (Jupitrov satelit) in uredil pa komentiral knjigo Le tracce del sapiente (Sledovi učenjaka) o tržaškem pisatelju Giorgiu Vogheri in literarnem svetovalcu in izobražencu Robertu Bazlenu. Kaj vse ima že v predalu in kaj trenutno pripravlja, pa ne pove.

Prevedene pesmi so iz že omenjene zbirke Jupitrov satelit, ki je izšla leta 1995 pri založniku Campanottu v Vidmu, glavnem mestu Furlanije.

Stane Peček IZPRASKANO SONCE

Prebujal se je nekako površno. Kot bi se obotavljal. Plastična posoda, obešena na belem kovinskem stojalu iznad njegove glave, ga je prostorsko osvestila, tako da je bil pogled, s katerim je zdrsnil navzdol po cevčici do njenega kovinskega žela, zasajenega v žilo na podlaktnici, bolj pokornost podzavestnemu strahu, da se med spanjem ne bi morda kako nerodno premaknil, izpulil želo in bi čudodelna kemija, ki se je iz posode pretakala v njegovo ožilje, potem kapljala ali celo tekla mimo. Pogled ga je pomiril in spravil v nekakšno kokonsko zadovoljstvo, kjer se ve, da je prihodnost vgravirana v genih. Zato ga ni skrbelo zabrisana določljivost časa: svetloba v šok sobi regijske bolnišnice je bila tako vzvišeno neodvisna, da se ni menila za ritem dneva in se o času ni pogovarjala. Ko je tako pri prvem prebujanju v tem okolju tipal v prostor, na uro v nočni omarici se je spomnil še kasneje, ko je niti ni več potreboval, se mu je ponudilo sonce. Veliko krompirjasto sonce, ki ga je kdovekdaj in kdovekatera roka izpraskala v orumeneli preplesk okna. Okorno zvihrana krožnica se je trudila prikriti težave pri lovljenju kroga: prepozno je opazila, da jo odnaša v spiralo. Je pa prav tam, od trenutka, ko se je ustrašila, da bo zgrešila neskončnost, izkazala vso moč želje po preživetju. Kako človeško! Ravno tako nasmeh, čeprav pretirano razvlečen. Nikakor pa niso ogreli žarki. Boječe so obstali pred okvirom in ujeti v lastno zadrego niso doživeli poletja. Ali pa se je to samo zdelo zaradi oči, kajti oči so uročile. Takoj. Niso pristale samo na srečanje. Dale so vedeti, da je v njih nekaj, kar potrebuje. In se je kasneje, čez nekaj dni, ujel v samopriznanju, da skozi ne išče vedenja o trenutni toaleti dneva, jutranji ali večerni, velike oči izpraskanega sonca so bile izhod v upanje: reka na drugi strani okna še vedno teče.

Danes ga je sredi prebujanja, še preden je s pogledom zdrsnil do žela v podlaktnici, zaskelilo. Kot smet v očesu. Ne opaziš, od kod in zakaj, samo oko je v trenutku solzno. Možicelj, ki so ga med njegovim spanjem namontirali na sosednji postelji, je tehtal morda..., ali pa sploh ni tehtal. Lebdel je v nekakšnem polsedecem položaju, z žicami pripet na mežikajoče aparature. Marioneta, ki jo je lutkar odložil v premoru med dejanjema. Vsak hip se bo vrnil in pripeljal igro do konca.

Poskušal je uganiti, kaj marioneta predstavlja. Morda sestradano bogomoljko, ki ji je kak prepočasen ptič izpulil nogo. Zato ji je lutkar vgradil protezo. Preveliko. S tem je tvegaj, da bo s poudarjanjem nesreče izzval nasproten učinek: komičnost. Lahko pa, da se je zavestno odločil tako, če je le hotel sprožiti krohot. Navsezadnje najboljše burleske izrastejo iz nesreč. Vendar je ugibanje v tej smeri opustil, ko je zagledal glavo.

Predstavljal jo je koščen orehov plod, neočiščen, samo pobran pod drevesom; niti kožuhasta ovojnica se še ni popolnoma odgrnila z naličja. Pomislil je, da je lutkar s poudarjeno protezo, ki se je zataknila nekje pod stropom, želel doseči predvsem vizualno ravnotežje, preusmeriti pogled gledalcev, da glava ni silila preveč v ospredje.

“Še dobro, da smo se oglasili!” je kasneje slišal iz gruče, ki je s sklenjenimi prsti stala ob vznožju, kot bi prišla kropit. “Najmanj štiri dni je ležal pod bukvi. Prekleta, kot bi si jo nalašč podrl nase. Le kaj mu je treba! Ničkolikokrat sem mu rekel, naj pride živeti k nam.”

“Tudi mi smo mu ničkolikokrat ponudili! In še več!”

Popoldne, ko so s posebnimi prijemi menjavale pod njim posteljnino, so se medicinke pogovarjale, da stari živi na veliki kmetiji. Sam. Ženo mu je že pred leti pobrala pljučnica, otroke je posrkalo mesto. Pridejo za praznike. Bolj prazni kot praznični. Sedaj so vsi garjavi zaradi dedovanja. In se praskajo. Grizejo. Do ran. Prav privoščile bi jim medicinke, da bi jih stari zajebal, točno to: da bi preživel. Potem bi moral vse skupaj lepo prodati in si kupiti prostor v domu za ostarele.

“Le kdo bo danes kupil kmetijo v hribih!” je odmahnila ena.

“Taki ne prodajajo!” je bila prepričana druga. “Tudi tja ne gredo. Prostovoljno že ne. V hiralnico že ne!”

Lučke na aparaturah ob odru, zelene, rdeče in oranžne, so ves čas živahno utripale in se trudile, da bi prizor, dokler se lutkar ne vrne, obdržale v karseda upajoči napetosti. Niso ga prepričale. Vedel je, da samo brezčutno zaznavajo in da bodo, če bo, pravzaprav če več ne bo, ponorele samo zato, ker pod tipali ne bo ničesar, kar bi jih še dražilo.

Obrnil se je k soncu. Neka roka ga je kdovekdaj izpraskala na orumenelem preplesku okna. Oči so bile globoke in temne. Vendar je reko videl. Razkošno je valovala v svojem brezkončnem toku. Odahnil si je, ko je videl, da je njegov čoln privezan v sidrišču in se lahko pozibava v pričakovanju. Na brežini so bili še vidni sledovi, ko so ga hoteli izdreti na obalo, kot ne bi vedeli, da je čoln na obali brez življenja.

V zaliv je tedaj priveslal lutkar. Prepoznal ga je: nanj je čakala bogomoljka na sosednjem odru. Lutkar pa, kot da je pozabil, da mora nadaljevati predstavo. Skočil je na obalo in začel v čoln nalagati drugo predstavo.

“Zdaj bi morala bogomoljka pogledati v sonce!” ga je zaskrbelo. “Če bo uspela pogledati skozi izpraskane oči, se bo lutkar spomnil, da mora nadaljevati njeno predstavo.”

Čez čas je skozi dremež zaslišal medicinko: “Škoda, ni jih zajebal.” Ampak on je to že vedel.

MARTINA KORITNIK FAJT: HRAM
(izrez), akvarel, 30 x 40 cm, 1995

Irma Plajnšek PLES V DEŽJU (II)

Dvorana je dosledno črna notranjost kocke. Strop, tla, stena s sedeži za gledalce, stena z vrati in nato še ena: z okni, odetimi v črne zavese. Plesni teater. Pripravlja se nepopisna gneča. Sedem skupin, sedem variacij izraza in tehnike. Garderoba je najprikupnejši primer kaosa. Velika ogledala ne zmorejo uzreti vseh obrazov, ki se lovijo s svojo zrcalno sliko. Na široki polici pred njimi je polno torbic in vsakdanjih oblačil, iz njih pa padajo ličila, tamponi, mala ogledalca, mandarine, razsuti bankovci, sponke, dvesto oseminpetdeset raznoraznih drobnarij. Balerine imajo še največ opraviti s svetlo obarvanimi plesnimi copati. A če so pravi? Ja, seveda, čisto pravi so. Zdaj jih morajo samo še zašiti, kjer je to potrebno, ko pa bo konec nastopa, si bodo razpustile dolge lase in lasišče jih bo bolelo od sproščene napetosti, ki obvladuje roževinasto zaveso.

Še danes naj bi se razlil prvi letošnji dež. Niti pomisliti ne utegnemo na to niti jemati resno dogajanja izven črne prostornine. Simulacija. Poleg tega je jutri valentinovo in v rdečo svilo odete škatlice bonbonov se pojavljajo in krožijo med glasovi, gibi in mimiko. Kar bi utegnilo biti kičasto, je v tem dogajanju prav skladno z vsem in že skoraj svečano. Opazujem še zadnje ponovitve posameznih skupin pred skupno glavno vajo. Popraviti je treba še nešteto stvari in tako naprej do nekih perfekcionističnih približkov, in to prav zdaj.

Frida je prezaposlena (vsaj tako se ji zdi) z obveznimi vajami za drugi del nastopa, da bi si lahko šla sama iskat sendvič, zato ji storim to uslugo. S črnimi jazzicami stečem ven, v barvasto zunanost tik pred dežjem. Prav dobro, kot nekakšna menjava in beg. Pred čim? V drugačno razmerje med konkretnostjo in mislijo? Morda pa mi bo bolj jasno ob prvem grmenju. S sendvičem sem že skoraj pri blagajni. Letos je marsikaj drugače kot lani, ponovno iskanje in vzpostavljanje ravnovesja je tako neobhodno in nebogljeno, sizifovsko početje harlekina. Pozabili so mi dati še salamo poleg sira, to bi bilo v redu, če bi kupovala malico zase, Fridi pa je že treba prinesiti popoln sendvič, skoraj brez dvoma. Vsaj to in pa melanholični radijski glas, skrit med ozvočenimi špranjami stropa... delno izboljšanje vremena? Ni važno, sedaj sem spet v črnih plesnih copatah v dvorani, polni nekakšnega življenja, ali vrvenja, ali hitenja, ali potenja.

Ličenje. Pri tem moramo pretiravati, ker usmerjena svetloba reflektorjev optično raztaplja obraz, poenoti vse poteze v eno samo barvo ter odvzame vse sence in kontraste. Zato si jih moramo vnaprej temeljito izrisati. Kljubovanje svetlobi. Klara izgleda na primer mnogo boljše, kadar je naličena. Kot mala izvirna kopija Marcela Marceauja, le da nima dvojnih obrvi. Njen sveže stari ali pa morda starikavo mladostni obraz je sedaj zresnjen in sijoč hkrati. Z vsemi njegovimi gubicami, v katerih je še polno otroškosti, se ga moraš vsakič znova vsaj malo navaditi. Običajno je v neki izvenčasni, prijetni in napeti neskladnosti s samim seboj in z njenimi rokami (to sem opazila, ko sem jo zadnjič slučajno srečala v mestu). Klara je zares izvirna kopija. Originalna, kot mišljenje z distance.

Še skupno ogrevanje pred nastopom. Prostor se napolni z energijo (neka atmosfera pač), ko se vsi lotimo istih gibalnosti ter tekanja po diagonali in po navodilih temperamentne pedagoginje. Pa to ni tista priletna španska dama, ki je prišla z zamudo, balerine njene skupine

so že samostojno in v vsej ekzaktnosti pravih marelično obarvanih copat vadile svojo etido, ona pa je vpadla v dvorano z malce zmedeno samozavestjo in s posnetkom glasbe za njihovo točko. Ne, sedaj je že lep čas ni bilo na spregled. Zdaj že petič premerjamo diagonalo z obrati – počasnimi, razstavljenimi na več faz. Zdaj me lahko prav vse malenkosti kaj hitro zopet zbegajo, a čutim tudi, da je z ostalimi prav tako. Nihče ne ve ravno točno, čemu in kaj naj stori oziroma kaj je sploh pomembno, hkrati pa nam dogajanje in njegovo vrvenje k nekemu malemu cilju v celotnem kontekstu niti ne dopušča pretirane ohlapnosti. Vseeno dober izziv.

Kmalu bo prvo letošnje deževno neurje; zunaj grmi brez zadržkov. Najbrž prihaja Valentin v srčkasti kočiji, meni Frida s svojim poetičnim čutom za humor ali kaj podobnega, kar se ji včasih zgodi po dobri malici. Ko končno zapazimo in zaslišimo to dogajanje zunaj, smo presenečeni in še malo bolj zmedeni kot že celo popoldne prej. Plešoči panj. Prijazna zmešnjava.

Zopet me sprašuje stvari, ki so že zdavnaj same po sebi jasne: Brigita. S preizrazitimi, predolgimi ličnicami. Govori z vetrnjaškim in toplim glasom, in ko se tako nekaj časa pogovarjaš z njo, ti je jasno, da sploh nima povsem jasnega stika z realnostjo. Mislim, da ima zelo zanimiv način doživljanja: njeno življenje se ji zdi kot dobro napisan program, ki se ga sama sploh ne udeležuje, samo komentira ga naprej in nazaj. Vedno odteče nekam drugam natanko takrat, ko ji začneš odgovarjati na njeno tako vztrajno zastavljano in ponavadi odvečno vprašanje. Na odru pa nežno in z občutkom pomembnosti, ki je njena notranja začimba in je sploh nikdar ne zapusti, opleta s svojimi predolgimi rokami in se ne znajde v prostoru. Brigita bo vedno v vsem, česar koli se bo lotevala, *in medias res* in *tabula rasa* hkrati – ne najdem boljših izrazov. Sploh ne vem, zakaj še najhitreje opazim takšne človeške paradokse in drugačne drugačnosti. Ljudi moraš najbrž res imeti rad, pa je še najbolj v redu.

Usmerjeni smo le v to, kar moramo izvesti, v neko pripravljeno dinamiko, ki pa bo vendarle prepuščena tudi pravi, komaj opazni meri improvizacije. Radovedni smo, radi bi bili opazovalci, vendar smo mali akterji z za silo ogretimi telesi in voljo. Ko na začetku stečemo v polni hitrosti proti občinstvu, od katerega nas ne loči oder, ampak povezujejo ista tla, opazim, da se nekdo refleksno kar rahlo umakne in pogrezne vase, ko se v trenutku vendarle ustavim tik pred njim. V meni se sprošča infantilna naslada, še posebej ko se vse še enkrat natanko ponovi ob našem ponovnem teku proti publiku – morda bi se počasi navadili, kot male pajčolanaste zlate ribe na trkanje po prosojni steni akvarija. Brez glasbe še, le nekaj reflektorskih mečev zre v črnino dvorane in le odločno topotanje naših nog jih spremlja. In infantilnost najbrž. In povsem različna dožemanja. Tudi irealna. Paradoksi, sestavni del vseh življenjskih koreografij, vsak dan.

Prišli smo do sredine, do sredine časa, ki je namenjen našemu izvajanju, ne: čas nas je spremljal že približno do sredine naše točke. Čas je brezbrizna stvar, mi pa imamo vedno težave z njim. Ne le zdaj – vedno, pravim. Zdaj smo vsi na tleh, sredi izvedbe, njene glasbe in sredi s svetlobo prepredene črnine v dvorani, seveda. S počasnimi gibi, gibi prebujanja iztegujemo ter krčimo noge, roke. Potim se; na vaji se mi to ni nikoli zgodilo ali pa nisem utegnila opaziti. Tu pa je vse drugače. Nekje ob moji zavesti, ki se mora zdaj sicer ukvarjati s povsem drugimi stvarmi, se sprašujem, kaj vidijo in kaj mislijo ti, ki

gledajo v nas. Za mojimi rokami in lici ostajajo na tleh potne sledi. Hudirja, nerodno mi je zaradi tega! Ali jih tudi oni lahko opazijo? Morda pa jih zaznavam le jaz. Rahlo trapasta je tale koreografija plazenja: blizu sem si, a se ne vidim, bolje opazim svoje sledi, toliko manj pa sebe. Še vedno pa moram s premiki brisati potne roke in mokri obraz v gladka brezbrizna tla. S počasnimi gibi, gibi prebujanja. Nato pa glas, besede: *Good evening, this is the voice of enigma* (da, vse to že poznamo). *In the next minutes we will take you into another world...* in kmalu zatem z isto spravljivostjo in s še večjim, še bolj počasnim poudarkom. *Start move slowly...* Končno zvočni signal – nekakšni sintetični zvoki fanfar, zelo oddaljeni in prav v redu zveneči – ki nas po dogovoru dvignejo najprej na kolena, nato pa izravnamo še hrbtenico in roke razpremo v stožce, v katere bi se lahko nabirala svetloba, tista skopa, a učinkovita svetloba. Potrebno je odpreti še oči, nismo več le v sebi in zdaj se bodo začeli koraki. Od tu naprej pa vse do konca so fraze za vse enake, le načini so seveda neulovljivo osebni. Brigita dela vse z dvignjenimi, stisnjenimi rame-ni; v vsem uživa, ni pa nikjer prisotna, Klara izžareva neko krhko moč, v vsem vsaj malo trpi, a je vedno resna in povsem pri stvari, Frida premeva kdovekaj in verjetno tudi tokrat pričakuje preveč od sebe, zato bo kmalu iskala gotovost za svoje dvome v izdatnem prigr-varjanju drugih; najbrž bo gnjavila mene. In tako naprej.

Predstava je zaključena. Vsi so zadovoljni. Je bilo slišati. Zdaj smo tudi mi zadovoljni. Tisoč in ena katarza. Še vedno pa lije, zelo veliko vode je. Zdaj je zunaj že tema; ničesar si ne mislim o tem dnevu, čeprav bom morala verjetno še kaj povedati o njem. Vse je bila le igra, prikaz, kratka paralela dolge zgodbe. Voda mi zdaj že teče v čevlje. Ne more oprati tal, le odteka vanje kot v moje obuvalo. Vrača pa se v drugi obliki. Improvizira pač – saj to smo hoteli povedati danes, a smo vendarle ostali na trdnih tleh! Je bilo videti.

Zilhad Ključanin

Prevod: Damijan Šinigoj

PRIČA

(odlomek iz romana)

Dnevi množičnih ceremonij so se nadaljevali. Na trgu, pred vaško prodajalno, so prisilili vaščane, da so se ulegli na tla in - lizali asfalt. Za prodajalno, v lipovem drevoredu, so privezali nekaj ljudi. Četniki so jih ciljali z noži in stavili med seboj, ali bodo umrli od prvega, drugega ali tretjega zadetka. Ubite so odvezovali z lip in jih metali na kup, nato pa prinesli večje število avtomobilskih gum in vse skupaj zažgali. Po vasi se je več dni vlekel skupni smrad zažganih gum in teles.

Med množične orgije spada tudi scena posilstva osemdesetletne Šeće Mehadžić. Kajti najmanj dvesto ljudi je bilo prisiljeno gledati, stoječ v krogu, kot v kakšnem hudičevem amfiteatru, kako četniki posiljujejo staro Šečo - z lesenim ročajem sekire. Slišali so se zvoki, podobni nabijanju sekire na držalo, ampak oči so bile nezavedno uprte v Šećine roke: te so s sramežljivimi kretnjami poskušale pokriti uveli, osemdesetletni dojki, ki sta se z vsakim udarcem sekirinega ročaja v njen drob izmikali spod rok.

Umor Envera Ičića, imenovanega Kitajec, morda ne spada k množičnim umorom, zagotovo pa spada k četniškim ceremonijam s stavami. Kitajcu so odrezali testisa in stavili za steklenico žganja, koliko časa bo še živel. Ker v prvem krogu nihče ni dobil stave, so se odločili, da zadevo pospešijo. Kitajcu so odrezali še penis. In steklenica je prišla v roko krmežljavega preroka, ki je do sekunde točno uganil, kdaj se bo duša Enverja Ičića, imenovanega Kitajec, ločila od njegovega telesa. Kot dodatna nagrada mu je pripadla tudi čast, da v Kitajčevo glavo izstrelji kroglo iz pištole. Ta strel je bil bolj obreden kot učinkovit, kajti, kot smo že dejali, je bila Kitajčeva duša že daleč, daleč proč od kakršnegakoli obreda.

Da pa so gojili tudi kult alkoholnega obreda, je pokazal umor Muhidina Čukana. Iz skupine so ga izbrali povsem naključno (ali pa se je vaščanom tako le zdelo?), okoli njega strnili krog in ga začeli tepsti. Tepli so ga z nogami in puškinimi kopiti. Medtem je med njimi krožila steklenica žganja. Kdor udari - potegne iz steklenice. In tako po vrsti. Dokler se krog ne zaključí. Ali pa Muhidin Čukan izgubi zavest. Ko so ga polili z vodo, je sledil drugi krog alkoholnega obreda. Tretji in zaključni krog je nastopil, ko so Muhidinu z nožem na čelo vrezali velik križ in ga prisilili, da je pojedel poln krožnik soli in spil veliko vode. Obred je bil končan, Muhidina pa niso ubili; pustili so ga, da je nekaj dni hodil po vasi, s križem, vrezanim na čelo. Nekje proti koncu teh sedmih divjaških dni so Muhidina Čukana opazili na eni od vaških lip. Obešenega, z lastno roko, na vrvi za privez krav.

Črno magijo alkoholnega obreda je doživel tudi Vejsil Begić. Vejsila so zaklali z razbito steklenico. Da pa Vejsilova smrt vseeno ni bila posledica navadnega pijanstva ali alkoholnih blodenj kakšnega četniškega posameznika, dokazuje nekaj dejstev:

1. steklenica oziroma njeni delci so bili zelene barve, kot je zelen Vejsilov narod, in lahko bi rekli, da je bilo dovolj zelene barve, da pri morilcu izzove neizbežne asociacije in da njegova roka samodejno krene proti Vejsilovemu vratu;

2. alkoholni hlapi sledijo hordam od Gazimestana (leta 1389 ali leta 1989, vseeno) naprej in žganje je bilo vsa ta leta njihov eliksir smrti; lahko domnevamo, da je tudi žganje del načrta - če bi kdo kdaj razpravljaj o tolikih zločinih, bi bil narod rešen pridevka *genociden* in največ, kar bi mu lahko prideli, bi bilo *delovanje pod vplivom alkohola* ali *narod norcev*;

3. uporaba steklenice pri klanju je pogost motiv četniških divjanj po Bosni; ne obstaja niti eno okupirano bosansko mesto, v katerem se ne bi zgodili vsaj trije umori z razbito steklenico.

Vejsila Begića so, kot večino drugih, pustili nepokopanega. Takšen bi bil tudi ostal ali pa bi moral čakati, da ga prekrijeta cvetje in plevel, če se ne bi pripetilo za tukajšnje prilike in tedanji čas nekaj neverjetnega. Eden od četnikov, Vejsilov bivši sodelavec, je menda tri noči sanjal o Vejsilu: ukazal mi je, je dejal četnik, ne prosil, naj spojim njegovo glavo s telesom in ga pokopljem. Moramo pa poudariti, ker to dejstvo ni brez učinka na končni izid dogajanja, da se je Vejsil četniku v snu prikazal kot njegov poslovodja, kar je bilo pravzaprav čisto res. Četnik je spojil, vsaj toliko, da sta se dotaknili, mrtvečevo glavo s telesom, poklical nekoga, *ki zna arabsko* (Čemanefendija so že zažgali, zavitega v džamijsko preprogo), in Vejsil Begić je tako postal edini musliman Trnove, vasice z najvišjo koncen-

tracijo muslimanskih duš na kvadratni kilometer na Balkanu, ki je bil pokopan po islamskih predpisih. Četnik se je naslednjega dne - obesil! Izven tega dogodka, pravzaprav neznačilnega za celotno sliko nečastnosti, so vrveli majhni dogodki (gledano z očmi nezainteresiranega za resnico). Omenili smo že, da je bilo vseh sedem dni izginjanja vasi Trnovo ena sama zmes krvi, krikov in solz. In tudi v naslednjih slikah ni mogoče narediti reda, razen morda *albuma zmedenih obrazov*.

...Četniki so s tankom zapeljali skozi hišo Šehe Čukana in ker jim je bil tak prehod všeč, so zapeljali še skozi nekaj drugih hiš.

...S *prago*, vrsto vojaškega oklepnika, in ne s tankom so zrušili vaško javno stranišče. V istem trenutku je na pokopališču potonil grob neznanega človeka. V kakšni zvezi je to dvoje, se bo pokazalo v prihodnosti, ko se bo gradilo naslednje vaško javno stranišče, v nekem drugem mestu.

...S strelom v usta je bil ubit Emsud Šabanović, mladenič, rojen v času mavrice in zatorej velik gobezdač. S strelom v glavo je bila ubita tudi Emsudova mati Sajma, ena od pametnejših žensk v vasi.

...Za nizko kuhinjsko mizo v svoji hiši je bila ubita Ćatiba Medić, rojena Bijedić, sestra Norega Midhe. Četniki so ji iztrgali čreva in jih položili na mizo, tako da je bila scena, gledana s kakšnega mirnega časa, podobna kakšni Bunelovi filmski parabolli.

...Dušan Šaović Ninja je s svojimi *Srbskimi osvobodilnimi silami* prišel pred hišo inženirja Jasima Ključanina, bivšega slovenskega študenta in edinega poznavalca džeza v teh krajih. Dvometraša z afrofrizuro so prisilili, da jim je izročil večjo količino nemških mark. Ker pa se njihove duše niso mogle napolniti z markami, pa tudi bankovcev ni bilo več, so Jasima odvedli za hišo in ga prerešetal. Rafali so bili dolgi, ampak brez kakršnegakoli takta, ki bi spominjal na džez, preprosto rezki in ostrji so bili, kot hard-rock. Jasima so na koncu komaj zrinili v majhen dvoriščni vodnjak. Njegova hčerka Ela se je zavedla očetove smrti šele, ko so se napotili proti njej. Poskušala je pobegniti, ampak, na žalost, samo poskušala. Sosovci so ji strgali obleko, jo pretepli in posilili. Najprej Ninja, nato ostali. Dokler ni izgubila zavesti. Nezavestno Elo so privezali za dvoriščno drevo, da je stala pokonci. Kasneje so jo, nezavestno ali že mrtvo, privezali še na tankovsko cev in jo, križano, vozili po vasi. Na tankovski cevi je z rdečo barvo (ali krvjo?), v cirilici, pisalo: TUDI BOG JE SRB!

...Posiljena je bila tudi Hamida Šupuk, rojena Ključanin, soproga Mujota Šupuka, predsednika SDA, bošnjaške nacionalne stranke v Trnovi, in republiškega poslanca. Potem ko so jo posilili, so ji četniki dali gumb in ji rekli, da lahko odide proti Sanskemu Mostu, vendar mora gumb pokazati na vsaki kontrolni točki. Gumb pa je bil dogovorjen znak, da je bila ženska posiljena (ali pa da jo je treba posiliti še tolikokrat, kolikor je bilo lukenj na gumbu?), zato se ne ve, ali Hamida Šupuk še vedno hodi od ene do druge kontrolne točke ali pa je že doumela simboliko gumba in skočila v reko Medenjaka.

...Ćazimu Šabanoviću je vzela življenje njegova neozdravljiva radovednost. Pri nekem četniku je opazil staro strojnico, ki ga je v nepravem trenutku spomnila na njegovo 13. handžar divizijo, muslimansko vojaško formacijo iz druge svetovne vojne, in se je glasno čudil, ali strojnica sploh še deluje. Četnik mu je odvrnil, da bo takoj videl, ali še vedno *deluje*. Izvlekel ga je iz skupine, prisilil, da je pel pesem *Bosna moja*, pritisnil na strojničnega petelina in ga prerešetal v ritmu, ki ni bil niti najmanj podoben *Bosni moji*.

...S skupino ljudi sem se nahajal v enem izmed šestih obročev. Vedeli smo, kje se nahajamo, skrivališče je bilo le skriti žepek v plašču, ampak razporeditev sovražnikovih obročev nam ni bila znana. Tičali smo v jami, znani le izgubljenim starim duhovom in glasovom naših dedov, ki so nam jo tudi zašepetali. Vse bi bilo v redu, lahko bi ostali pozabljeni ljudje, če bi lahko pozabili na - pamet. Bilo je tudi nekaj strahu (strah je najzvestejši prijatelj, ki te nikoli ne zapusti), ampak tisto, kar nas je grizlo od začetka, je bila negotovost. Imeli smo dovolj hrane, ampak menda smo bili lačni dogodkov iz vasi. Ta lakota po novicah iz vasi je kmalu začela rojevati obraze, ki sploh niso obstajali. Enega od teh sedmih sodnih dni je začel Mufid Sadić s široko razprtimi očmi streljati na mesec. Ko smo ga komaj pomirili, je povedal, da Srbi prihajajo z nebes in da je bil primoran streljati. Elfad Jagurdžija je ugledal like v belih uniformah, kako prihajajo od nikoder, se vzpenjajo po pečinah in izginjajo v mraku. Neobstoječe like je poimenoval beli angeli in edino, kar ga je na njih motilo, je bilo, da so imeli obraze srbskih carjev in kraljev, bradate in kosmate, od Štefana Prvovenčanega do Miloša Obrenovića. Fuad Kičin pa si je izmislil podobe, ki so prihajale in jim dajale tablete in injekcije in ponovno izginile. Govoril nam je, da bomo zaradi teh tablet in injekcij kmalu postali prašiči in bomo sami odšli do svojih pravoslavnih gospodarjev. Strah zaradi svinj je še povečal Refik Mehadžić, ki se je nekega dne nenadoma pojavil pri nas. Refik nam je povedal, da so četniki ujeli skupino Trnovcev, jim vzeli vse, kar so imeli s seboj, jih zvezali z jekleno žico in odpeljali v srbsko vas Usorce. Tam so jih eni topli, drugi pa so jedli in pili. Ko so se pretepači utrudili od pretepanja, so zamenjali vloge s požeruhi. In tako v neskončnost. Refiku so zlomili desno rame, zbili polovico zob v grlo, na njem ugašali cigarete... Zaradi mučenja je izgubil zavest in niti sam ni vedel, koliko časa je bil *odsoten*. Prebudilo ga je - kruljenje prašičev! Ko je prišel k zavesti, je Refik Mehadžić spoznal, da leži v blatu med svinjami. Očitno so ga četniki vrgli v svinjak, da bi prašiči dokončali delo names-to njih. Kot prepričljiv dokaz za svojo zgodbo nam je Refik pokazal desno dlan: na njej je manjkal kazalec, ki je bil, kar se je jasno videlo, odgrizen.

V teh dneh prividov in belih angelov so četniki prek tranzistorja znamke Grundig, ki smo ga imeli pri sebi, že slavili proglasitev celotne Bosne za srbsko ozemlje. Ostalo jim je le nekaj majhnih kotov, ki jih bodo morali posvetiti s kadihom. Zato so preko radijske postaje Sanski Most neprekinjeno pozivali muslimanske vasi, ki še niso predala orožja, da to nemudoma storijo. Tretjega dne je ta poziv utihnil, zamenjali pa so ga posamezni pozivi k predaji *muslimanskih ekstremistov*. Seveda sem bil med *muslimanskimi ekstremisti* tudi jaz. Pozivali so me k predaji. Kar pa mi ni prišlo niti na rob pameti.

Dogodki v jami pa so me kmalu prisilili, da sem začel razmišljati tudi o tej možnosti, o predaji. Moji sosedje, sorodniki in prijatelji so me najprej začeli čudno opazovati. Njihovi pogledi so bili na začetku podobni trdni sliki iz otroštva, na katere robu, a le na robu, se je prikazal majhen madež, madež sumničavosti. Kakor je tekel čas, tako se je madež širil, slika pa manjšala. Na koncu niso bile oči, ki so me gledale, nič več oči rodnega kraja, in če se ne bi bal Boga, bi prisegel, da sem v teh zenicah videl majcena pravoslavna znamenja križev s štirimi C-ji.

“Zaradi tebe nas bodo vse pobili!” ni več mogel zdržati Mufid.

“Ubili vas bodo tudi brez mene,” sem odvrnil.

“Morda nas pa ne bodo,” se je vmešal Džemal Medić. “Če bi se ti predal, bi jih to morda omehčalo.”

“Verjetno,” sem mu odvrnil, “oni so mehak narod.”

“Ne zafirkavaj,” je nadaljeval Džemal. “Jaz govorim resno. V vsakem primeru pa bi bilo drugače, če nas najdejo s tabo kot brez tebe.”

“Če vsi tako mislite...”

“Mi te ne mislimo izdati ali prodati, Bog ne daj!” je takoj zatrdil Idriz Travljanin. “Ampak, brat, vsi mi mislimo, da si ti največ kriv!”

“Kako to misliš, Idriz, da sem jaz največ kriv?” sem vprašal.

“Ja, ti, bratec ljubi, si pisal tiste knjige. In ne vem, bratec ljubi, zakaj je bilo to potrebno!”

“S knjigami nisem klal Srbov, Idriz. O tem pa, zakaj je bilo potrebno pisati knjige - meni ni bilo potrebno, potrebno je bilo tvojim otrokom in nikoli dočakanim vnukom.”

“Kako to misliš, *nikoli dočakanim*?” je vprašal začudeno.

“Enostavno: če te ujamejo z obema tvojima sinovoma, pozabi tako na sinove kot na vnuke.”

Pogovor je bil končan. Za njim je ostala tišina, osivela kot prihajajoča smrt.

Še preden smo dočakali mojo vdajo, se je pojavila - smrt. Imela je na tisoče plazečih, razbeljenih jezikov in je pihala kot zmaj. Ogenj! Četniki so zažgali gozd. Menda so se utrudili od iskanja in se domislili, da bi imel ogenj hitrejši, a enako morilski učinek. Ognjeni zublji so se bližali, bili so vseprisotni kot junijski dan. V očeh mojih sotrpinov je že gorel peklenski ogenj, iz katerih so skakali četniki z bridkimi noži v rokah. Osman Havin si je porinil pištolo v usta in sprožil. Roka mu je padla z orožja, ampak pištola je, začuda, ostala v ustih. Telo se mu je še za trenutek, dva, stresalo, potem se je umirilo. Osman Havin je ležal miren, kakor kakšen velik otrok, s pošastno dudko-pištolo v ustih. Edino v očeh so mu še vedno plameneli prihajajoči peklenski zublji, a je tudi njih kmalu ugasnila hladna roka smrti. Sakib Karić je najprej dolgo gledal v Osmana. Potem je počasi, skoraj odsotno, izza pasu izvlekel ročno bombo, odšel iz jame, si pritisnil bombo pod brado in jo aktiviral. Zadnje, kar je od Sakiba Karića ostalo v spominu, ni bila eksplozija ali tresk, temveč njegova drhteča roka, ki je odločno rinila bombo pod brado, v tistih nekaj zadnjih sekundah pred eksplozijo. Sliko krčevite Sakibove pesti je v trenutku zamenjal hrup Salema Hasiba. Z razkrečenimi nogami, vrteč nad glavo bazuko, je vpil: “Srbi, jebem vam matere dušmanske!” Potem je pritisnil na sprožilec...

Ogenj je spremenil smer, a tega ni nihče opazil. Ležali smo v jami, otrplih teles in s pogledi zrl v zidove, če so jih zidovi sploh mogli zadržati. Okoli nas je ležalo tudi nekaj nepremičnih teles, ampak nihče več se ni zmenil zanje. Zato se verjetno nikoli ne bo izvedelo, katere duše so v tistem grozljivem obdobju odšle v onostranstvo, spoznane kot drugoverne.

Ko sem začutil prvi tren očesa, sem vstal in odšel. Na izhodu iz jame sem želel reči *na svidenje*, a se mi ni ljubilo obrniti glave.

O Zilhadu Ključaninu

Rojen je bil leta 1960 v Trnovi pri Sanskem Mostu v Bosni in Hercegovini. V Sanskem Mostu je dokončal gimnazijo, v Sarajevu filozofsko fakulteto, podiplomski študij v Dubrovniku, zdaj pripravlja magisterij iz književnosti. Od leta 1979 do 1992 je živel v Sarajevu. Bil je glavni in odgovorni urednik časopisa *Književna revija*, *Bošnjak* in urednik v časopisu *Ljiljan*. Objavil je štiri knjige: *SEHARA*, 1985, *MLADE PJESEME*, 1987, *SAN UREDNOG ČOVJEKA*, 1989, *PJESEME NEVINOSTI*, 1994. Objavil je tudi knjigo esejev in knjigo za otroke. Pri najbolj znani bosanski založniški hiši Ljiljan iz Sarajeva in pri Mladinski knjigi Ljubljana bo izšel roman *PRIČA*. Prevajajo ga še v nemški, norveški in turški jezik. Poezija Zilhada Ključanina je uvrščena v vse antologije bosanske poezije osemdesetih in devetdesetih let, zanjo pa je dobil tudi več nagrad. Njegove pesmi prevajajo v španski, angleški, turški, slovenski in francoski jezik. Je lastnik založniške hiše *Bošnjak*. Več let se je ukvarjal tudi z novinarstvom. Živi in dela v Bihacu.

MARTINA KORITNIK FAJT

NEBO IN ZEMLJA, olje na platnu, 80 x 100 cm, 1997

Filip Robar Dorin

ROBAR NA MANJ RAZVIDNEM ROBU

Osebni pogledi in pričevanja ob 35-letnici nastanka novomeške kulturno-umetniške skupine PRO ET CONTRA

Postajanje je torej diferenca in identiteta biti in nič.

E. Levinas: Smrt in čas

1

Obdobje sredine šestdesetih let, nekaj let pred pariškimi študentskimi nemiri in protivietnamskimi demonstracijami v ZDA, in zlasti nekatera dejstva v zvezi s skupino *Pro et contra*, ki smo jo sredi šestdesetih let - pred 35 leti - ustanovili novomeški študentje, mladi razumniki in ustvarjalci, sem že dalj časa nameraval obdelati v daljšem dokumentarno-proznem besedilu. Medtem me je urednik *Rasti*, gospod Milan Markelj, povabil, naj napišem nekaj o skupini *Pro et contra* za revijo, ker jo omenjajo v svojih študijah in esejih nekateri publicisti in družbeni teoretiki, med njimi tudi zgodovinar dr. Stane Granda, kulturna javnost pa o njej ne ve skoraj nič. Markljeva uredniška poteza, še posebej pa izziv dr. Grande k pričevanju v *Novomeškem zborniku 1996*, sta me dodatno spodbudila, da se tematike prejkoslej lotim.

Po prvih dveh, treh prireditvah, ki jih je izvedla združba novomeških intelektualcev, ki sem ji dal izzivalno ime skupina *Pro et contra*, med katerimi je bil brez dvoma najodmevnejši nastop slovenskih pesnikov treh generacij, februarja 1964, še pred formalno registracijo, smo pobudniki morali na zahtevo pristojnega občinskega organa skupino preimenovati. *Pro et contra* je oblastem zvenelo preveč izzivalno, malone kot bojni klic. V register društev so nas vpisali s krotkim čitalniškim nazivom *K(ulturno) u(metniška) s(kupina) Janez Trdina*, ki sem ga tudi sam izbral. V tem zapisu bom kljub temu uporabljal prvotno ime skupine *Pro et contra*, ki je naša nagnjenja, hotenja in dejanja še najbolj ustrezno sintetiziralo. K zapletom v zvezi s tem "dvojnim krstom pod Gorjanci" se bom vrnil pozneje, na tem mestu se mi zdi potrebno spregovoriti nekaj besed o vzgibih, ki me osebno zavezujejo k temu pričevanju.

Skupina *Pro et contra* je s svojim vstopom in dejanji v novomeškem kulturnem prostoru, ki je bil, podobno kot danes, otopel, neizviren in neustvarjalen, krepko odstopala od prevladujočih kulturnih in idejnih standardov tiste dobe. Bilo bi nespametno in s kulturnozgodovinskega vidika nedopustno, do mesta in meščanov, zlasti pa do mladih in prihodnjih rodov, zelo nefair, če bi vse tiste čudovite dneve in rožnate noči prepustili pozabi. Tako so, žal, napravile generacije pred nami, ko nam niti zgodovinarji niti slavisti ali družboslovci med gimnazijskimi profesorji ali drugi izobraženci v mestu niso znali, ali hoteli,

ali smeli nič povedati o tem, kar se je dogajalo v mestu jeseni 1920. Vse do sredine sedemdesetih let nisem imel pojma o duhovni avanturi mladih levov izpred desetletij, Podbevšku, Jakcu, Jarcu, Grumu, Čargu, Hermanu, Skalickem in drugih, čeprav sem gimnazijsko diplomu pridobil z nalogo na temo novomeške umetnostne preteklosti. Cvet se je razodel šele, ko je Marjan Mušič 1974 objavil monografijo o novomeški pomladi.

Mesto in njegovi kronisti, gimnazija in njeni slavisti, kulturne ustanove in njeni kanclisti, samovšečni komunisti in socialisti in mnogi drugi zgodovinski statisti so meni in moji generaciji zamolčali vročo jesen 1920, kot da jim je bila na nek način v napoto ali v sramoto, ali pa je totalitarističnim novim oblastem, kar je verjetneje, pluralistična misel, ki je vela iz dogodkov leta 1920, tolikanj smrdela, da so jo prekrile z debelim slojem molka. Najverjetnejša pa je razlaga, da tudi oni niso imeli pojma o stvareh prebuje, medtem ko so njeni akterji nemara smatrali, da takratnim dogodkom ni kaj dodati. Dobro, da Mušič ni mislil tako. Njegova *Novomeška pomlad* je tako postala bonum commune, naša skupna duhovna posest.

Zato mislim, da bi bilo enako dobro, ko bi tudi protagonisti druge novomeške pomladi, proetkontrovske, če se lahko tako izrazim, zbrali svoja pričevanja, pisma, pesmi, spomine, fotografije in članke o naših literarnih večerih, recitalih, razstavah in drugih akcijah, o dogodkih, ki so skozi dve leti in pol prav tako ali pa še bolj burili in vznemirjali lenobnega duha, ne več meščanskega in pluralističnega, ampak občanskega in socialističnega. Res pa je, da so bile oblasti bolj vznemirjene kot Novomeščani in da smo z našpičenim *Pro et contra* dregnili bolj v obnebje varuha idejnih in ideoloških meja kot pa v trdoživi mehur novomeščanskih vrednot, ki sem ga hotel, če naj uporabim prisposobo, s svojim proznim besedilom *Krik zlatega miru* dobesedno prebosti, da bi iz njega stekla vsa stoletna duhovna nesnaga, o kateri je imel veliko povedati tudi Janez Trdina in ki je zavdajala zdravemu in svobodnemu meščanskemu in državljanskemu duhu.

Z dr. Grando se strinjam, da je bila skupina *Pro et contra* za novomeški prostor, v času, ko ni bilo ne duha ne sluha o kakšnem pluralizmu ali demokratični opoziciji, veliko bolj pomembna kot pa dogajanje v času "enkratne elitistične novomeške pomladi" jeseni 1920. Na žalost pa je raziskovalcu, ki bi hotel pisati o tem obdobju nedavne novomeške zgodovine, na voljo le malo konkretnega gradiva in materialnih dejstev. Našlo bi se nekaj časopisnih člankov, kakšna uradna zabeležka ali poročilo občinskega sekretariata za notranje zadeve, precej bi se morda še dobilo v sodnijskih in udbovskih dosjejih, če niso že škartirani. Raziskovalcu tako preostajajo v glavnem osebna pričevanja in zapiski akterjev.

S svojim pričevanjem bi torej rad spodbudil tudi druge udeležence in simpatizerje takratnega gibanja, da pomagajo osvetliti dogodke s svojega zornega kota. Zbrano in primerno obdelano gradivo bi nam nudilo popolnejšo sliko tistih razgibanih trenutkov v duhovnem življenju mesta in bi nedvomno predstavljalo pomemben del naše duhovne zapuščine ob koncu tisočletja. Zanimiv bi bil tudi prispevek nekoga, ki je spremljal naše početje z distance ali po dolžnosti, morda tudi kakšne oprezne riti, kot so takrat rekli ljudem, ki iz znanih razlogov rajši niso drezali v hudobo, to je v partijo in njen monopolni položaj. Vesel bom vsakega prispevka na to temo, tudi anonimnega, seveda po načelu *non dat qui non habet*.

Sam sem se odločil za revialno objavo nekaterih delov daljšega prozno-dokumentarnega besedila *Antibadabum*, tistih delov seveda, ki se dotikajo prvega obdobja delovanja skupine *Pro et contra* v šestdesetih, delno pa tudi nastopov in aktivnosti v sedemdesetih in osemdesetih letih, ki sem jih v slogu proetcontrovskih akcij ter ob pomoči nekaterih prijateljev iz Ljubljane skoraj v celoti izvedel sam. Drugo obdobje delovanja v proetcontrovskem duhu, od leta 1975 do 1990, v katerem so akcije in provokacije potekale bolj sporadično in manj povezano, bom skušal prikazati v drugem delu tega pisanja, v eni izmed naslednjih številčk Rasti.

Ladislav Lesar, Peter Simič, Lili Lesar in Filip Robar, leta 1963

2

Dr. Stane Granda, ki ga cenim kot natančnega in vestnega zgodovinarja in dokumentarista, v svojem prispevku *Pogled na Novo mesto iz zgodovinske perspektive ali iskanje identitete mesta in zavesti njegovih prebivalcev*, objavljenem v *Novomeškem zborniku 1996*, potem ko skoraj osuplo ugotovi, kaj vse je organizirala v šestdesetih letih tega stoletja skupina *Pro et contra*, v nadaljevanju pravi:

Skrajni čas bi že bil, da bi eden od takratnih akterjev, na primer Peter Simič ali Andrej Bartelj, o tem napisal pričevalski esej. Mislim, da bi ga takratni novomeški študenti ne le zaslužili, ampak bi verjetno našli v sedanjih tudi nekatere posnemovalce. Perspektive na duhovnem področju namreč niso povsem črne...

Nisem povsem prepričan, da bi Peter Simič, ali Andrej Bartelj, ali nekdo tretji lahko napisala takšen pričevalski esej. Oba sta mi bila nadvse ljuba mladostna sopotnika in prijatelja, pri nekaterih akcijah skupine sta mi tudi pomagala, nemir in brbotanje, ki je spremljalo nastajanje in delo skupine, sta izkusila, vendar premalo poznata ozadje nastanka skupine, uradne in neuradne poti in razgovore z oblastmi, pa tudi nekatera dejstva o njenih dejavnostih jima niso v celoti znana. Do temeljnih generacijskih, estetskih in eksistencialnih vprašanj, ki so nas obsedala, sta se podobno opredeljevala in podobno kot drugi sta občutila immanentni impulz, ki nas je silil v javno manifestiranje naših idej in hotenj, vendar je bilo njuno sodelovanje, podobno kot je bilo pravzaprav tudi sodelovanje drugih članov skupine, bolj občasno, prijateljsko in podporniško, ne pa vseskozi zavzeto in predano ali

celo bojevito. Sicer pa so bili tudi drugi člani skupine večkrat bolj opazovalci in simpatizerji kot pa neposredni akterji, kar je bilo dobro, saj so ravno s tem, da niso bili nekakšni gorečneži, na nek način omogočili obstoj in delo skupine sploh.

Poleg podpisanega so bili izvorni člani skupine še Jože Prešeren in Peter Breščak, absolventa slavistike in člana uredniškega odbora študentske Tribune, ter pesnik in proletarec-kovinar, pozneje poznan novinar in publicist Ladislav Lesar, ki ga je pogosto spremljala njegova žena Lili ali Jagenjček, kot ji je Slavc ljubeče govoril. Med ustanovitelji sta bila tudi že omenjena Peter Simič, ki je študiral arhitekturo, in komparativist Andrej Bartelj. Za naše delovanje se je dokaj živo zanimal in na začetkih tudi sodeloval pesnik in novinar Ivan Zoran, ki pa se je pozneje nekoliko distanciral od njenega delovanja. Z nami je bil še Jože Mikec, ki je študiral umetnostno zgodovino, delal pa kot nočni čuvaj, da je lahko preživljal sebe in družino.

Našega gibanja bržčas ne bi bilo, če ne bi bilo živega stika z mnogimi vrstniki in sošolci, somišljeniki in drugače mislečimi študenti in izobraženci, ki pa se niso aktivno vključili v delo skupine. Mnoge noči sem prečul v napetih debatah s pokojnim Vladom Gajskim, tenkočutnim in razgledanim, a tudi precej neučakanim in vzkipljivim človekom. Pri pripravah večerov sodobne japonske in francoske poezije mi je pomagal Tit Doberšek, bister in vsestransko razgledan mladenič, pozneje priznan novinar in odgovorni urednik Dela. Pri izvedbi politične akcije s plakati, o kateri bom pisal pozneje, mi je pomagal Zvone Pelko, študent arhitekture in pred tem tudi član naše glasbene skupine Dizzy Combo. Njega omenjam še posebej zato, ker mi je bila njegova pomoč spomladi 1966, ko se je večina članov *Pro et contra* zaradi politične narave moje akcije distancirala od mene, še toliko bolj dragocena. Takrat je pri nas na Novem trgu stanoval tudi profesor Ivan Beznik, sicer moj dober znanec in briljanten sobesednik v analitičnih diskurzih, ki je ravno začel poučevati filozofijo na novomeški gimnaziji. Povzročil sem mu nekaj sitnosti, ko so ga zaradi moje akcije s plakati uslužbenci UJV nekajkrat zasliševali, čeprav se našega početja sicer ni udeleževal.

Na literarnih večerih sta kot recitatorja sodelovala Jože Falkner in Nina Goleš ter še nekateri drugi, katerih imena so mi, žal, ušla iz spomina. Pomemben duhovni sopotnik in prijatelj našega početja je bil tudi študent geologije in moj sostanovalec v Ljubljani, Pavle Florjančič, ki mi je nudil v Lazah zatočišče, ko sem po akciji s plakati iz taktičnih razlogov odšel iz mesta. Ustanovnega občnega zbora se je udeležila tudi ravnateljica novomeške gimnazije, nekoliko skrivnostna Palmira Kasesnik, ki so ji dijaki nadeli vzdevek Mura in se je, bogvedi zakaj, nekoliko bali in se skušali izogniti njenim predirnim pogledom. V našem gibanju je videla povsem logično nadaljevanje in razmah tradicionalnega gimnazijskega duha, zanjo smo bili mlada kulturniška inteligenca, ki samoumevno prevzema iniciativo v duhovnem življenju družbe.

Občnega zbora skupine, ki smo ga pripravili spomladi 1964 v dvorani Zavoda za družbene dejavnosti, so se udeležili še nekateri novomeški študentje in kulturniki, opaziti pa je bilo tudi tri ali štiri partijske in udbovske špiclje. Pred tem je namreč pesnik Janez Menart v Naših razgledih že naznanil, da je skupina *Pro et contra* "nekakšna novomeška ekspoziura revije Perspektive", tako da je bilo v času "vroče pomladi 1964", kot čas obračuna s Perspektivami imenuje

dr. Andrej Inkret, čisto mogoče pričakovati podobno ukrepanje tudi glede naše skupine. Moj demanti v Naših razgledih marca 1964, kjer sem pojasnil, da nismo bili nikogaršnja podružnica in nismo prodajali ideologije katerekoli revije, ne bi kaj dosti hasnil. Poleg tega je bilo pa vendarle dejstvo, da smo se nekateri člani skupine v Ljubljani občasno družili tudi s sodelavci Perspektiv in Odra 57, zlasti s Petrom Božičem in Danetom Zajcem, nekajkrat sem obiskal in se pogovarjal tudi s Tarasom Kermaunerjem in Veljkom Rusom, vendar do globje povezave takrat (še) ni utegnilo priti, ker so bile Perspektive prej ukinjene.

V drugem obdobju mojega kulturniškega delovanja, ko skupina *Pro et contra* oziroma *Janez Trdina* formalno ni več obstajala oziroma je bila izbrisana iz registra društev v času moje večletne odsotnosti, sta mi pri izvedbi bolj ali manj solističnih akcij v sedemdesetih in osemdesetih letih največ pomagala pokojni dramski igravec Srečko Špik, pesnik Matjaž Kocbek ter Marta Pihlar, moja soproga. Seveda večine naštetih ne gre jemati kot člane skupine *Pro et contra*, kakor tudi ne gre v celoti enačiti mojega osebnega kulturniškega prizadevanja z delom skupine *Pro et contra*, a so v marsičem vplivali na našo in pozneje samo še na mojo duhovno orientacijo in dejanja uporništva in disidentstva. Prav v tem je bila posebnost in draž tega gibanja uporniške volje mladih novomeških intelektualcev, ki je sčasoma sicer izgubilo svoje skupinsko poslanstvo, njegov vpliv na moje osebne opredelitve na področju filmskega in drugega ustvarjanja pa je bil znaten. Vendar pa bom, kot rečeno, o drugem obdobju delovanja *Pro et contra*, o svojem osebnem donkihotovstvu in disidentskem obdobju pisal v eni izmed prihodnjih števil Rasti.

3

Seveda se zavedam, da zveni neskomno, vendar je povsem brez smisla sprenevedati se ali prikrivati dejstvo, da sem bil podpisani tisti, ki je sprožil in usmerjal, koncipiral in organiziral tako rekoč vsa dogajanja v zvezi s *Pro et contra*. Nesporno je tudi dejstvo, da sem v glavnem sam zbral vso potrebno dokumentacijo in s pomočjo tajnice pri odvetniku Josipu Bučarju, gospodične Nade Barbič, ter ožjega kroga sodelavcev napisal statut in pravilnik ter izvedel tudi občni zbor društva oziroma kulturno-umetniške skupine *Pro et contra*, ki pa se je takrat že morala preimenoovati v *KUS Janez Trdina*. Bil sem gonilna sila akcij *kontrašev*, če si lahko izposodim to prekmursko besedo za kontrabasista. Ko sem se septembra 1966 izselil v ZDA, je skupina prenehala delovati. Po moji vrnitvi iz belega sveta, deset let pozneje, sem delovanje skupine ponovno oživil, čeprav ne s tem imenom.

Pred desetimi leti, v rožniku 1988, je bila na muzejskem vrtu za Križatijo zadnja manifestacija pristne proetkontrovske volje in miselnosti, pesniška soareja v počastitev 90-letnice rojstva pesnika Antona Podbevška, obenem pa, kolikor vem, tudi edina javna manifestacija podpore četverici pred ljubljanskim vojaškim sodiščem na Dolenjskem. Prireditelj sem prijavil kot samostojni ustvarjalec v kulturi in v sklopu dejavnosti uradno takrat še neprijavljene "skupine v ustanavljanju za kulturo in druga vprašanja ter odgovore z delovnim nazivom *Alternative*, ki so se pozneje preimenovali v *Filmske alternative* in nazadnje v *Filmal pro*. Besedica *pro* se je tako spet vrnila v naziv mojih dejavnosti, četudi zdaj skoraj izključno cineastičnih, *contra* pa je bila tako in tako vselej prisotna. Na muzejskem vrtu za Križatijo se

je v pristnem slogu dejavnosti skupine *Pro et contra* dopolnil krog, ki se je začel z literarnim večerom februarja 1964. *Pro et contra* kot duhovni koncept je v četrto stoletja iz besede vse bolj meso postajal in križatijski večer, o katerem sem pisal v Dolenjskem listu letos spomladi, ob priliki njegove 10- obletnice, je bilo njegovo dejanje *par excellence*.

Poleg samoumevne potrebe po osvetlitvi manj znanih področij v kulturni zgodovini in potez v duhovni identiteti Novega mesta je še en, zame osebno nemara še tehtnejši razlog, da se soočim z nekaterimi mislimi, idejami in dejanji izpred 35 let. V pretežnem delu svojega dejavnega in ustvarjalnega življenja se v veliki meri naslanjam na filozofske in moralno-etične temelje, ki sem jih vgrajeval v sistem samourejanja in zorenja prav v času, ko sem se zavestno izrekel ZA držo in dejanja upornega in dejavnega človeka, ki si na ravni individualne in kritične zavesti prizadeva za osebno osvobajanje in notranjo izpolnitev, na ravni družbenih odnosov pa ZA ideale humanizma in demokracije, istočasno pa PROTI idejnemu monopolizmu ene same skupine ljudi, enega samega načina razmišljanja in pogleda na svet, PROTI konformizmu in pasivni držji jadikujočega jaza slovenskega trpnega in trpečega subjekta.

Kot rečeno, je, na žalost, večji del pisnega gradiva izgubljen ali založen kdo ve kje, med njim tudi zapisnik z občnega zbora, program dela, razni manifesti in deklaracije, pisma, dopisi in vloge kakor tudi zapisniki z zaslišanja na Upravi javne varnosti Novo mesto in pri občinskem sodniku za prekrške, kjer mi je sodnik Branko Lukič, sicer tudi javni delavec in prijatelj mladine in tabornikov, izrekel pogojno zaporno kazen šestih mesecev za dobo dveh let ter zablembo potnega lista. Ostalo je nekaj časopisnih člankov in polemičnih zapisov ter nekaj strani iz mojega dnevnika, ki jih navajam v skrajšani in jezikovno prečiščeni obliki, kar pa ne avtentičnega duha ne prvinske idiosinkratičnosti zapisovalca ne bo v ničemer okrnilo.

ANTIBADABUM

Odlomki iz dnevnika

Oktober 63 - Resno se lotim študija filozofije in primerjalne književnosti. Preživljam se s prevajanjem, novinarskim delom in občasnim igranjem v barski zasedbi. Hočem prodirati v višje sfere človeške duhovne dejavnosti. Poezija, glasba, gledališče, film, etika, estetika. Odkrivanje, ustvarjanje, ne zgolj premlevanje in ponavljanje znanega. Vlečeta me zlasti teater in film. Camusovega Kaligulo, Behanovega Talca in še nekatere druge sodobne drame si ogledam studiozno nekajkrat. Oder 57 me s svojo novo drzno poetiko močno pritegne, prav tako Dane Zajc in Gregor Strniša s svojo poezijo. Stvari gledam drugače ali pa jih šele zdaj sploh prav vidim, vidim s svojimi očmi, dojemam z lastno zavestjo. Do vsega, kar se dogaja, imam vedno bolj jasno opredeljen osebni odnos. Berem Sartra, Camusa, Trakla, Zajca. Kocbekovo Groza je vzšla.

November 63 - Opažam, da v meni ni več nedolžnega bralca izpred let, s posebno naravnostjo duha in s poostrenim analitičnim, tretjim očesom se mi sama od sebe vzpostavlja nekakšna pregrada, distanca med pišočim in menoj. Zavest opazujočega? Osvobojena zavest?... Naj na kratko opredelim vidike te nove osvobojene zavesti, ki pa se, komaj osvobojena, takoj opredeli za usmerjeno delovanje - takorekoč se polasti sveta! In svet se polasti zavesti. Ali torej zavesti kot čistega

stanja sploh ni? Zavest je vedno zavest o nečem, trdi Ahac na predavanjih o Ingardnu. Toda, ali je potemtako Kantov čisti um čista transcendenca? Ali čisto navaden iz-um?

December 63 - *Jaz sam sem nedvomno edini, do katerega mi ni treba vzpostavljati posebnega odnosa. Iz sebe lahko izhajam z dejanji, ki me postavijo v tak ali drugačen odnos do sveta. V sebi lahko bivam kot čista samozavest, ko pa izstopim iz sebe v svet in nekaj storim, se manifestiram kot energija, nadarjenost, edinstvenost...etc. Kot sebstvo sem izšel iz notranjih napetosti in bojov, utesnjenosti in dvomov. Zdaj se čutim svobodnega človeka, ki misli, čustvuje in biva na sebi lasten način, čigar bistvo je njegovo in enkratno bistvo.*

Januar 64 - *Silvestrsko noč sem z Dizzy Combom prešpilal v Šmarjeških Toplicah. Bolj ali manj sem bil čemerer in tuhtajoč, banalnosti praznovanja so me dotokle, sploščile in poplitvile. V meni se je prebudil neprizanesljiv in jedko ironizirajoči hudič izpred let, še preden sem začel s študijem v Ljubljani. Prebliski minljivosti, zgolj mimohoda, klavrne začasnosti človeškega bivanja, ko dojameš vso norost trajanja, brezčasnosti in velikega ničā, ki ga uradno in v knjigah seveda ni. In, jebenti, v istem zosu sem z vsemi temi klavrnimi veseljaki okrog sebe, potnimi samicami, ženskami in pohotnimi deklinami ter njihovimi zariplimi samci in pijanimi pobci, ki se drenjajo na plesišču, za katere sem verjel, da z njimi nimam nič skupnega. Vsaj nič bistvenega. In vendar - tu smo in neznosno smo si podobni.*

Januar, nekaj dni pozneje - *Morda je razlog za mojo nejevoljo in stisko v tem, da ne morem ali ne znam vzpostaviti pristnih stikov z ljudmi. Ne znam razločiti posebnosti v vsakem izmed posameznikov, ki bi mi ga potem morda vendarle pokazale v bistveno drugačni luči. Dejstvo, da smo si v vsakdanjem, banalnem smislu človeških dejavnosti med seboj tako zelo podobni, hkrati pa smo tudi v transcendentalnem smislu vsi v istem dreku, bi mi moralo vendar privabiti v zavest nekakšno pieteto, sočutje do ljudi in njihove muke in bolečine, občutek privzdignjenosti, ne pa absurdnosti in gnusa. Vedenje o skupnem in iskanje v vsakem posebej posebnega bi me moralo torej veseliti, bogatiti, me navduševati, me potrditi na kar najbolj človeški ravni, ne pa potreti do amena. Kaj je torej? Splošno vrednotenje stvari sveta nas razvrednoti, posamezno in posebno pa nas vrne na človeško raven. Čeprav smo čisto navadni kurčevi smrtnjaki, smo vendarle enkratni in izvirni, večni in nesmrtni. Mar je protislovnost res bistvo sveta?*

4

Moja čustva, občutki, misli in dejanja so bili med seboj v tesni vzročni povezanosti. Podoben notranji razvoj in dilematične osebne preokupacije so se očitno dogajale tudi mojim znancem in prijateljem, pozneje sodelavcem in proinkontrašem. Ta vzročno-posledična vez je bila še najbolj očitna v času, ko ni bilo več niti slutiti poti iz duhovne in čustvene zagate, v kateri je dobesedno tičala celotna generacija razumnikov v šestdesetih letih, še posebej potem, ko je bila na zahtevo partije ukinjena revija *Perspektive*. Takšna organska vez pa je seveda terjala svojo samoumevno referenco, to pa je bilo dejanje.

Mislím, da je sredi šestdesetih let dejansko mogoče govoriti o precejšnji moralno-etični krizi, ki kot da je bila nezavedna manifestacija zatajenih in prikrivanih dejanj partije in revolucionarnega vodstva v vojnem in povojnem času, kamor je gotovo šteti poboje vrnjenih do-

mobrancev poleti 1945, razna "vrbovanja" in vrsto pošastnih dejanj partijskega ekskluzivizma v času nacionalizacije in kolektivizacije. O teh stvareh tudi na sploh dobro informirani "perspektivovci" kljub nekaterim Kocbekovim indirektnim namigom na poveljne poboje (za katere je zvedel že poleti 1946, kakor sam pravi v intervjuju z Borisom Pahorjem leta 1975) niso vedeli kaj prida ali pa o tem niso hoteli razpravljati. Konec koncev je Jože Pučnik, ki je analitično obdelal nekatere vsakdanje dileme in krivice, ki jih je zaplodilo partijsko enoumje, zaradi svojih člankov in spisov že nekaj let sedel v mariborskih zaporih.

Kriza, ki so jo oblasti nekako uspevale ves poveljni čas prekrivati s kampanjskimi akcijami (obnova, izgradnja) in odlagati na nek poznejši čas zaradi napete zunanjepolitične situacije (informbiro, iskanje lastne poti, tretji svet), je morda po zakonu o notranjem izgorevanju dosegla stopnjo paroksizma. Napočil je tisti čas, ko je ni bilo mogoče več prelagati na poznejše čase. Na splošno gledano, se je bilo treba znova opredeliti za nekatera temeljna življenjska in etična vprašanja, saj se je sistem zavestno ogradil od priznanja kakršnekoli krivde ali odgovornosti za svoja dejanja in triumfirala je pošastna notranja pohabljenost in potlačena zavest bolj ali manj apatičnih ljudi. Kocbekovo razmišljanje, objavljeno v Naših razgledih, ko je leta 1964 za pesniško zbirko *Groza* prejel Prešernovo nagrado, to krizo izvrstno osvetljuje.

V svojem odgovoru moram najprej poudariti dvoje: prvo, moj temeljni umetniški spor ni toliko v meni ali v artistični nejasnosti glede jezikovnega ali slogovnega izraza, temveč je v mojem napetem razmerju do družbe. In drugo, moj spor z družbo ni političnega značaja, ni torej interesen, površen in nestvariteljski, ampak izhaja iz globoke in celostne človeške prizadetosti.

Ko govori o krizi družbe, ki je sicer nastala iz najčistejših nagibov (v kar seveda sam nenehno dvomi), a se je njen revolucionarni etos spremenil v navaden industrijski in tehnični proces, v katerem so postavljeni pod vprašaj zlasti medčloveški odnosi, ki jih oblastniška struktura s svojimi birokratskimi in tehnokratskimi prijemi nevarno zožuje na raven objekta, nadaljuje takole:

...Nasprotje med družbo in državo se je usodno premaknilo, družba je postala nevarnejša od države, njena nepreračunljiva in izkoristljiva dialektika je postala napadalnejša od statičnega pravnega pojmovanja države. Na pol hegeljanska in na pol marksistična družba se je uveljavila kot totalni sistem samih odvisnosti, posameznik je ujet v mrežo nešteteih operacij, ki človeka le relativizirajo in funkcionalizirajo, ne dajejo pa mu občutka, da je spontano, iniciativno in stvariteljsko središče življenja.

In malo pozneje:

...Zdaj vem, da je umetnikov spor z družbo postal čezmeren in nenaraven, kajti družba mu ne dovoli več oblike zdravega in znosnega nasprotja...Družba si je namesto umetnosti izdelala svoja sredstva samospoznavanja in samospavanja, ki govorijo brezosebnemu človeku...Družba je postala nezaupljiva, skoraj sovražna do kulture, do njenega stvariteljskega in kritičnega značaja.

Pri koncu svojega zgoščene razmisleka se ustavi pri tem, kaj je umetniku v danih pogojih in družbenih okoliščinah storiti.

Opravilo umetnikov je torej, da z nemirom in vprašanji trgamo človeka iz udobja, dogmatizma, omejenosti in sovraštva in ga prebu-

jamo za zavestno dejavnost in radikalnejšo eksistentnost... Umetnik mora podirati malike, izganjati zlo, razkrinkovati laž, premagovati nihilizem, zdraviti splošno shizofrenijo...

5

Kocbekovo razmišljanje in njegov nastop na naši prireditvi, zlasti pa pogovor v Košakovi gostilni, so me tako prevzeli, da sem mu nekaj dni zatem poslal pismo, kjer sem se mu zahvalil za sodelovanje in po svoje izrazil občutenje tiste njegove mrzlične groze iz zbirke *Groza* z aforistično štirivrstničnico.

Groza je zunaj spomina.

Groza je zunaj bolečine.

Groza je zunaj smrti.

In vendar, kako je ujeta v očeh!

Kot primer te duhovne stiske in občutka brezizhodnosti naj navedem še debato, ko smo se maja ali junija 1966 ponoči, po večeru poezije v Novem mestu, dobili pri meni, v sloviti črnordeči sobi na Novem trgu v ogromni, stari stavbi nekdanjega kapucinskega samostana, na mestu, kjer je zdaj novi trgovski in poslovni center. Poslušali smo Jazz messengers Arta Blakeyja in prijatelje ter debatirali o politiki in poeziji. Niko Grafenauer in Franci Zagoričnik sta glasno odobraval, ko sem jima povedal, da se bom v kratkem izselil v ZDA, rekoč, da je to pač edini način, da se človek izvleče iz zajebanosti domače danosti. Pokojni prijatelj, pesnik in pobudnik raznih happenin-gov, Franci Zagoričnik, ki se je med drugimi udeležil tudi križatijskega večera leta 1988, mi je dejal: "Filip, iskreno ti zavidam, ker boš prišel v stik z normalnim svetom!"

Po mojem mišljenju se je bilo treba stvarjem odprto postaviti po robu ali pa zatajiti svoje avtentično sebstvo in se prepustiti toku edine veljavne doktrine. Če si verjel v socialističnega človeka in socialistični humanizem, ni bilo pravzaprav nobene dileme, moralno-etične in družbene vrednote so bile samorazvidne. Če si bil nekje na robu, je bilo treba postati *robar* in, čeprav sam, stati proti vsem in vsemu. Tako sem mislil, uporni in neprilagodljivi dečko v zgodnjih šestdesetih letih. Dnevniški ali bolj občasni zapiski to potrjujejo.

ANTIBADABUM

Odlomki iz dnevnika

Februar 64 - *Od lanske jeseni pa do danes so se mi izčistile nekatere predstave o sebi samem in o stvareh tega sveta. Začrtal sem si pot, ki se je nameravam držati in ki me bo privedla do zadanega cilja. To sem si izbral po skrbnem premisleku in ne brez hudih nasprotij v sebi in dvomov o smiselnosti slehernega početja na sploh. Toda ko se enkrat odločiš ZA življenje, potem ga moraš vzeti nase in ga polnokrvno in dejavno živeti.*

Toda če sem ZA življenje, še ne pomeni, da tudi pristajam na družbeno laž in hinavščino, na slepo pokorščino in priklanjanje idolum in tiranom. Sem PROTI zgolj deklariranemu socializmu in kvazisocialistični morali, PROTI politiki, sistemom in ideologijam, ki iz ljudi delajo sužnje in marionete...

Februar 64, pozneje - *Moja iniciativa se prime. Skupina novomeških študentov in (za silo) intelektualcev, vsaj kritičnih in nezadovoljnih, če že ne odkrito upornih, prične z delovanjem. Ad hoc združbi ljudi, ki se poznamo že vrsto let, dam provokativno ime Pro et contra.*

Nekaj je lebdelo v zraku že dalj časa. Ne vem, komu je najprej zasmrdelo, toda očitno je meni najbolj. Pogovori s prijatelji so postali vse bolj kritični, prizadeti, konkretni. To mesto je duhovno mrtvo, to pa je v diametralnem nasprotju z našim mladim hotenjem po živem in ustvarjalnem snovanju. Temu se moramo z vsemi močmi mladih razumnikov in umetnikov upreti, sicer bomo še sami zgnili. Režimu so po volji krotki in vdani, neproblematični ljudje. Toda mladost ne more in ne sme biti pohlevna in plaha, marveč uporniška in kritična. Nagovarjam Jožeta Prešerna, Petra Breščaka, Petra Simiča, Ivana Zorana, Ladislava Lesarja, Jožeta Mikca, planiram konkretna dejanja nekonformizma in upora, literarne, glasbene in debatne večere, slikarske razstave...

*Ustanoviti je treba društvo in ga po normalni poti prijavi. Opravim vse potrebno, se podam na občino in vložim zahtevo za registracijo kulturno-umetniške in politične skupnosti **Pro et contra**. Osupli uradniki mi povedo, da lahko registrirajo samo društva in klube za kulturne ali športne dejavnosti, ne pa politične skupnosti. Medtem ko pišem (prepisujem) statut, pravilnik in program za kulturno-umetniško društvo, se z J. Prešernom lotiva priprav na veliki pesniški večer za Prešernov teden. Po mestnih vogalih in občinskih pisarnah završi, prah začne živahno krožiti po sobah in spisih ideologov pravnjosti...*

6

Na sekretariatu za notranje zadeve, ki je bil seveda v neposredni povezavi z občinskim partijskim organom - partija je morala budno spremljati gibanje in delovanje državljanov - so mi dali vedeti, da nas s tistim provokativnim *contra* v nazivu ne morejo vpisati v javni register društev. Prišlo je do manjšega incidenta, ko sem zahteval pojasnilo, saj naj bi bila preprosta latinska sintagma, vendar bistvo hegeljansko-marksistične dialektike, na kateri je vendar slonela ideologija državnega socializma in komunizma ali pa vsaj njenega revolucionarnega jedra, sem, nesramen in neumen ko mlad kuža, prepričeval uradnike sekretariata. Kaj jih niso tega naučili na večernem tečaju iz marksizma in leninizma? Uradniki, za katerimi je debeli prst partijskega organa nemo diktiral odgovore, so ostali neomajni. Tisti KONTRA je motil in begal ljudi, so dejali uradniki, pa pika.

Tisti PROTI, košat in izzivalen, je dejansko povsem zasenčil ZA in najbrž je resnično zvenel precej preteče, če se dam v njihove čevlje. PROTI sistemu, PROTI njim samim, ki so se istili s sistemom, PROTI državi...V trenutku so se sprožili vsi mogoči obrambni refleksi. Bralcem, ki vsaj malo poznajo napisane in nenapisane zakonitosti tistega časa, ni potrebno posebej pojasnjevati, da skupine najbrž res ne bi mogli registrirati, če ne bi upoštevali 'dobronamernih' nasvetov in opozoril ideoloških in upravnih organov države, kar bi pa pomenilo, da bi lahko delovali samo zunaj zakonitih meja. Seveda nikomur med nami ni kaj takšnega padlo na pamet, saj smo bili v stvareh politike vse premalo razgledani, da bi se šli politično gibanje za drugačno državno ureditev, denimo za demokracijo zahodnega tipa.

ANTIBADABUM

Odlomki iz dnevnika

Februar 64 - S Prešernom pridobiva za sodelovanje Kocbeka, Menarta, Pavčka, Tauferja, Strnišo, Zajca, Šalamuna (Kovič, Minatti in Krakar se opravičijo), nastopijo tudi naši, Lesar, Zoran in Pre-

šeren, tako da v velikem slogu lansiramo prvo prireditve skupine **Pro et contra**. Polna dvorana. Vzdušje izjemnega dogodka. Imam nagovor, v katerem najavim konec dobe gnilega oportunitizma in konformizma ter začetek novega duhovnega in umetniškega gibanja. Skupina mladih intelektualcev, ki je pripravila večer, se izreka **PROTI** vsemu, kar je v nasprotju s pristnimi vrednotami humanizma in človeške ustvarjalne osebnosti in **ZA** popolno svobodo mišljenja in ustvarjanja ter enakopravnost vseh družbenih subjektov in demokracijo. Fraze iz **Praxisa in Perspektiv** so kar letele iz mene...

Mladi nočemo pristajati na navidezni mir in presnavljanje otopeloga velikana, države in zveze komunistov, sredi stoletja, ki vre in bruhata stotere ideje in zamisli in izziva ustvarjalni eros v človeku, zlasti mladem.

Vse skupaj je bilo malce noro, pijano, dionizično, z mojim uvodnim in Prešernovim zaključnim nagovorom vred. Vendar smo veseli, da je led prebit. Javno smo izrekli svoje stališče, umik ni več mogoč. Zdi se mi, da šele zdaj čutimo zares, da vemo, kaj hočemo. To pa gotovo ni to, kar je. Najbrž bomo kar hud kamen spotike oblastni strukturi... Pogovor s Kocbekom, ki se je vlekel pozno v noč v Košakovi gostilni, nam je odkril marsikaj novega v duhovni konstelaciji enopartijskega monopolizma. Njegova analiza sedanjega stanja v državi, zlasti pa njegove ikonoklastične misli o **NOB**, je nekaj čisto drugega od tistega, kar nas je učila uradna zgodovina v srednji šoli. Razgreti smo in polni načrtov. Prijatelji in gostje iz Ljubljane nas gledajo kot novo generacijo uporniške mladeži in zdi se mi, da nas vidijo kot sebi enakovredne. Edino Janez Menart se nam na tem radoživem in malo tudi zarotniškem simpoziju ne pridruži. Kuhal je namreč zamero in šele pozneje, ko se je oglasil v *Naših razgledih*, 21. marca 64, sem pravzaprav zvedel, kaj se je zgodilo med njegovim nastopom na odru Doma kulture.

7

Našo prvo akcijo je domači tednik Dolenjski list pospremil s člankom, ki ga je napisal sam glavni in odgovorni urednik in ugledni javni delavec Tone Gošnik, podpisal pa nekdo drug, novinar Miloš Jakopec, kar sem zvedel šele pred kratkim. Potem, ko je v nekaj stavkih navrgel osnovne podatke o prireditvi za Prešernov teden in poudaril številen obisk novomeškega občinstva, je večji del članka posvetil nebitnim podrobnostim, na primer temu, da nisem bil dostojno oblečen.

Predstavniki skupine Pro et contra ni pokazal niti preveč spoštovanja do občinstva, ki je prišlo na literarni večer, niti ne do poezije in do gostov literatov, ki jih je ta skupina povabila... Doslej smo bili namreč navajeni sprejemati literaturo, zlasti pa poezijo, z neko zbranostjo, s spoštovanjem...ne samo z besedami, marveč tudi v obleki... In zaradi tega in zaradi poezije same se nam zdi, da bi bilo vredno zamenjati bundo s čim drugim in se dostojno obleči. Tako bi odpadli močno ogorčeni komentarji, ki jih je bilo slišati v Novem mestu naslednje dni...

Ob nekem drugem literarnem večeru, kjer smo svoja dela brali člani skupine, je Tg (Tone Gošnik) le stopil iz ozadja in opravil tudi idejno in vsebinsko recenzijo, kjer je večji del našega pisanja označil za zmedenega in preveč pesimističnega, mene pa kot pripadnika eksistenčialistične filozofije. Vendar pa je, to je treba priznati, objavil tudi

polemične ugovore, ki sem jih naslovil njegovim kritičnim ekskurzom. Ob ime skupine se člankar ni spotikal, čeprav je takrat na splošno veljala poceni modrost, da kdor ni za, je proti - in kdor ni z nami, je proti nam. Ta populistična ideološka doktrina je docela obvladovala slovenski in jugoslovanski življenjski prostor, politiko, kulturo, znanost in gospodarstvo in edino pri športu se je lahko uveljavila še kakšna druga maksima.

Janez Menart se je v pismu Našim razgledom z naslovov *Dodatek* pritožil nad surovostjo in huliganstvom v našem kulturnem življenju in navedel primer, kako so ga 'perspektivovci' namerno žalili, ko so med njegovim nastopom na literarnem večeru v Novem mestu na odru kadili.

Pri vходу v dvorano je stopil k meni Taufer in mi rekel, da "mi (perspektivovci) želimo, da ne bi bral (namreč jaz) satir." ...Ker se nisem uklonil navedeni želji, so Strniša, Taufer in Zajc, medtem ko sem recitiral, šušljali, prisiljeno kašljali in kadili, čeprav so sedeli na odprtem odru... Pobalinstvo je bilo v tem, ker so to počeli zato, da bi me žalili. "Če že Menart bere kavarniške verze, pa lahko še jaz kadim!" je dovolj glasno rekel Gregor Strniša in si prvi prižgal cigareto.

V istem članku je Janez Menart mimogrede naprtil skupini *Pro et contra* funkcijo ekspoziture revije *Perspektive*, nemara z nemim priporočilom državnim organom, da naj poskrbijo tudi za novomeško ekspozituro, ko bodo že ukinjali *Perspektive*.

Literarni večer... je priredil tamkajšnji klub "Pro et contra", ki je, kot sem, žal, prepozno ugotovil, nekakšna novomeška ekspozitura revije Perspektive. Zastopniki tega kluba so si najprej dovolili to, da so na plakatih navedli nekaj pesniških imen (Bor, Kovič, Krakar), katerih lastniki jim niso obljubili sodelovanja. Razen tega so spravili na oder tri povsem neznane pisce verzov, seveda sodelavce Perspektiv, čeprav smo se zmenili samo za en primerek.

V naslednji številki Naših razgledov sem objavil *Pojasnilo* in v njem slovenski javnosti pojasnil, da je *Pro et contra* samostojna skupina, ki v svojem programu nikakor nima namena prodajati ideologije kakršnekoli revije.

V zvezi z Dodatkom Janeza Menarta (12. marca 1964) in s preplahom, ki ga je z njim povzročil med določenim delom slovenske pokrajinske kulturne inteligence, se nam zdi potrebno dodati nekaj pripomb. Skupina "pro et contra", ki je "obtožena" podružništva revije Perspektive, je nastala nekako v začetku letošnjega leta. Njen namen, ki je bolj ali manj natančno formuliran v njenem programu, ni v tem, da bi prodajala ideje ali ideologijo kakršnekoli revije, niti ni izdelana metoda, s katero bi poskušali okrnjevati ugled kateregakoli slovenskega pesnika, ampak zdravo poseganje v domačo kulturno politiko oziroma primerno dopolnjevanje njenega programskega dela...

8

Za zaključek tega prvega dela pričevalskega eseja o kulturno-umetniški skupini *Pro et contra* lahko povzamem, da smo bili njeni člani predvsem idealisti in svobodomisleci, ki smo hoteli svoje zamisli in dejanja razvijati in uveljavljati znotraj sistema, ki se nam v svojih deklariranih in z ustavo zapisanih temeljih nikakor ni zdel napačen ali celo negativen za razvoj človeštva. Hoteli smo, da se sliši in upošteva naša mlada in uporniška volja in protest proti, denimo, nekaterim pojavom v družbi, ki so se nam zdeli gnilobni, zavoženi, nečlove-

ški, tudi nesocialistični in neetični, vendar smo hoteli to izvesti na sprejemljiv način - legalno in legitimno. Hoteli smo biti in smo dejansko tudi bili organski del družbenega telesa, torej ZA - obenem pa uporniki zoper konkretne negativne pojave v družbi, torej PROTI. Nikakor pa se nismo prepoznali kot absolutni in nepomirljivi nasprotniki režima. To se mi zdi potrebno poudariti ravno zato, ker se danes oportunistično razglašajo za nasprotnike bivšega režima že tudi nekdanji pravoverni režimovci, vsakršni kimavci, oprezne riti, lovci, taborniki in kegljači. Iz *Pojasnila*, ki sem ga v odgovor na Menartove insinuacije objavil v Naših razgledih, je tudi kratkovidnemu razvidno, da smo zavrnilo epiteton "novomeška ekspoziura Perspektiv", ki nam ga je nadel Menart.

Pivski simpozij v pleterski zidanici

O nadaljnjih pomembnejših akcijah skupine *Pro et contra*, med katere sodijo zlasti umetniška razstava Zmaga Jeraja, literarni večer članov skupine in še nekatere javne in interne prireditve in srečanja, med katera gre vsekakor omeniti nenavadni filozofsko-pivski simpozij v pleterski zidanici septembra 1965, ki je bilo eno zadnjih dejanj v prvi fazi delovanja skupine *Pro et contra*, malo preden sem se izselil v ZDA. Venó Taufer, ki je imel lično amatersko filmsko kame-ro, je nekaj malega celo posnel na filmski trak. Simpozija so se udeležili med drugimi tudi Dušan Pirjevec - Ahac, Taras Kermauner, Veljko Rus, Venó Taufer, Peter Božič, Rudi Šeligo, Dominik Smole, Marjan Brezovar, režiser Franci Križaj, Aleš Kermauner in nekateri člani skupine *Pro et contra*, ki smo srečanje nad Pleterjami tudi organizirali. O tem in o drugih akcijah skupine v sedemdesetih letih bo tekla beseda v eni izmed naslednjih števil *Rasti*.

JUBILEJ ZGODOVINSKEGA ARHIVA LJUBLJANA

100 let Zgodovinskega arhiva Ljubljana in 25 let Enote za
Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto

Zgodovinski pregled od ustanovitve do leta 1973

Kot leto ustanovitve Mestnega arhiva Ljubljana oziroma Zgodovinskega arhiva Ljubljana štejemo leto 1898, ko je nastopil službo arhivarja Anton Aškerc. Ljubljanska mestna uprava je namreč na pobudo župana Ivana Hribarja 15. junija 1898 kot prvega mestnega arhivarja redno zaposlila pesnika Antona Aškerca. Ta je opravljal vsa arhivistična dela in se ukvarjal tudi z nekaterimi arhivističnimi metodološkimi vprašanji.

Po njegovi smrti je arhiv vodilo kar nekaj znanih imen, npr. pesnik Oton Župančič, ki je arhivarsko delo smatral le kot zagotovitev svoje eksistence. Na tem delovnem mestu je ostal do leta 1922, ko ga je zamenjal Vladislav Fabjančič. Ta za arhiv vse do leta 1933 ni ničesar naredil, zato je bil na njegovo mesto imenovan Lojze Slanovec. Njegovo uradovanje je bilo povezano tudi z nastankom revije Kronika, katere prva številka je izšla leta 1934 pod naslovom Kronika slovenskih mest. Že leta 1936 pa je službo zaradi smrti Slanovca ponovno prevzel Vladislav Fabjančič, ki je svoje delo od zdaj naprej pa vse do svoje smrti leta 1950 opravljal nadvse vestno. Po njegovi smrti sta vodenje arhiva za kratek čas prevzela Jože Šorn in za njim Božo Otorepec. Decembra 1950 je vodstvo prevzel Sergij Vilfan, ki je na tem mestu ostal do leta 1972, ko je mesto ravnatelja prevzel dr. Jože Žontar in leta 1992 Janez Kopač.

Začetki ustanovitve arhiva v Novem mestu segajo v leto 1935, ko so po prizadevanju prof. dr. Antona Turka pričeli zbirati muzealije in arhivalije za bodoči novomeški oziroma Dolenjski muzej. Skladišče je bilo v kletni sobi osnovne šole (danes Osnovna šola Center), ki je bila 11. aprila 1941 bombardirana in močno poškodovana. Arhivalije so bile povečini rešene in prenesene v stavbo, kjer je danes Zavod za zdravstveno varstvo.

Po prizadevanjih upravnika takrat ustanovljene Študijske knjižnice Boga Komelja je Okrajni ljudski odbor Novo mesto leta 1946 ustanovil Okrajni arhiv z začasnimi prostori v osnovni šoli in nameščena sta bila dva honorarna arhivarja, upokojeni sreski načelnik Otmar Skale in upokojeni šolski nadzornik Joško Jaklič, ki sta v naslednjih letih opravila veliko delo že s tem, da sta arhivalije očistila in povezala. Ni pa bila zagotovljena varnost arhivskemu gradivu, ki je bilo tačas na podstrešju okraja ali v arhivih okrajnega in okrožnega sodišča in tistega, ki je še ostalo na rotovžu. Že med bombardiranjem Novega mesta septembra in oktobra 1943 je bomba na rotovžu uničila del občinskega arhiva. Po osvoboditvi je bilo odpeljano nekaj voz arhiva na smetišče in tam uničeno, s podstrešja okraja pa so v letih 1949 in 1950 z nekaj kamioni odpeljali "odvečni" papir v Vevče.

Da bi se vsaj začasno rešil problem prostorske stiske, arhiv je namreč imel svoje prostore v dveh kletnih prostorih današnje osnovne šole Center, ki sta bila vse prej kot primerna za shranjevanje arhiva, je bila arhivu v proštiji dodeljena ena soba, ki pa je bila brez predhodne adaptacije neprimerna. Pred tem je služila za shrambo drv, pre-

moga in druge ropotije. Po velikih težavah je arhivarju Slavku Strajnarju le uspelo, da je bila soba v prostiji adaptirana in kolikor toliko primerna za shranjevanje arhivalij. V ta prostor je bilo nato prepeljano gradivo okrožnega sodišča (Kreisgerichta), predvsem knjige. Leta 1953 je dobil arhiv dva pritlična prostora v Križatiji, kjer je že imel svoje prostore Dolenjski muzej.

28. januarja 1952 je Okrajni ljudski odbor Novo mesto - Svet za kulturo, izdal odločbo o imenovanju Janka Jarca, ravnatelja muzeja v Novem mestu tudi za vodjo Okrajnega arhiva. Konec leta 1955 sta bila v tem arhivu zaposlena dva arhivarja (Jaklič in Skale) in od 1. januarja tudi snažilec Janez Golob.

Kot samostojna proračunska ustanova pa je Okrajni arhiv deloval šele od leta 1956, ko je Okrajni ljudski odbor Novo mesto na skupni seji odbornikov obeh zborov 10. aprila 1956 po predlogu Sveta za prosveto in kulturo izdal odločbo o ustanovitvi Okrajnega arhiva v Novem mestu. Ta je imel svoj proračun v okviru okrajnega proračuna, leta 1957 pa je bil vnesen v proračun Dolenjskega muzeja.

Začetek organizirane skrbi za arhivsko gradivo v Beli krajini v preteklosti je bil podobno kot v Novem mestu povezan z muzejem v Metliki in sega v leto 1910, ko je bil organiziran odbor Društvo za spoznavanje Bele krajine, katerega naloga je bila, da pripravi vse potrebno za ustanovitev Belokranjskega muzeja, vendar do ustanovitve ni prišlo. Misel na muzej je oživela šele leta 1933 in zopet leta 1947, dokler ni končno novemu pripravljalnemu odboru pod vodstvom prof. Jožeta Dularja leta 1949 uspelo pridobiti dva začasna prostora v metliški prostiji, kasneje pa v metliškem gradu. Javnosti so bile prve zbirke Belokranjskega muzeja odprte šele 17. aprila 1951 ob 10. obletnici ustanovitve Osvobodilne fronte. Aprila leta 1952 je bil imenovan za honorarnega upravnika novoustanovljenega muzeja profesor Jože Dular, že naslednje leto pa je bil zaradi obilice arhivskega gradiva nastavljen honorarni arhivar Ivan Drobnič.

Leta 1966 je izšel v Sloveniji arhivski zakon. Po načrtih naj bi takratni Mestni arhiv Ljubljana oziroma Zgodovinski arhiv Ljubljana prevzel službo varstva arhivskega in dokumentarnega gradiva tudi za območje takratne občine Novo mesto. Toda neurejeno financiranje arhiva in splošna situacija ob uveljavitvi republiškega arhivskega zakona nista dopuščala, da bi bil arhiv sposoben realizirati obveznosti, ki mu jih je nalagal zakon. Delo Arhiva je imelo pravzaprav bolj značaj kampanjskih akcij, ki niso mogle nadomestiti opravljanja temeljnih obveznosti službe varstva, določenih z zakonom. S tako prakso je bilo potrebno nujno prenehati in pričeti z redno službo varstva arhivskega in dokumentarnega gradiva. Do realizacije tega je prišlo, ko so skupščine občin poverile službo varstva arhivskega in dokumentarnega gradiva Mestnemu arhivu Ljubljana.

Zgodovinski arhiv Ljubljana po letu 1973

Do srede leta 1973 se je območje delovanja arhiva razširilo nad vso osrednjo Slovenijo, in sicer je zajelo vse tedanje gorenjske, ljubljanske, obljudljanske, dolenske in belokranjske občine ter občino Idrija. Zato je bil v letu 1973 spremenjen naziv Mestni arhiv v Zgodovinski arhiv Ljubljana. Novi naziv se uporablja od 1. oktobra 1973. S tem dnem se je tudi pričelo poslovanje po enotah, in sicer: Mestni arhiv Ljubljana (za območje mesta in občin Ljubljane), Enota za zunanjo ljubljansko regijo s sedežem v Ljubljani, Enota za Gorenj-

Prvi sedež Enot za Dolenjsko in Belo krajino na Strmi poti 2 v Novem mestu od 1973 do 1982

sko s sedežem v Kranju in Enota za Dolenjsko in Belo krajino s sedežem v Novem mestu. Leta 1980 pa je prišlo do spremembe na organizacijskem področju, ko se je zaradi zgodovinske tradicije iz Enote za Gorenjsko izločila Enota v Škofji loki, samostojno pa je začel delovati tudi oddelek v Idriji. Tako letos enote praznujejo 25 let svojega obstoja, Zgodovinski arhiv Ljubljana pa kar 75 let več.

Da je Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto sploh lahko pričela z delom, je bilo potrebno zagotoviti primerne delovne prostore in depoje. Žal pa so bili vsi prostori, ki smo jih pridobili, vse kaj drugega kot primerni. Ker so nam zagotovili, da je to le začasno, smo ponujeno sprejeli, a je žal marsikje ta "začasnost" ostala vse do danes.

Za delovni prostor nam je Skupščina občine Novo mesto namenila bivše stanovanje v izmeri 44 m² na Strmi poti 2, kot začasen depo za novejšo gradivo pa I. nadstropje opuščene osnovne šole v Karteljevem. Površina delovnih prostorov ni omogočala normalnega dela trem delavcem. Leta 1974 je enota lahko končno pristopila k obnovi dela prvega nadstropja bivše osnovne šole v Karteljevem za potrebe arhivskih depojev za območje občine Novo mesto, ki je bilo v tem letu tudi končano. V letu 1976 smo v Karteljevem pridobili še dva arhivska depoja, tako da smo imeli za potrebe arhiva celotno prvo nadstropje te bivše osnovne šole. Zelo žgoče je bilo tudi vprašanje opreme.

V letu 1975 sta občini Črnomelj in Metlika sprejeli, da se za potrebe arhiva adaptira opuščena osnovna šola v Drašičih. Do realizacije je končno prišlo leta 1979, ko je bilo skladišče 6. junija tega leta tudi uradno predano svojemu namenu.

Leta 1968 je Zgodovinski arhiv Ljubljana prevzel v upravljanje grad Malo Loko pri Trebnjem z namenom, da tam uredi depoje za hrambo arhivskega gradiva z območja ljubljanskih občin (in sicer za gradivo, ki je moralo po prejšnjih predpisih čakati na odbiranje). Leta 1982 je arhiv občini Trebnje vrnil večino gradu Mala Loka, ki je bil zaradi neprimernosti prostorov in oddaljenosti od Ljubljane in Novega mesta praktično neuporaben, razen prostora, ki smo ga preuredili prav za arhivsko skladišče. Tu smo imeli shranjeno gradivo z območja občine Trebnje. Ta del smo uporabljali do leta 1985, ko smo ga opustili, ker je v depo vdrla voda. Gradivo smo preselili v bivšo osnovno šolo v Trebnjem, kasneje pa v zaklonišče osnovne šole Trebnje, kjer je še danes.

V letu 1982 smo se preselili v nove delovne prostore na Jenkovi 1, kjer smo ostali vse do preselitve na grad Grm decembra 1997 in končno vsaj za območje Upravne enote Novo mesto združili na enem mestu depoje in delovne prostore. Žal pa imamo še vedno dva dislocirana depoja, in sicer za območje upravnih enot Črnomelj in Metlika v Drašičih in za območje Upravne enote Trebnje v Trebnjem.

Na gradu Grm smo že leta 1995 pridobili 229 m² prostorov v pritličju, ki smo jih namenili za arhivsko gradivo z območja Upravne enote Novo mesto, popolnoma neustrezne arhivske depoje v bivši osnovni šoli v Karteljevem pa smo izpraznili in prostor vrnili stanovaljskemu podjetju Zarja (20. avgusta 1996).

Finančna sredstva za adaptacijo depojev na gradu Grm je zagotovilo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, zataknilo pa se je pri delovnih prostorih. Da smo se lahko selili v prenovljene prostore (beljenje, ureditev elektrike in popravilo tal), je pokazal veliko razumevanje župan Franci Koncilija, saj je osebno poskrbel, da so bili

Delavci Enote za Dolenjsko in Belo krajino pred poslovnimi prostori na Jenkovi 1

POGODBA

o izvajanju službe varstva arhivskega gradiva za območje občine Novo mesto

delenjena med:

1. Skupščino občine Novo mesto /v nadaljnem besedilu: SO Novo mesto/, ki jo zastopa predsednik Franci Kuhar,
2. Kulturno skupnostjo Novo mesto /v nadaljnem besedilu: Kulturna skupnost/, ki jo zastopa predsednik slikarja Miroslav Vite,
3. Mestni arhivcu Ljubljana /v nadaljnem besedilu: arhiv/, ki ga zastopa vodstvenatelj/profesor Srečo Vajnski, ravnatelj Jože Zontar.

1.

Arhiv opravlja od 1.1.1972 službo varstva arhivskega gradiva za območje občine Novo mesto v zvezi obsegi, ki ga določa zakon o arhivskem gradivu in o arhivu /UR. l. SRS št. 4-2/1967/. Za to namen vdriljuje arhiv delovno enoto v Novem mestu.

Arhiv izvaja dela po letnih programih.

2.

Arhiv opravlja službo varstva arhivskega gradiva s enta stalno in s polnega delovnega časa nameščenim delavcem na delovnem mestu arhivista ali arhivskega svetovalca in s enta stalno in s polnega delovnega časa nameščenim delavcem na delovnem mestu arhivskega referenta ali arhivskega strokovnega sodelavca.

Arhiv opremlja na delo za delovno enoto v Novem mestu v letu 1972 arhivista ali arhivskega svetovalca, v letu 1973 pa 5c arhivskega referenta ali strokovnega sodelavca. Kadar je za arhivsko gradivo po 3. točki na voljo posredna skupina do 4. točki, se zaposli delavec za njeno oskrbovanje pod pogoji, ki so posebej dogovorjeni s posilstvenjem. Z drugimi delovci opravlja arhivista dela, ki zahtevajo večje ali bolj specialno strokovno izobrazbo, kot pa jo ima v Novem mestu zaposlena delavca, sodelajo v lokalnih politijskih, izvaja strokovno vodstvo, opravlja različna dela in sklene službe ter narekuje posebna dela, ki bi bila s SO Novo mesto ali kulturno skupnostjo dogovorjena.

- 4 -

5. za konsevcijsko, restavracijsko, zaščitno in profiliranje in odkupe gradiva - za leto 1972 2 %, za leto 1973 4 %, za leto 1974 ter na naslednje leta 6 % od sredstev, dodeljenih za realno dejavnost službe varstva arhivskega gradiva za občine Novo mesto;
6. za stroškovno za razoro, za poslovni sklad in za sklad za skupno porabo - po senouravnani sporazumu ali /24 tega ni/, po drugih predpihih oz. merilih, veljavih za arhivsko službo.

6.

Sredstva za posamezno leto se po merilih 5. točke odmerjajo in razporejajo po letnih finančnih načrtih.

SO Novo mesto in kulturna skupnost bosta izplačevali Arhivu sredstva po finančnem načrtu do 20. v mesecu za nazaj.

7.

Ta pogodba velja za dobo petih let. Pogodbe je možno odpovedati tudi pred tem, vendar le z enoletnim odpovednim rokom. Ko preneha veljavnost te pogodbe, se odpravi pri Arhivu delovna enota v Novem mestu.

8.

Za spore, ki bi nastali v zvezi s to pogodbo, je pristojno Okrožno gospodarsko sodišče v Ljubljani.

Novo mesto, 15.2.1972

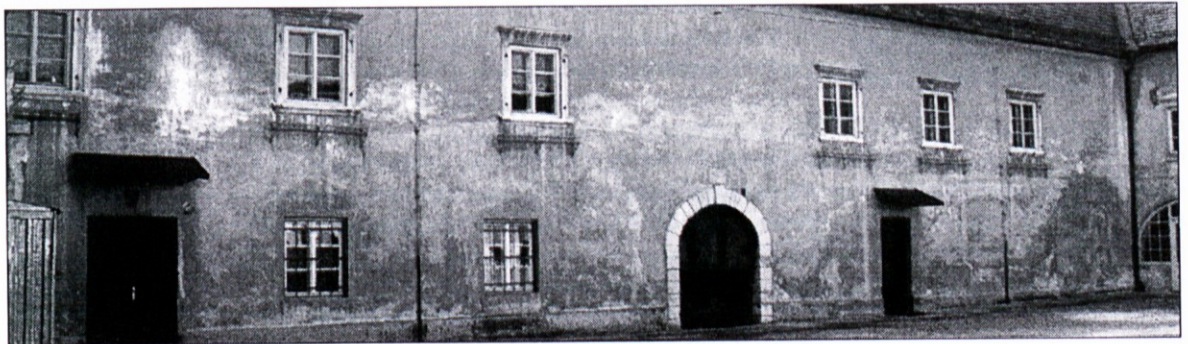
Za Mestni arhiv Ljubljana
v.d. direktor
Srečo Vajnski
Za vate lj
Jože Zontar

Za Kulturno skupnost
Novo mesto
Miroslav Vite

Za Skupščino občine Novo mesto
PREDSEDNIK
Franci Kuhar

MESTNI ARHIV
ZGODOVINSKI ARHIV MESTA
LJUBLJANE I

Arhivski referent

Slika zgoraj: Opuščena osnovna šola v Karteljevem, kjer je bilo vse do leta 1996 shranjeno arhivsko gradivo z območja bivše občine Novo mesto

Slika v sredini: Pogodba o izvajanju službe varstva arhivskega gradiva za območje občine Novo mesto iz leta 1972

Slika spodaj: Grad Grm, kjer so od leta 1996 depoji za arhivsko gradivo z območja Upravne enote Novo mesto

Depo v gradu Grm

vsi računi za ureditev delovnih prostorov poravnani iz občinskega proračuna.

Dejavnost arhiva

Arhivi so ustanove, ki strokovno skrbijo za ugotavljanje, zbiranje, obdelovanje in posredovanje arhivskega gradiva, ki je zlasti pomembno za zgodovino. Na to pa se navezuje strokovno obdelovanje arhivskega gradiva, izdelovanje inventarjev, vodnikov in drugih pripomočkov za uporabo, dajanje arhivskega gradiva v uporabo za poslovne in raziskovalne namene. Naloga arhivov je tudi pripravljanje razstav, znanstveno raziskovanje in izdajanje publikacij. Arhivsko gradivo vsebuje namreč ogromno podatkov, ki omogočajo proučevanje preteklosti iz najraznovrstnejših vidikov, zato je pisano gradivo eden najpomembnejših virov, iz katerih črpamo poglobljeno znanje o preteklosti, in je zato poglobljena sestavina kulturne dediščine. Seveda pa so na zapisane vire navezane najrazličnejše znanosti.

Strokovno delo

Temeljna strokovna naloga arhiva v sedemdesetih letih je bila uvažanje arhivske dejavnosti v vseh enotah arhiva. Že leta 1973 je pričel arhiv z valorizacijo ustvarjalcev, ki je zajela veliko število imetnikov gradiva, za katere je arhiv menil, da pri njih nastaja zgodovinsko pomembno gradivo. V naslednjih letih se je nadaljevalo intenzivno pregledovanje gradiva pri ustvarjalcih. Pregledi so bili namenjeni ugotavljanju urejenosti in ohranjenosti dokumentarnega gradiva, seznanjanju imetnikov gradiva z arhivsko zakonodajo, zlasti z določili za odbiranje. Zaradi tega so ustvarjalci začeli bolj upoštevati arhivsko službo, ponekod so zaposlili celo arhivarje. Urejenost in materialno varstvo sta se pričela izboljševati.

Imetniki odberejo arhivsko gradivo iz dokumentarnega gradiva na podlagi navodil, ki jih izda arhiv. Vse dokumentarno gradivo, ki nastaja pri družbenopravnih osebah in društvih, ni arhivsko gradivo in zato ne sodi v področje dejavnosti arhivskih organizacij. Arhivska organizacija ima le pravico nadzora, kako delovna organizacija upošteva določila zakona ter navodila, ki so izdana na njegovi podlagi. Zato lahko delovna organizacija pričakuje od arhivske organizacije pojasnila le glede vprašanj, ki se nanašajo na tiste dele poslovne dokumentacije, ki imajo pomen kot kulturna dediščina, ker predpisi opredeljujejo le varovanje in vzdrževanje tega dela poslovne dokumentacije.

Z ureditvijo arhivskih depojev v bivši osnovni šoli v Karteljevem pa je bilo omogočeno prevzemati gradivo, ki je bilo v veliki večini povsem neurejo. V letih od 1974/75 smo prevzeli arhivsko gradivo, ki je nastalo po letu 1945, od Dolenjskega muzeja Novo mesto in Skupščine občine Novo mesto, med katerim je bilo tudi veliko gradiva ukinjenega okraja Trebnje in družbenopolitičnih organizacij okraja Trebnje. V občini Črnomelj smo prevzeli večje količine okrajnega sodišča Črnomelj, okrajnega sodišča Metlika, Skupščine občine Črnomelj, nekaj osnovnih šol s področja občin Metlika in Črnomelj itd.

Tako smo do leta 1985 prevzeli že okoli 750 tm gradiva (danes že okoli 1100 tm). Prevzeto gradivo smo pričeli urejati in popisovati, kar omogoča pregled nad njim. Urejevalna dela v prvih letih so potekala predvsem na obsežnih neurejenih fondih, ki so nastali po letu 1945, šele dobro desetletje nazaj smo pričeli tudi z urejanjem starejšega

Arhivsko gradivo v depou

gradiva. Že v osemdesetih letih smo morali s prevzemi prenehati, zaradi pomanjkanja prostora v depojih. Omejili smo se le na najnujnejše primere. Že prevzeto gradivo je bilo treba pregledati in ločiti fonde med seboj, jih urediti in popisati. Rezultati popisov so bili objavljeni v Vodniku po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana leta 1981, ki pa je postal čez deset let že zastarel in tako je leta 1992 izšel nov vodnik.

Ker je bil program urejanja skladišč le delno realiziran, se je to odražalo pri delu v arhivu. Pregled prvih delovnih načrtov nam namreč pove, da marsičesa nismo realizirali prav zaradi neustreznih delovnih prostorov in depojev ter premajhnega števila zaposlenih. Trenutno je zaposlenih v Zgodovinskem arhivu Ljubljana 38 delavcev, od tega štirje v Enoti za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu.

Veliko je bilo v tem času storjenega tudi za širitev znanja o arhivskem gradivu, arhivistika se je namreč poučevala na štiriindvajsetih šolah srednjega usmerjenega izobraževanja (na voljo je bil tudi učbenik). Za delavce, ki delajo z arhivskim in dokumentarnim gradivom, smo organizirali posebno izobraževanje, v začetku tudi v kraju, kjer so sedeži enot, sedaj pa z redkimi izjemami v glavnem v Ljubljani. Arhivistiko poučujejo na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

Enota je od začetka delovanja do danes pripravila tudi več samostojnih razstav ali pa so naši delavci sodelovali z drugimi ustanovami pri pripravi. Med prvimi je bila leta 1978 Arhivski dokumenti o obnovi in socialistični graditvi, leta 1987 Arhivski dokumenti iz zgodovine Novega mesta, leta 1989 je sledila manjša razstava v stavbi občine Novo mesto, leta 1994 Sto let dolenjske proge, leta 1996 250 let novomeške gimnazije, leta 1996 pa smo z drugimi kulturnimi ustanovami sodelovali pri razstavi 150-letnice uprizoritve Linhartovega dela Ta veseli dan ali Matiček se ženi.

Leta 1977 je arhiv pričel izdajati publikacijo z naslovom Gradiva in razprave, ki združuje vso publicistično dejavnost arhiva, izdal več samostojnih publikacij ali pa so delavci arhiva s članki sodelovali v najrazličnejših zbornikih, revijah in časopisih.

V bodoče se bomo morali še intenzivneje lotiti urejanja gradiva in od imetnikov gradiva dosledno zahtevati, da se držijo zakona in nam izročajo čim bolj odbrano gradivo, saj bomo le na ta način kos ogromnim količinam gradiva. Urejeno arhivsko gradivo, dolgoročno gledano, koristi tako ustvarjalcem kot tistim, katerim je bilo namenjeno. Zato bomo še naprej dajali velik poudarek objavljanju splošnih pripomočkov za uporabo, raziskovalcem bomo zagotavljali potrebne informacije o gradivu, vključevali se bomo v raziskovalne projekte, po prioritetenem redu pa bomo skrbeli, da bo poškodovano gradivo konservirano in restavrirano.

V bodoče si tudi želimo, da bi problem arhivskih depojev ustrezno rešili, tako da bi v gradu Grm, kjer se od konca leta 1997 nahajajo depoji za gradivo z območja bivše občine Novo mesto in delovni prostori Enote, pridobili še toliko prostora, da bi končno ukiniteli še dva arhivska depoja, ki sta na povsem neprimerni lokaciji v Trebnjem in Drašičih, in rešili problem arhivskih depojev vsaj za naslednjih dvajset, če ne petdeset let.

Kaj hrani Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto?

Kakšno gradivo in koliko gradiva se je ohranilo na območju naše Enote, je odvisno pač od tega, ali je kdo skrbel za gradivo in kako je

uspelo "preživeti" vojne vihre ipd. Nema lokrat se je pomembno arhivsko gradivo ohranilo povsem po naključju, ko so ga po več letih ali desetletij odkrili kje na podstrešju ali kaki kleti (seveda je ta morala biti kolikor toliko suha).

Za območje občine Novo mesto se je kljub vsem nesrečam v teku zgodovine (pogosti požari, uničevanje zaradi nevednosti ter nepazljivosti pisarjev, vojne razmere in nenazadnje zaradi pomanjkanja čuta do preteklosti) ohranilo sorazmerno bogato gradivo, ki je neizčrpen vir za poznavanje preteklosti tega območja, njegovega kulturnega, gospodarskega in socialnega razvoja. Žal pa ni ohranjeno arhivsko gradivo iz 14. stoletja, ki se nanaša na ustanovitev mesta, razen štirih listin iz leta 1365, ki so v Državnem arhivu na Dunaju in Arhivu nemškega viteškega reda na Dunaju. Ustanovno listino pa poznamo le v prepisu iz 16. stoletja.

Z ustanovitvijo okrožnega urada in kasneje okrajnega glavarstva je količina gradiva močno narasla, zlasti od srede 19. stoletja, kar je povezano ne samo s krepitvijo administracije, ampak tudi s tehniko razmnoževanja. Že konec 18. stoletja sta se z novim načinom poslovanja pojavila tudi novi kategoriji gradiva, delovodnik in indeks.

Od srede 18. stoletja dalje prevladuje gradivo upravnih organov ter gradivo sodišč, davčne in zemljiške knjige, normalije, ki vsebujejo razne okrožnice, razglase, objave oblastev. Precej je tudi gradiva gimnazije, hranilnic in posojilnic. Nekaj je ohranjenega tudi gradiva društev, zelo malo ali nič gradiva gospodarskih organizacij. Jezik je vse do leta 1918 nemški z redkimi izjemami, npr. pri mestni občini, kjer je začel slovenski jezik prevladovati že leta 1890, dejansko pa leta 1908, ko je dobilo mesto zunanjo slovensko podobo. Izjemo predstavlja obdobje Ilirskih provinc, ko se nemškemu besedilu pridruži francosko.

Po razpadu Avstro-Ogrske je postal slovenski jezik uradni jezik, z izjemo v dopisovanju z neslovenskimi oblastmi, ki je potekalo v srbohrvaškem jeziku in cirilici.

Gradiva iz časa NOB nimamo, razen nekaj fragmentov. Ohranjeno arhivsko gradivo iz tega obdobja je v večini dvojezično, italijansko in slovensko oziroma nemško in slovensko.

Veliko več gradiva je ohranjenega iz prvih povojnih let, kljub temu da prvo povojno obdobje ni ustvarilo veliko gradiva, delno se je tudi izgubilo in uničilo. Imamo tudi vrsto primerov, ko so posamezni starejši dokumenti služili kot pisna osnova za druge dokumente. Iz tega obdobja je zelo dobro ohranjeno gradivo uprave, in sicer Okrožnega ljudskega odbora Novo mesto (1945-1946) in okrajnih ljudskih odborov Novo mesto (1945-1965), Črnomelj (1945-1955) in Trebnje (1945-1952) ter krajevnih ljudskih odborov z območja današnjih upravnih enot Črnomelj, Metlika, Novo mesto in Trebnje, ki so kot najnižji organi ljudske oblasti delovali v obdobju od leta 1945 do 1952. Zelo malo pa je ohranjenega gradiva gospodarskih organizacij, nekaj več je šolskega gradiva. Upamo, pa da se bo del tega gradiva našel na terenu in da nam ga bomo čimprej prevzeli.

Precejšen del gradiva, ki se nanaša na zgodovino omenjega območja, se nahaja še v drugih arhivih po Sloveniji, zlasti še v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani. Posamezne drobce arhivskega gradiva pa hranijo tudi sorodne ustanove, kot so Dolenjski muzej v Novem mestu, Belokranjski muzej v Metliki in Knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu.

VIRI IN LITERATURA:

Arhiv Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enote za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto

Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Gradivo in razprave 1981

Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Gradivo in razprave 1992

Janez Kopač, Tatjana Šenk, 100 let Zgodovinskega arhiva Ljubljana, 1998

Zorka Skrabl, Arhivski dokumenti iz zgodovine Novega mesta, Novo mesto 1988

GODBA MEŠČANSKE GARDE V NOVEM MESTU

Slavnosti, ki jih je prirejala ali se jih je udeleževala meščanska garda, ne bi bile tako slovesne, če ne bi tedaj igrala tudi godba. Ni si mogoče zamisliti sprejema visokih osebnosti, slovesa od vojakov ali pogreba brez godbe. Tudi ob paradiranju je moral tolči boben. Zato je razumljivo, da se je hkrati z meščansko gardo razvijala in množila tudi njena godba.

Že v seznamu gardistov iz leta 1807 so vpisani trije godci (Spielleute), to so Jožef Marn, Franc Wolf in Matija Nagel. Jožef Marn je bil čevljar in se je nekaj časa ukvarjal tudi s pogrebništvom, prav tako je bil iglar Franc Wolf okoli leta 1800 tudi grobar, Matija Nagel pa je bil vojaški invalid, ki je leta 1800 kupil hišo v mestu in je bil sprejet med meščane¹. Povezava grobarjev z godci bi lahko dala misliti, da so bili grobarji pravzaprav pogrebniki, ki so ob grobu tudi kaj zaigrali v slovo. Morda je bil vojaški invalid Matija Nagel nekdanji vojski bobnar ali kaj podobnega in si je tako pridobil osnovno godbeno znanje.

Leta 1828 je prvič omenjeno, da so "muzikantom" dodatno plačali 6 goldinarjev za to leto, leta 1829 in 1830 "bandi" 12 goldinarjev za eno leto in leta 1831 in 1832 "Musikbandi" prav tako po 12 goldinarjev. Že leta 1828 je bilo iz gardine blagajne izplačanih 8 goldinarjev in 15 krajcarjev za čake muzikantov, leta 1835 za suknjo 3 goldinarjev². Iz teh, sicer zelo skopih podatkov lahko sklepamo, da je bila že v dvajsetih letih 19. stoletja v Novem mestu nekakšna godbena skupina, da je bila uniformirana in tako vsekakor sestavni del garde, ki ji je njene godbene usluge tudi plačevala. Pobotnico za izplačanih 25 goldinarjev "Musik Bandi" meščanske garde iz leta 1841 je podpisal kapelnik Kraus, in to za godbo na treh glavnih paradah, dveh pogrebih in za binško. Jožef Kraus je bil sicer organist in dekliški učitelj³ in je bil kapelnik spet leta 1849. Leta 1843 je bil kapelnik Johann Kubiček, vodja godcev pa Jožef Križaj in obe mesti sta spadali med oficirski kader meščanske garde.

Meščanska garda je leta 1865 dala zapisati spomine dveh najstarejših meščanov in gardistov, Janeza Mahorčiča in Alojza Andree na pretekle dogodke iz gardine zgodovine. Oba se spominjata, da je leta 1854 stotnik Adolf Skrem ustanovil glasbeno kapelo (Musik Kapelle)⁴, ki jo je sestavljalo približno 30 mož pod vodstvom kapelnika Šenice (Scheniza)⁵. Ali sta hotela s tem poudariti pomen stotnika Skrema ali pa je bila godba tega leta nekako na novo organizirana in morda pomnoženo število godbenikov, ki se jih omenja kar 30, tega ne vemo⁶. Da je res šlo za število okoli 30 godbenikov, nam potrjuje povabilo iz leta 1857, ko je godba doživela priznanje, da so jo povabili v Ljubljano, kjer naj bi igrala pri procesiji svetega rešnjega telesa. Stroške naj bi plačali Ljubljanci, tudi prevoz 30 mož s tremi vozovi tja in nazaj. Ob petstoletnici Novega mesta, leta 1865, je bil kapelnik še vedno Franc Šenica, godbeni vodja pa Anton Vrtačič, ki je opravljal to dolžnost prav tako od leta 1854. Oba vidimo v ospredju na fotografiji godbe iz tega leta, oba s sabljama in kapelnika še s kapelniško palico.

Gardina godba je med vojno leta 1866 spremljala prostovoljce in rekrute ob odhodu in igrala pri odhodih vojakov, ki so ozdraveli v

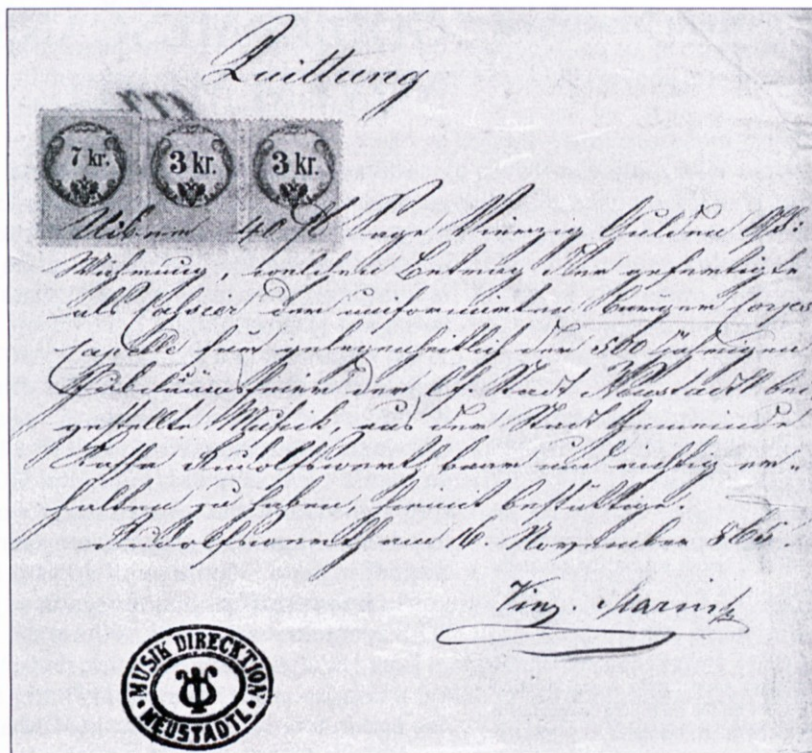
1 Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, Mestna občina Novo mesto, NME 5.

2 Meščanska garda v Novem mestu, NME 21, a.e. 4; vsi nadaljnji podatki so iz fonda NME 21, če ni drugače navedeno. Članek je napisan po podatkih v arhivskih virih in kjer podatkov ni ali so preveč skopi, ostane le ugibanje. Opozarjam še na knjižico "130 let godbe na pihala Novo mesto 1848-1978" B. Komelja, ki je bila napisana po časopisnih virih in v kateri je sicer kar nekaj napak in napačnih interpretacij, vendar se sliki o godbi lepo dopolnjujeta.

3 Okrajno sodišče Novo mesto, NME 17, zemljiška knjiga.

4 V nadaljevanju uporabljam izraz godba namesto kapela, čeprav je v nemško pisanih virih pisana kot "die Kapelle". Slovenski izraz kapela, to je manjši orkester, bi bil čisto ustrezen, vendar se v kasnejših slovensko pisanih virih uporablja večinoma izraz godba, včasih tudi godbena kapela. Puščam pa izraz kapelnik, to je sicer dirigent, ker se uporablja kot tak zlasti za godbo v vojski, tej pa je bila meščanska garda podobna in na koncu celo vključena vanjo.

5 To letnico kot ustanovno letnico "mestne godbe, priključene meščanski gardi", navaja tudi J. Jarc v članku Novo mesto med 1850 in 1900, str. 88 (Jarčev zbornik, Novo mesto 1993), vendar ne navaja vira. V istem zborniku v članku Novo mesto med 1800 in 1850, str. 41 pa J. Jarc navaja kot oddelek narodne garde leta 1848 tudi uniformirano meščansko gardo z godbo. Isti podatek je uporabil tudi B. Komelj v "130 let godbe na pihala Novo mesto 1848-1978" pri določanju letnice ustanovitve godbe. Dovoljsem si pripombo, da je potrebna določena kritičnost pri presoji, katere letnice smemo jemati kot ustanovne. Za godbo lahko trdimo, da je ustanovna letnica tudi 1872, ko dobi svoj

Pobotnica s štampljko godbinega
ravnateljstva, 1865 (Zgodovinski arhiv
Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo
krajino Novo mesto, NME 21)

Seznam inštrumentov godbe meš-
čanske garde leta 1870 (Zgodovinski
arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko
in Belo krajino Novo mesto, NME 21)

3	As Clarinette, 1 Bass u. Fagot	1	muskingische klarinete Bass
2	Es "	1	muskingische Bass
1	B "	2	Fagete
1	B "	1	As flöte
1	B " 1. D. Clarinet.	1	C flöte
4	Fagot	1	Harmonik. B. alt
2	Flügelhorn	1	Violoncello
2	Clarinete	1	Fagott
4	Bas Clarinet	1	Cell
2	Flügelhorn alt	1	Viola
1	Posaune alt	4	Violinen 1. u. 2. Viol.
1	Contra Bass	1	Violon
1	"	2	Violinen 3. u. 4. Viol.
1	"		zu 4. u. 5. Viol.

Slika levo: Kapelnik novomeške god-
be (iz Kronike slovenskih mest 1936,
str. 109)

Slika desno: Kapelnik Karl Pfleger,
akvarel (Zgodovinski arhiv Ljubljana,
Enota za Dolenjsko in Belo krajino
Novo mesto, NME 218; dar Andreja
Zadnikarja)

statut in je tako formalno ustanovljena, ali pa 1807, ko že vemo za prve tri godce, lahko pa tudi 1828, ko je prvič omenjena "banda", nikakor pa ne 1848. Vse te letnice in obletnice nimajo nobenega smisla, ker se je godba prav tako kot garda počasi razvijala in doživljala spremembe in ni bila ustanovljena s kakšnim ustanovnim aktom.

6 Tudi Trdina nam na to ne da odgovora (Trdina, Zbrano delo X, str. 111). Piše o "bršljincih" in godbi na Otočcu, ki so se leta 1854 združili v mestno godbo. Glej tudi: Karel Bačer: Pesem od novomeške bande, Dolenjski list, 14. 5. 1981, št. 20, str. 29.

7 Mišljen je prostor, kjer je kapelnik poučeval in tudi hranil inštrumente.

8 Krilovka, inštrument iz družine trobil, v pihalnih orkestrih melodičen inštrument.

9 Tuba, inštrument iz družine basovskih trobil.

10 Flavti podoben inštrument.

11 Ker bi bil celoten seznam za glasbene nepoznavalce nezanimiv in preobširen, za glasbenike pa je skrčen opis premalo poveden, objavljamo fotografijo dokumenta, kjer je mogoče najti še kakšno zanimivost o tedanjih inštrumentih. Za nasvet se zahvaljujem prof. Zdravku Hribarju.

12 To je v virih edina omemba skladb, ki jih je godba igrala. B. Komelj navaja na str. 15, da je godba okoli leta 1860 znala zaigrati okoli 600 različnih skladb, ki jih tudi našteva po vrsteh, na žalost pa ni zapisal vira.

začasni vojaški bolnišnici v Novem mestu ter seveda ob pogrebih tistih, ki so v bolnišnici umrli. Tega leta je v virih tudi omenjeno, da je godba vsak teden igrala na trgu (Platzmusik).

Leta 1870 je garda odredila pregled muzikalij in inštrumentov v glasbeni šoli (Musikschule)⁷ in istega dne tudi sklenila odpovedati službo kapelniku Johannu Köhlerju. Odpoved mu je naznanil poročnik Franc Wagner, ko je naslednji dan prišel popisovat inštrumente. V poročilu je navedel vse inštrumente, ki jih je našel v glasbeni šoli, kar je še posebno zanimivo zato, ker seznam sicer potrjuje večkrat napisano trditev o pihalni godbi meščanske garde, vendar je godba poleg pihalnih inštrumentov imela tudi godala. Vprašanje je, ali so godala uporabljali za kakšne manjše godalne sestave in za učenje ali pa so jih tudi vključevali v pihalno godbo. Tedaj so imeli: osem klarinetov, štiri rogove, dva krilna roga, dva evfonija⁸, štiri trobente, dva stara bas krilna roga, pozavno, tri bombardone⁹, medeninast mali boben, velik boben, dva pikola¹⁰, dve flavti, fagot, čelo, violo, štiri violine in violon. Dve violini sta imela Papež in Kinsky doma, dve trobili pa sta bila pri Kristofu v Šmihelu¹¹. Na podstrešju je Wagner našel kup muzikalij, ki bi jih bilo za cel voziček, med njimi tudi mojstrovine, kot sam zapiše, npr. "Der Teufel unter die Menschen" in "Die Reise durch Europa"¹². Köhler jih menda ni nikoli pregledal, ker je imel še preveč skladb, ki jih je sam zložil. Köhlerju, ki je bil kapelnik od 1. januarja 1868 do 1. marca 1870, so vseeno napisali priporočilno pismo, preden so ga odpustili.

Poročilo o stanju godbe in denarnih sredstvih za leto 1869 je isti čas napisal Franc Wagner kot godbin blagajnik. Godbo je tega leta sestavljalo 22 godbenikov. Ko je Wagner odšel od skupnega prihodka za godbo stroške za kapelnikovo plačo, ki je znašala 30 goldinarjev na mesec, je z nejevoljo zapisal, da s preostalimi 64 goldinarji na mesec res ne more godbe oskrbovati. V šestih mesecih in pol je bilo 49 godbenih prireditev, ki so zahtevale stroške, torej vseh prireditev bi bilo lahko celo več. V tem času ni bilo dovolj denarja niti za oskrbo godbe s kruhom, pristihi pa bi bilo treba še stroške za razsvetljavo pri večernih godbah, vino, popravilo inštrumentov, notni papir, muzikalije, kurjavo, petrolej za viseče luči in plačilo budnice za 1. maja. Poleg pomanjkanja denarja pa je v tem času še splošno vladalo nezadovoljstvo z vodenjem godbe. Wagner se sprašuje, ali jo je v teh razmerah sploh še mogoče vzdrževati. Ko preračunava stroške za en mesec, računa v povprečju dve godbi na trgu (Platzmusik) in pet večernih godb (Zapfenstreich). K nerazveseljivemu denarnemu položaju godbe pripiše Wagner še nesrečno usodo štirih godcev: leta 1869 je umrl flavtist Pinter, Privančič je zbolel na pljučih in mu je zdravnik prepovedal pihati na inštrument, zelo bolan je tudi korporal Kastelic, Knafeljc pa je začel pljuvati kri in tako je godba izgubila nenadomestljive godbenike. Vse je le kot rdeče jabolko, ki je vedno zelo bolno in kaj hitro lahko lepa rdečica zbledi, zaključí Wagner.

Po odstavitvi kapelnika Köhlerja so ponudili službo Karlu Pfliegerju, ki jo je bil pripravljen prevzeti za 20 goldinarjev mesečno, s tem da bo izučil mlade godce, pa tudi starejše vzdignil na višjo stopnjo godbenega znanja. Že avgusta 1870 je napisal prošnjo za povišanje plače. Istega leta je 19. lovski bataljon, ki je bil nastanjen v Novem mestu, iz hvaležnosti, ker je gardina godba igrala na njegovih slovesnostih, in zato, ker je bilo vojski njeno izvajanje všeč, začel mesečno nakazovati gardi 10 goldinarjev.

Prvi statut godbe je iz leta 1872, iz istega leta kot novi statut garde. Garda sama ima dva bobnarja in hornista, zraven pa vzdržuje godbo z neomejenim številom godcev, kakor je rečeno v 4. členu statuta garde. Godba se je imenovala "Musik Kapelle des uniformirten Bürger Corps zu Rudolfswert" in godbeniki so se obvezali služiti gardi pri vseh priložnostih, tudi če niso bili člani garde. Vsakokratni komandant garde ima najvišjo oblast nad godbo, neposredno oblast pa ravnatelj godbe, ki ga izvoli upravni svet garde. Člen 60 statuta garde je določil, da "godbin ravnatelj skrbi za to, da kapelnik godce zadostno vadi, da so dostojno oblečeni in da imajo potrebno godbino orodje; on tudi napravlja po kapelniku redne in izvenredne izhode godcev, skrbi za primerno njihovo hrano..." Ravnatelju sta podrejena kapelnik in godbeni vodja, ki sta oba člana garde. Kapelnik skrbi za glasbeno izobraževanje in nadzor nad inštrumenti ter muzikalijami. Za vojaško vzgojo godbenikov, kolikor je pač potrebna, skrbi godbeni vodja, ki nadzira uniforme in oborožitev godbenikov in poveljuje godbi pri izhodih.

Garda daje na razpolago godbi uniforme, orožje, glasbene inštrumente in muzikalije. Uniforme smejo glasbeniki nositi le pri izhodih, nato jih takoj vrnejo v gardino skladišče. Kapelnik pa sme po svoji presoji dovoliti, da godci obdržijo inštrumente in potrebne muzikalije, za katere morajo skrbeti in preprečiti poškodbe. Vsak, ki bi se rad včlanil, se javi kapelniku, da ga preizkusi, sprejme pa ga ravnatelj v soglasju s kapelnikom. Vaje so vsako sredo in soboto pri kapelniku, pozimi ob 7. uri, poleti ob 8. uri. Željo, da bi godci igrali na privatnih praznovanjih, porokah, podoknicah itd., je treba javiti kapelniku, ki se posvetuje z ravnateljem o primernosti take prireditve. Brez dovoljenja ravnatelja ne sme nihče igrati za svoj račun. Kapelnik je plačan, godci dobijo pri izhodih kruh in vino, koliko, pa določi ravnatelj. Prvega maja in ob rojstnem dnevu cesarja, ko igrajo budnico, dobijo še 35 krajcarjev dodatka, ob prazniku svetega rešnjega telesa in cesarjevem godu, ko ni budnice, pa le 20 krajcarjev. Vse ostale zasluzke deli kapelnik po lastni uvidevnosti in proti pravilnosti delitve ni ugovora.

Ohranjeni "pogoji za kapelnika kapele meščanske garde", ki se v nemščini imenuje Die Stadt- und Bürgercorps Kapelle, torej Mestna in meščanske garde godba, sicer niso datirani, postavimo pa jih lahko v čas okoli leta 1880. Določajo plačo kapelnika, ki znaša 480 goldinarjev letno in se izplačuje po 40 goldinarjev vsak mesec. Poleg plače pripada kapelniku tudi stanovanje (dve sobi, kuhinja in shramba) ali pa denar za te namene, in sicer 84 goldinarjev letno, tantieme od vseh zaslužkov, kjer je osebno udeležen, in kapelniška uniforma, čeprav ostane ta last garde. Kapelnik se mora obvezati, da bo imel dvakrat tedensko vaje z godbo in da bo pri vseh nastopih osebno dirigiral. Obvezati se mora tudi, da bo v ravnokar osnovani violinski šoli (Violinschule) šest ur tedensko zastonj poučeval godalne inštrumente, le če bi bilo učencev več kot dvanajst, bi mu izplačali za to nekaj denarja. Učence godbe pa mora tri ure tedensko poučevati "blechharmonie" (pihalno godbo). Odpovedni rok je z obeh strani tri mesece.

Od 1. junija 1874 do 1. aprila 1875 je bil kapelnik Anton Gretsche, ki je mladino učil tudi klavir, in ob odhodu so mu napisali pohvalno spričevalo in priporočilo, ker naj bi veliko prispeval h glasbenemu dvigu kapele. Leta 1875, ob posvetitvi nove zastave, ki jo je daroval cesar Franc Jožef, je bil kapelnik Karl Pflieger. Garda se mu je pose-

Godba meščanske garde leta 1865 (fotografijo hrani Dolenjski muzej)

Godba meščanske garde okoli leta 1900 (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, NME 182)

bej zahvalila za "dobro in taktno" vodenje kapele na slovesnosti in mu v zahvalo podarila fotografijo posvetitve zastave, ki jo je naredil fotograf Saller iz Ljubljane. Najbrž ima ta zahvala nekaj zveze s pritožbo mestne občine na godbeno ravnateljstvo tik pred tem, ker je "godbena banda" ob pol dveh ponoči tako glasno igrala v kavarni, da so bili stanovalci ob nočni počitek, kar bi kazalo na to, da godci niso bili posebno disciplinirani. Verjetno je kapelnik Karl Pflieger isti Pflieger, ki je bil kapelnik že leta 1870. Videti je, da so se kapelniki zelo hitro menjavali, prihajali so iz vse monarhije, ker je bila to najbrž dovolj dobro plačana in iskana služba za glasbeno izobražene ljudi. Iz leta 1884 je ohranjena pogodba s kapelnikom Venčeslavom Tučkom, ki se je obvezal imeti dvakrat tedensko vaje z godbo, učiti nove šolarje in osebno voditi godbo pri nastopih, oskrbeti note, le papir mu da garda. Tuček dobi letno plačo 480 goldinarjev. Posebej se omenja, da sme Tuček privatno poučevati glasbo, v kar se garda ne bo mešala ali na to vplivala. Pogodba z njim je bila leta 1887 podaljšana.

Leta 1875 je prišlo do spora med meščansko gardo in novomeško kazino. Ker je nekaj članov godbe meščanske garde prestopilo h kazinski godbi, so jim seveda odvzeli inštrumente. Kazina je trdila, da je neka odvezta violina njena last in da je morda še kateri od odvzetih inštrumentov njen, garda pa je odpisala, da ima samo to violino, ki je last Godbenega društva (Musik Verein). Kazina je namreč spomladi 1875 ustanovila svojo godbo (Streich Musik), ki pa je bila razpuščena že čez dve leti,¹³ in ta v resnici ni bila že kar godbeno društvo, temveč le manjša godalna zasedba.

Od leta 1877 je garda plačevala godbenikom tudi za vaje, in sicer 15 krajcarjev vsakemu. Leta 1877 je bil koncert gardine godbe v čitalnici in zraven so priredili tudi tombolo ter izkupiček od nje namenili nakupu plaščev za gardiste. Godba je igrala tudi na plesih, ki jih je garda prirejala v kazinski dvorani. Leta 1878 je garda priredila koncert v Brunerjevi gostilni, dobiček 36 goldinarjev je bil namenjen za družine vpoklicanih rezervistov. Leta 1883, ob cesarjevem obisku v Ljubljani, se je z gardo vred udeleževala slovesnosti tudi njena godba in novomeški župan ji je naklonil celo 150 goldinarjev za stroške potovanja. Iz leta 1889 je potrdilo, da je mestna občina plačala gardi 40 goldinarjev za vzdrževanje godbe.

Ko se je leta 1878 osem gardinih godcev¹⁴ odpravljalo na pot, jim je garda napisala nekakšno potrdilo, da smejo tri tedne potovati po Kranjskem, Štajerskem in Hrvaškem z dovoljenjem komande meščanske garde. Namen njihovega potovanja sicer ni zapisan, je pa verjetno, da so odšli igrat.

Leta 1890 se je osnovalo društvo Novomeška godba. Pravila društva Novomeška godba za vzdrževanje mestne godbe v Rudolfovem določajo namen društva, to je vzdrževati Mestno in meščanske garde godbo, če pa bi se ta razšla, bi ustanovili in vzdrževali drugo stalno godbo. Videti je, da je godba meščanske garde že nekaj časa presegala potrebe meščanske garde po godbenih nastopih in se je razvijala v pravo mestno godbo. V sedemdesetih letih je to bila še "kapela uniformirane meščanske garde", v osemdesetih pa je že imela ime Mestna in meščanske garde godba. Na eni strani je imela interes za širšo podporo garda sama, kajti če so godbo lahko poslušali vsi meščani, zakaj bi jo samo ona vzdrževala. Z druge strani pa najbrž tudi meščanom ni moglo biti vseeno, kaj in koliko jim godba igra, in bi si z ustanovit-

13 Kazinsko društvo v Novem mestu, NME 164, tiskano letno poročilo 1878.

14 To so bili: Karl Kresal, Anton Mišič, Anton Mišjak, Franc Zbevnik, Jernej Mišjak, Franc Mišjak, Josef Skornik in Andrej Smolnik.

vijo podpornega društva lahko zagotovili vpliv. Člani društva so po pravilniku lahko iz Novega mesta, iz Kandije in zunanji. Mesečni prispevek je najmanj 10 krajcarjev. Člani iz Novega mesta imajo pravico do godbe na svojem pogrebu. Društvo prireja v sporazumu z vodstvom godbe koncerte in glasbene produkcije v mestu in izven njega. Z vodstvom se tudi dogovori o najemanju in odstavljanju kapelnika in drugih članov godbe.

Leta 1891 je bila sklenjena pogodba med odborom godbenega društva in kapelnikom Wilhelmom Wlassakom. Za plačo 45 goldinarjev na mesec se je novi kapelnik zavezal imeti dvakrat na teden po dve uri vaj z godbo. Poleti od 1. maja naprej bo godba vsako soboto zvečer na glavnem trgu pred rotovžem zaigrala tri do štiri komade in nato večernico (Zapfenstreich) do Ferličeve hiše ne eni strani mesta, na drugi pa enkrat do Zurčeve hiše in drugič do Windischerjeve hiše v Kandiji. Dvakrat tedensko bo poučeval učence, vsakič eno polno uro. Pri nastopih mora biti zraven v uniformi, kakor tudi pri slavnostih Sokola in gasilskega društva. Koncerte mora sam dirigitirati. Obvezati se mora, da sestavi godalni orkester in ga vadi. Note mora sam prepisovati in te so nato last godbenega društva. Godci in kapelnik smejo imeti koncerte in igrati na porokah, vendar morajo to prej javiti odboru in desetino prihodka od koncertov nakazati v blagajno godbenega društva.

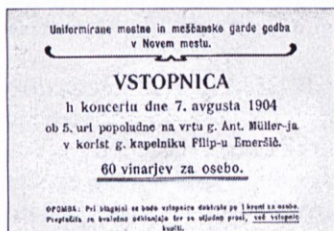
Spor zaradi vodenja godbe je verjetno tlel že nekaj časa, preden je leta 1899 izbruhnil tako, da so začeli ustanavljati novo, vzporedno društvo Mesta godba v Rudolfovem. V povabilu k pristopu pravijo, da namen novega društva ni razbiti godbo meščanske garde. Pravijo, da hočejo najprej imeti dobro "godbo na lok", nato pa poskrbeti, da bo postala popolna godba. 8. junija je poveljstvo meščanske garde sklicalo zastopnike drugih društev in župana na posvet zaradi godbe. Rečeno je bilo, da morajo imeti podporniki godbe vpliv preko odbora društva, kadar pa godba nastopa z gardo, odloča le ona. Izkazalo se je, da gardisti plačujejo le 6 goldinarjev na mesec za godbo, to je le desetino vseh podpor. Zastopnika garde sta povedala, da oni ne dajo iz rok poveljstva nad godbo. Zato garda ne pristaja na novo društvo in nova pravila, ki jih oni že imajo za godbo, ne nasprotujejo pa, da se nekaj podpornikov godbe udeleži seji garde, kadar je govora o godbi. Izkazalo se je, da hočejo podporniki godbe svoj odbor, ki je po zakonu mogoč samo tako, da ga izvolijo člani zakonitega društva. Osnovanci novega društva pravijo, da hočejo dobro godbo, ki bo igrala ob vseh prilikah, ne pa samo za paradne marše, nočejo, da bi odpuščali kapelnike vsakih nekaj mesecev. Novo društvo je imelo v namenu tudi to, da bi se iz dohodka osnovala bolniška blagajna.

Društvo Mestna godba v Rudolfovem¹⁵ se je leta 1901 dogovarjalo z načelstvom garde, da tej prepusti svoje dohodke iz članarin, če bo garda sprejela društvena pravila in del dohodkov namenila za glasbeni pouk, kar pa je garda spet odklonila. Tako je društvo v naslednjem letu nakupilo le nekaj inštrumentov ter plačevalo glasbeni pouk štirim učencem, ki so se učili v šoli Glasbene matice. Društvo se je razšlo že leta 1904 in premoženje prepustilo novoustanovljenemu Glasbenemu društvu.

V začetju tega stoletja so se kapelniki spet hitro menjavali. Leta 1904 je bil kapelnik Filip Emeršič, doma s Štajerske, ki je leta 1906 dal odpoved. Dali so razpis v časopise in dobili več prijav, nastavili pa so Rudolfa Hachlo iz Celovca, ki je navedel, da zna češko in

15 Društvo Mestna godba v Rudolfovem, NME 133.

Meta Matijević
GODBA MEŠČANSKE GARDE
V NOVEM MESTU

Vstopnica za koncert, 1904 (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, NME 21)

hrvaško, bil je izvrsten violinist in dirigent. Junija je bila z njim sklenjena pogodba, julija pa je že dal odpoved. Prosil je namreč, da sme sodelovati na koncertih v Toplicah, česar mu pa godbeno ravnateljstvo ni odobrilo. Spet so dali oglas, tokrat celo v časopis Gratzter Zeitung in javil se je Anton Pöschl iz Linza. Leta 1906 je pisal kopališki zdravnik iz Toplic v imenu zdraviliške komisije, da bi plačali 800 kron za dva meseca, če bi del novomeške godbe igral dva popoldneva na teden v Toplicah, kar je garda odklonila. Leta 1908 je moral kapelnik Gabriel Höfner na zaslišanje, ker je nastopil s civilno koncertno godbo (Civil Concerts Musik, to so bili "Kastelic in ostali") na plesu pri Janezu Jakšetu. Leta 1913 je bil spet razpis za novega kapelnika in sprejet je bil Arnold Wlassak, ki je končal berlinski konservatorij in bil pet let kapelnik garnizonske godbe v Bihaču, igral je na krilni rog in violino, obvladal pa vse godalne in pihalne instrumente.

Društvo Novomeška godba se je leta 1911 preimenovalo v društvo Mestne in meščanske garde godba in sestavilo nova pravila. Ni čisto jasno, kaj se je zgodilo z društvom Novomeška godba iz leta 1890. Lahko da je v teh letih zamrlo, verjetno tudi pravila tega društva čez dvajset let niso več ustrezala. Na njegovih pravilih je kasnejši uradni pripis, da je bilo razpuščeno 8. januarja 1926, kar bi kazalo na to, da si je leta 1911 samo nadelo novo ime in sestavilo nova pravila. Člani društva so zdaj lahko častni, redni in podporni. Redni člani so meščanska garda, korporacije, ki na leto plačujejo najmanj 100 kron in posamezniki, ki plačajo najmanj 12 kron letno. V primerjavi s prejšnjim pravilnikom, kjer je društvo s svojimi organi lahko samo vplivalo na odločitve vodstva godbe, ki je bilo v rokah meščanske garde, je tu meščanska garda kot celota samo eden izmed rednih članov. Odbor, ki vodi društvo, sestavljajo župan, poveljnik garde, trije člani, ki niso gardisti, trije gardisti in kapelnik. Godci so plačani iz društvene blagajne, sprejema in odstavlja jih odbor društva.

Pravila društva Mestne in meščanske garde godba je leta 1911 odobrila deželna vlada za Kranjsko. Ko se je leta 1919 garda razšla, je tudi to društvo prenehalo delovati, ni pa bilo formalno razpuščeno. Ko so leta 1925 tekli dogovori o obnovitvi meščanske garde, bi za to društvo ne bilo ovir, da bi ga ob spremenjenih pravilih potrdili, ker je bilo ustanovljeno po zakonu o društvih iz leta 1867. Ker so leta 1926 zamrla vsa prizadevanja za obnovo meščanske garde, je bilo razpuščeno tudi društvo Mestna in meščanske garde godba, ker "ne deluje in nima članov in ne premoženja". Nekdanji društveniki so sami zapisali, da "poživitev društva sedaj tudi nima smisla, ker se je neodvisno od tega društva osnovalo novo Godbeno društvo. Dvoje godb pa v Novem mestu ne more obstajati." Srezko načelstvo je sklenilo, da se instrumenti prodajo in izkupiček od prodaje naj 15 let hrani mestna občina. Res so jih prodali za 2000 din in izkupiček "plodonošno naložili pri mestni hranilnici v Novem mestu".

Tak je bil konec godbe meščanske garde, o kateri je Janez Trdina (Zbrano delo X, str. 111) zapisal takole: "To je začetek prelepe novomeške godbe, največje imenitnosti Novega mesta, s katero bi se mogla po pravici ponašati veliko večja in bogatejša mesta, nego je Rudolfovo. Ta uspeh je omogočila le občina navdušenost za glasbo in pa prirojena, res visoka zmožnost naših dolenjskih bratov za to krasno umetnost."

ŽIVLJENJE IN DELO JURIJA DALMATINA (1547-1589)¹

¹ Nekoliko razširjeni govor ob otvoritvi razstave Svetega pisma v Kostanjevici na Krki pod pokroviteljstvom Svetopisemske družbe Slovenije v Ljubljani

Jurija Dalmatina, protestantskega teologa v 16. stoletju, prevajalca Svetega pisma v slovenščino in pesnika, štejejo zgodovinarji in literarni strokovnjaki zaradi pomena, ki ga je imelo njegovo delo za slovenski knjižni jezik, razvoj narodne zavesti in ohranjanje protestantske dediščine, ne samo za eno najbolj zaslužnih osebnosti poleg Primoža Trubarja v njegovem stoletju, ampak nasploh v naši narodni zgodovini.

Kratek življenjepisni oris

Jurij Dalmatin se je rodil (okrog) leta 1547 v revni obrtniški družini v Krškem. Po priimku sodeč, izhaja njegov rod iz Dalmacije. Do osemnajstega leta ga je poučeval Adam Bohorič, ki ga je tudi navdušil za protestantizem. Leta 1565 je šel v latinsko šolo v Bebenhausen na Württenberskem. Po končani latinski šoli se je že naslednje leto, 1566, vpisal s Trubarjevo in pomočjo kranjskih stanov na tübingensko univerzo. Bil je štipendist Tiffernovega sklada; študiral je filozofijo in (protestantsko) teologijo.

Na univerzi je poslušal ugledne nemške teologe in znanstvenike, med katerimi naj omenim samo Jakoba Andreaeo, Jakoba Heerbrandta in Martina Crusiusa. Študij je končal leta 1569 in istega leta tudi magistriral. Leta 1572 je zagovarjal delo *De catholica et catholicis disputatio* (Razprava o katoliški cerkvi in katoličanih), ki je bilo istega leta tudi natisnjeno in nam je ohranjeno.

Med študijem je Trubar prav očetovsko skrbel za mladega Dalmatina in ga spodbujal v izpopolnjevanju maternega jezika. Jurij je rad bral Trubarjeve knjige in se tudi ukvarjal s pisanjem v slovenščini; njegovi poskusi prevajanja Svetega pisma segajo v njegova študijska leta. O Trubarju je nekje zapisal: "Mož velike veljave in največji pospeševalec mojega študija. Zaradi neverjetne človekoljubnosti ga moram po pravici častiti kot očeta."

Kranjski deželni stanovi so ga leta 1572 povabili, naj pride v Ljubljano za pridigarja slovensko in nemško govorečim vernikom. Po prejetem dovoljenju württemberskega vojvode Ludvika se je njihovemu povabilu odzval. Poleg pridigarске službe je opravljal tudi nadzorništvo stanovske šole in vizitatorstvo. To pomeni, da je bil nadzornik vseh protestantskih cerkva na Slovenskem. V letih 1574-1585 je po en mesec letno pridigal na Kacenštajnu pri Begunjah na Gorenjskem. V letih 1585-1589 pa je opravljal duhovniško službo poleg Ljubljane tudi v Škocjanu pri Turjaku.

Juriju Dalmatinu so dali rimokatoličani posmehljiv vzdevek Jurij Kobila, kar pa dejansko ni šlo na njegov račun. Janez Vajkard Valvasor piše v 5. knjigi Slave vojvodine Kranjske: "Katoličani so Jurija Dalmatina imenovali samo Jure Kobila, k čemer pa jih je zavedel nesporazum. Nekemu drugemu predikantu, z imenom Jurij Juričič, so vzdeli ime Jure Kobila zaradi neke darovane kobile. Ker je bilo tudi Dalmatinu ime Jure (Jurij), so ga mnogi imeli za tistega, ki so mu dali vzdevek Jure Kobila. In ta nesporazum se je tako utrdil, da so mu pravili Jure Kobila ne le rimskokatoliški, temveč tudi mnogi evangeličani."

Jurij Dalmatin se je poročil z Barbaro, hčerko ljubljanskega meščana Blaža Juanthallerja, in živel na Starem trgu. Rodilo se jima je pet otrok, ki pa so vsi pomrli v rosnih letih. V sedmih letih je stal petkrat ob grobu svojih umrlih otrok. Nehote je doživel usodo, za katero se je pozneje za njim hote odločil Valentin Vodnik in jo je izrazil v svoji osebni pesniški izpovedi: "Ne sina ne hčere po meni ne bo, dovolj je spomina, me pesmi pojo." Za Vodnikom so ostale kot narodni zaklad pesmi, za Dalmatinom prevod Svetega pisma v slovenščino.

Njegovo delovanje v Škocjanu pri Turjaku je bilo zelo težko in polno nevarnosti. O tem piše J. V. Valvasor v knjigi Slava vojvodine Kranjske: "Leta 1585 je tega Dalmatina gospod Krištof baron Turjaški poklical in postavil za župnika v Škocijanu. Čeprav so ga nato katoličani pregnali iz fare, ga je vendar omenjeni baron Turjaški skrivaj obdržal pri sebi na Turjaku v obokani sobi pod konjskim hlevom pred gradom, kjer ga živa duša ne bi bila iskala ali domnevala. Še dandanašnji imenujejo tisto skrivno shrambo predikantsko luknjo Jurija Kobile."

Čudimo se lahko, kako je mogel Jurij Dalmatin v svojem sorazmerno kratkem življenju poleg grenkih udarcev usode v družinskem življenju, napadov s strani katoliške Cerkve in v dokajšnji meri neprijaznega okolja pustiti za seboj toliko vrednot trajnega pomena. Vse tudi poleg odgovorne službe pridigarja, vodje stanovske šole in odgovornosti visokega cerkvenega dostojanstvenika. Kakšne vrste človek je bil? Valvasor je njegov značaj in delavnost opisal z naslednjimi besedami: "Bil je uren, delaven, tvoren in učen mož, saj priča o tem njegovo delo in hvali mojstra. Jasno se vidi, s kakšno posebno pridnostjo, trudom in delom je spravil Biblijo v slovanski ali kranjski jezik. Kaj takega srednje učena ali nerodna ali čemerna glava nikoli ne bi bila mogla napraviti."

Literarni zgodovinar Mirko Rupel je za predstavitev Dalmatinovega prijetnega značaja zapisal: "O njegovem blagem značaju pričata dva podatka: vdanost sivolasemu učitelju Trubarju in vnema, s katero je zagovarjal pri graščaku Krištofu Turjaškemu svojega župljana, preprostega kmeta, ki so ga prestrogo kaznovali."

Umrli je 31. avgusta 1589, star le okrog 42 let. Za kratko ga je preživela le žena Barbara. Pogreb je bil na protestantskem pokopališču pred cerkvijo sv. Petra v Ljubljani. Opravil ga je Trubarjev sin Felicijan. V poslovilnih besedah je zapisal:

*Na britofu ljubljanskem medli poletni dan,
med križi in med kamni ves mestni stan je zbran.
Mrlič leži v povojih, pod desko so vrvi,
ob vzglavju vdova v črnem odsotno v grob strmi.
Pri vzhodu iz agende je predikant prebral,
kako od mrtvih Lazar je po Gospodu vstal.
Zdaj gre v tišini žalni s pogledom vseokrog
in slednjič mirno reče: 'Tako je hotel Bog.'
Zakaj tako je hotel, le On ve, ki ve vse.
A mi po srcu vemo: tak človek ne umre.
Slovenska Cerkev joče: odhaja učenik.
Vendar za njim Slovencem ostaja knjiga knjig
in z njo on sam ostaja; saj bil je eno z njo:
njej je dal vse življenje, dal dušo in telo.
Odkar je v Tübingenu še mlad postal sholar,*

*imel ves čas pred sabo je eno samo stvar.
Ne levo in ne desno ni gledal, le vsevdilj
naprej, naprej, kjer v dalji blestel njegov je cilj.
In ko ga je dosegel, je rekel: 'Moja pot
na svetu je končana. Zahvaljen, o Gospod!
Zahvaljen še za milost, da Trubarja oči
ugledale so delo vseh mojih živih dni
in da ga je dočakal magister Bohorič,
ki me učil je brati, ko bil sem še fantič.
Le kam bi še puščica, ki jo izproži lok
in že zadene tarčo na sredo v črni krog?
Kar je še dni pred mano, sto let ali en dan,
nič več me ni strah smrti, gospod Felicijan!
Tako mi je govoril. In jaz sprašujem vas
zdaj ob njegovem grobu: Le kdo še izmed nas
kot on je čas izrabil, zato da obvelja prerokov glas:
'Vsak jezik slavil bo čast Boga!'
Spustimo truplo v jamo, a njega sprejmi Bog v nebo,
kjer nanj že čaka njegovih pet otrok.
Nihče ne bo več nosil imena Dalmatin,
a Biblija slovenska mu večno bo v spomin.
Molimo zdaj za njega in vse, ki spijo tod,
potem pojdimo z Bogom vsak svojo zemsko pot!
Odšli so že pogrebci, grobarji že odšli,
ob grobu le še vdova kot črn kip stoji.
Ta knjiga - njeni listi, stotisoči besed -
ji vzela je življenje, odnesla srečo let...
Ne misli nanjo. Misli na svojih pet otrok in na moža,
ki k sebi jih vzel je dobri Bog.
Za njo Šentpeter v zarji zlati blesteči križ.
Nad križem med zvezdami je srečni paradiz.*

Dalmatinovo literarno in prevajalsko delo

Dalmatin je že s petindvajsetim letom začel prevajati svetopisemska besedila; pet Mojzesovih knjig (po nekaterih virih samo prvo) v slovenščini je poslal v Ljubljano že leta 1572.

Vse svoje življenje je posebno skrb posvečal slovenskim cerkvenim pesmim. Tudi na tem področju mu je stal čvrsto ob strani Primož Trubar kot mentor in prijatelj. Sam je pisal izvirne pesmi, iz nemščine pa je prirejal tudi Lutrove pesmi in jih objavljaval v Trubarjevih pesmaricah.

Čeprav je bilo pred Dalmatinom že nekaj piscev in učiteljev, na dela katerih se je lahko oziral kot na svetle zglede, je moral v prevajanju Svetega pisma v veliki meri le orati ledino. Koval je nove besede in ni se mogel zmeraj izogniti germanizmom, ki so bili tedaj v veliki meri del pogovornega jezika. Sveto pismo je namreč knjiga, ki pokriva različna strokovna področja, in le dobro razvit jezik najde zadovoljive izraze za vsebino izvirne hebrejščine in grščine. Dalmatin se je tu izkazal kot izvrsten delavec s pisanjem, prevajanjem in prirejanjem verskih besedil.

Priprava in tisk Biblije, 1584

Dalmatinova Biblija prekaša tako po vsebinski kakor tudi po tehnični plati, po obsegu in obliki, z lepim tiskom in dobrimi lesorezi

2. Francka Premk, *Korenine slovenskih Psalmov*, Trubarjevo društvo (Ljubljana) 1992. V uvodnem delu je Fedora Ferluga-Petronio zapisala: "Korenine slovenskih Psalmov predstavljajo povsem izvorno interdisciplinarno monografijo, ki sega na različna področja humanističnih ved: primerjalnega jezikoslovja, slovenistike, hebraistike in klasične filologije. Obravnavajo pa korenine slovenske književnosti oziroma rojevanje in rast slovenskega knjižnega jezika ob prevajanju enega izmed najtežjih svetopisemskih tekstov, Davidovega Psaltearja... V monografiji obravnava Francka Premk oba biblijska prevajalca, Trubarja in Dalmatina, na povsem izviren način, tj. v soodnosu s hebrejskim izvirnikom ob vzporejanju Vulgate in Luthrovega prevoda. Ob čisto novem metodološkem pristopu se v nasprotju z do sedaj ustaljenimi teorijami izkaže, da sta oba avtorja obvladala hebrejščino in da sta bila dorasla težki nalogi presajanja umetniško tako zahtevnega besedila, ki sodi v sam vrh vse Stare zaveze. Oba prevajalca sta imela tudi izostren posluš za pluridimenzionalnost biblijskega sporočila v skladu s staroorientalsko tradicijo" (str. 13).

vse druge slovenske knjige 16. stoletja. Dalmatin je prevajal neposredno iz hebrejščine in grščine, brez kakršnih koli slovarjev in slovenske šole. Delo je ostalo jezikovna umetnina vse do danes in ga dolgo ni nihče prekosil. Pisal je v živem jeziku, znal pa je tudi spretno oblikovati nove besede. Še danes občudujemo njegov izklesani slog in bogstvo izrazov.

Tu moram omeniti, da žal nekateri opisovalci in ocenjevalci Dalmatinovega dela pretiravajo s trditvami, da je prevajal s pomočjo Luthrovega nemškega prevoda ali pa kar po njem. Kakor to dejstvo ne drži pri Trubarju², ki ni bil tako dobro izobražen kakor Dalmatin, bo še manj držalo pri Dalmatinu; prevajal je iz izvirnikov. Vsak prevajalec svetopisemskih besedil vseh časov pa se seveda v določenih primerih posvetuje tudi z drugimi obstoječimi prevodi, ko je v dvomu kako prevesti vsebinsko bogato besedo v izvirniku v ustrezno narodno besedo. Tak je bil običaj tudi pri prevajanju Slovenskega standardnega prevoda iz leta 1996, s čimer pa ni niti malo zmanjšano izvorno prevajalsko delo.

Še med prevajanjem Svetega pisma je Jurij Dalmatin izdajal posamezne knjige, da bi z njimi zbudil zanimanje za svoj veliki projekt. Hkrati s tem so se začele tudi priprave za tisk, ki so trajale veliko časa. Upali so, da jo bo lahko tiskal Janž Mandeljc v Ljubljani, za kar je tudi odprl tiskarno, toda nadvojvoda je tiskanje Biblije v Ljubljani prepovedal. Deželni stanovni Kranjske, Štajerske in Koroške so podprli izdajo Svetega pisma v slovenščini, potrebno pa je bilo delo pred natisom tudi temeljito pregledati, da bi po eni strani dobili čimbolj kakovosten prevod, po drugi strani pa se izognili poznejšim neutemeljenim kritikam. Teološke debate o prevodu je imel na skrbi graški superintendent Jeremias Homberger. V njegovi skupini so bili koroška pridigarja Bernhard Stainer in Janž Fašank ter kranjski pridigarji Christoph Spindler, Janž Schweiger, Janž Tulščak, Felicijan Trubar in drugi. Homberger je razumel slovensko in je štajerskim deželnim stanovom priporočil tiskanje že oktobra 1580. Svetoval jim je tudi, naj plačajo 1.500 fl podpore in zahtevajo zase 500 izvodov.

Priprave na tisk s pregledom prevoda vred so trajale veliko časa, ravno tako tudi iskanje najboljšega tiskarja. Naročniki so se pri tem projektu ravnali strogo poslovno. Po neuspešnih pogajanjih s tiskarjem J. Gruppenbachom v Tübingenu so se odločili za Samuela Selfischa v Leipzigu. Izbrana je bila tiskarna dedičev Johanna Kraffta. 22. aprila 1583 so iz Ljubljane nesli rokopis prevoda Svetega pisma, skrbno zavitega v povoščeno platno, tiskat na Nemško. Vodja odprave je bil Jurij Dalmatin kot pooblaščen nadzornik tiskanja, z njim pa so jezdili Adam Bohorič (namestnik glavnega korektorja), Lenart Mravlja (tiskarski pomočnik), Adam Bohorič ml. in Janž Znojilšek (tehnična sodelavca). Delo je bilo skrbno organizirano, zato je bilo tiskanje 95 tiskovnih pol končano že 9. novembra, to je v dobrih 5 mesecih ali 166 dneh.

Natisnjenih je bilo 1.500 izvodov, 50 na boljšem papirju. Posebna vezava je bila namenjena za nekaj primerkov, ki so imeli močne lesene platnice, prevlečene z rdečim, belim ali črnim usnjem, dodatno opremo s kovinskimi vogali in sponkami, okrašeno s pozlato. Na sprednjih in zadnjih platnicah so imele obilne renesančne okrase, vtisnjene suhe žige in portrete dostojanstvenikov s cerkvenega in svetnega področja, med katerimi so bili na prvem mestu cesar Maksimiljan, Martin Luther, knez Avgust Saški, Filip Melancthon idr.

Od 1.500 natisnjenih izvodov jih je dobila Kranjska 870, Štajerska 330 in Koroška 300. Prodajna cena je bila 4 goldinarje in 30 krajcarjev. Za ta denar so lahko kupili par dobrih volov.

Zaradi nevarnosti zaplembe so jih na Slovensko pošiljali v vinskih sodih in skrinjah, kar je bilo tedaj običajno za transport trgovskega blaga. Tovrstna embalaža je ščitila knjige pred vlago in poškodbami, po drugi strani pa ni pritegovala pozornosti na vsebino, ki bi jo lahko zasegli in uničili.

Dalmatinov prevod Biblije je izvrstno prevajalsko-literarno delo, ki vsebuje izrazoslovje lirike, epike, zgodovine, prava, zdravstva, tehnike, veterine in arhitekture. Postal je pravi temelj slovenske književnosti in slovenskega knjižnega jezika. Dalmatin je ustvaril knjižno slovenščino, v kateri je združil dotedanji jezikovni plati cerkvene in folklorne tradicije. Brez dvoma je tudi začetnik slovenskega poetičnega izraza. V sorazmerno kratkem času dvanajstih let je opravil prevajalsko delo, ki ga običajno opravljajo skupine strokovnjakov precej več let.

Jurij Dalmatin kot teolog in verski delavec

Vsaj nekaj stavkov je potrebno napisati tudi o Dalmatinu kot duhovniku. Teološko je bil zelo solidno izobražen. Ob praktičnem delu v Ljubljani se je dodatno še sam izobraževal, saj nam njegova dela kažejo stalni vzpon njegove teološke misli. Oba uvoda v Sveto pismo, nemški in slovenski, nam kažeta po eni strani horizontalno misijonarsko vizijo (po slovenskem prevodu bi lahko vsi slovanski narodi imeli posebno duhovno in versko korist; že Trubarjeva ideja po pokristjanjenju Turkov s pomočjo branja Svetega pisma v njim razumljivem jeziku bi se lahko uresničila), po drugi vertikalno, globinsko spoznavanje teoloških skrivnosti, kakor jih razodeva Sveto pismo. Slovenski uvod je tako poln bibličnih, teoloških in drugih prvin, da je bil vreden tudi znanstvene obravnave v doktorski disertaciji.

Jurij Dalmatin je bil evangeličansko luteranski duhovnik, zagnan delavec slovenske protestantske Cerkve, ki jo lahko štejemo za prvo resnično slovensko narodno Cerkev, saj ni bila hierarhično podrejena cerkveni avtoriteti izven svojih narodnostnih meja. Duh reformatorjev je bil tudi v Juriju Dalmatinu - duh iskanja, izpopolnjevanja, napredovanja. Nič mu ni bilo tako "sveto", dokončno in nespremenljivo, da ne bi smel razmišljati, širiti in iskati boljših poti in boljših odgovorov.

Skladno z njegovim značajem lahko trdim, da je svoje versko poslanstvo opravljal z veliko predanostjo, vnemo in zadovoljstvom. Po naravi je ostal vseskozi skromen, čeprav je bil med sodobniki eden najbolj izobraženih verskih delavcev.

Pomen Dalmatinovega dela

Dalmatin (in v manjšem obsegu pred njim tudi Primož Trubar) je prenesel v slovenski narodni prostor tista duhovna, literarna in prosvetiteljska gibanja, ki jih je reformacija sprožila po Evropi. Prvi in najpomembnejši pomen je bil vsekakor na verskem področju, kjer je reformacija preusmerila človekovo gledanje od srednjeveškega verskega univerzalizma k verskemu individualizmu. Pojavile so se zahteve, naj se odstranijo vse tiste teološke, pravne, institucionalne in jezikovne pregrade, ki so onemogočale človeku neposreden pristop k Bogu po Jezusu Kristusu. Posameznega vernika so usmerjali k enos-

tavni besedi Evangelija in osebni veri v Boga. Za dosego tega cilja pa so morali dati ljudem Božjo besedo v razumljivem, maternem jeziku. Da bi jo lahko ne samo poslušali, ampak tudi brali, so Sveto pismo prevajali, tiskali in razširjali med ljudi. S tem dejanjem se je posebno med manjšimi evropskimi narodi, vključno s Slovenci, začela književnost, literarno ustvarjanje. Povezano s tem se je oblikovala in učvrščevala narodna zavest, ki je ne samo ohranjala zgodovinski spomin na velike dosežke na verskem in kulturnem področju v preteklosti, ampak je vodila narod pozneje v njegovo državotvornost. Ta literarnokulturni in narodnostno povezovalni del pomena Dalmatinovega dela je v strokovni javnosti sorazmerno dobro obdelan, premalo pa je še do zdaj raziskan in strokovno obdelan versko-cerkveni pomen naših protestantov v 16. stoletju. Za ustanovitev in življenje slovenske protestantske Cerkve v tem stoletju so bili nujno potrebni temelji: Sveto pismo, katekizem in pesmarica. Ravno te tri osnove pa so slovenski reformatorji najprej in zelo solidno tudi postavili. Žal na njih slovenska protestantska Cerkev v 16. stoletju zaradi iztrebljevalske protireformacije ni dolgo obstojala; hkrati pa so postali ti tiski tudi osnova slovenskemu knjižnemu jeziku, literaturi in oblikovanju slovenske narodne zavesti.

Trajna vrednost Dalmatinovega dela in njegova ekumenska razsežnost

Po nasilni protireformaciji in uničenju večine protestantskih knjig je Dalmatinova Biblija ostala ne samo "pri življenju", ampak so jo po posebnem papeževem dovoljenju katoliški duhovniki lahko uporabljali. O tem je J. V. Valvasor zapisal: "Zategadelj tudi uporabljajo to Biblijo še vsak dan tisti duhovni, ki imajo dovoljenje, da bi mogli svetopisemske izreke pravilno po kranjsko povedati, ker nimamo nobenega drugega kranjskega svetega pisma."

To obdobje je trajalo okrog dvesto let, vse do izida Japljeve izdaje Svetega pisma na začetku 19. stoletja (1784-1802). V zavesti Slovencev pa se je ohranjalo Dalmatinovo delo tudi po posebni predstavitvi v Valvasorjevem delu *Slava vojvodine Kranjske* (1689, ponatisa 1877-79 in 1973), pozneje pa po Pohlinovi *Bibliotheca Carnioliae* (1803). Zoisov krog je začel zbirati (po letu 1780 do 1819) dela naših slovenskih protestantov v 16. stoletju, pa tudi pričevanja in dokumentacijo o njih. Zanimanje o Trubarju, Dalmatinu in njunih sodelavcih ter njihovem delu so gojili in ga strokovno raziskovali znani slovenski znanstveniki doma in na tujem, med katerimi naj omenim Jerneja Kopitarja, Matijo Čopa, Karla Glaserja in druge raziskovalce iz protestantskih, katoliških in literarnozgodovinskih krogov, ki segajo vse v naš čas. Zelo izčrpno jih je predstavil v njihovih deli Franc Kuzmič v svoji Bibliografiji o slovenskem protestantizmu.³

Protestantizem Luthrove smeri se je neprekinjeno iz 16. stoletja ohranil v Sloveniji le v Prekmurju. Že v sredini tega stoletja je bila reformacija tam del vseslovenske reformacije, saj so bile poleg protestantskih cerkva ljudem na razpolago tudi Trubarjeve in Dalmatinove knjige. Nek katoliški duhovnik je zapisal, da so "krajnski kramarje po hišaj pontijali za malo cejno Truberja i Dalmatina slovenske knjige. Ali našim papirskim Slovenom jih je nej terbelo, ka so nej šteti znali". Tako so te knjige služile prekmurkim protestantom do začetka 18. stoletja, ko so začeli izdajati svoje tiske v svojem, prekmurkem slovenskem jeziku. Leta 1715 je Janez Terplan izdal *Mali katekizem*,

3 Franc Kuzmič: *Bibliografija o protestantizmu na Slovenskem*, v: Zbornik soboškega muzeja (Murska Sobota), 1995, 139-216.

4 *Jurija Dalmatina PREDGOVOR K BIBLIJI iz l. 1584*. Prepisal, založil in izdal Anton Chraska v Č. Budejovcah, 1901, 84 str. Anton Chraska je bil v letih 1904 - 1922 protestantski misijonar cerkve "Jednote Českobratske" v Sloveniji. Za Jurijem Dalmatinom je pripravil drugi protestantski prevod Svetega pisma v slovenščino, ki je izšel leta 1914.

5 Marjan Peklaj, *Sveto pismo, izročilo in Cerkev v Predgovoru Jurija Dalmatina v Bibliji 1584*. Samozaložba (Ljubljana) 1984. (Doktorska disertacija.)

6 *Protestantski katekizem*. ČZP Enotnost in Evangeličanska cerkev v Sloveniji (Ljubljana) 1995, 572 str. Delo vsebuje: Katekizem za cerkvene občine; Predgovori slovenskih protestantskih piscev - Primož Trubar, Jurij Dalmatin, Ferenc Temlin, Mihael Sever, Števan Kuzmič (2), Mihael Bakoš; Zgodovinsko-literarni esej o slovenskem protestantizmu (Drago Kuhar); Evangeličanske cerkve na Slovenskem v sliki in besedi.

7 Gl. popis osnovne literature na koncu teksta.

LITERATURA

Mirko Rupel: Slovenski protestantski pisci (2. izdaja), DZS, Ljubljana 1966.
Jurij Dalmatin: Enciklopedija Slovenije, 2. zvezek, MK, Ljubljana 1988.
Prvi Trubarjev zbornik, Slovenska matica (ur. Fran Ilešič), Ljubljana 1904.
Drugi Trubarjev zbornik, Slovenska matica (ur. Mirko Rupel), Ljubljana 1952.
Tretji Trubarjev zbornik, Slovenska matica in SPD PT (ur. France Jakopin, Marko Kerševan, Jože Pogačnik), Ljubljana 1996.
Krško skozi čas 1477-1977 (zbornik, ur. Lado Smrekar), Krško 1977.

leta 1925 Mihael Kerčmar *Abecedarium Szlowenszko*, za njima je izdal nekaj tiskov Mihael Sever, najpomembnejše delo pa je bil prevod Svetega pisma Nove zaveze, *Nouvi zakon ali testamentom*, ki ga je prevedel Štefan Kuzmič in izdal leta 1771.

Kakor sam svetopisemski tekst tako je strokovno pozornost pritegoval tudi Dalmatinov, kakor ga je sam imenoval, preprosti Predgovor k Bibliji. Katoliški duhovniki so ga sicer do Japljeve Biblije običajno iztrgovali iz knjige, toda že leta 1901 ga je prepisal, založil in izdal češki misijonar v Sloveniji Anton Chraska.⁴ Strokovno in znanstveno ga je v svoji doktorski disertaciji obravnaval profesor na teološki fakulteti dr. Marjan Peklaj.⁵ Pod naslovom Preprosti predgovor k celotni Bibliji pa je vključen tudi v knjigo Protestantski katekizem.⁶ Dalmatinu je bil tudi posvečen Krški zbornik.⁷

Prav Božja beseda, izražena v Svetem pismu, pa je od Dalmatinovega prevoda naprej tisti naš skupni duhovni krščanski zaklad, ki nas, kristjane, združuje, čeprav nas njegovo tolmačenje v kakšnih točkah tudi razdvaja. Zato ni čudno, da smo se ravno ob Svetem pismu slovenski kristjani iz šestih verskih skupnosti v Sloveniji leta 1993 združili v Svetopisemski družbi Slovenije. To je bila v zgodovini krščanstva v Sloveniji prva skupna akcija, v kateri sodelujemo katoličani, protestanti in pravoslavci. Korenine segajo nazaj v Trubarjevo in Dalmatinovo prevajanje celotnega Svetega pisma v slovenščino, ki se je v taki širini nadaljevalo z Japljevim (1784-1802), Volfovim (1856-1859), Chraskinim (1914) prevodom, mariborsko izdajo Svetega pisma (1959-1961) in doseglo svoj vrh v monumentalni izdaji Slovenskega standardnega prevoda leta 1996.

Dalmatinova Biblija pa ni ostala samo zapisana Božja beseda, ampak so z njo govorili mnogi katoliški duhovniki in ohranjali vero v svetopisemskega Boga. Med slovenskimi protestanti ostaja s svojim zgledom prevajanja, klenega izražanja in življenjskosti stalna spodbuda za prihajanje "ad fontes", k izvirom osnovnega krščanskega nauka. To poslanstvo opravljajo danes protestantske cerkve v Sloveniji, med katere štejemo evangelijsko, reformirano in evangeličansko Cerkev. Na Dolenjskem se v tem poslanstvu trudi Evangelijska cerkev v Novem mestu.

O življenju, delu in pomenu Jurija Dalmatina je težko najti in povedati kaj povsem novega in do zdaj neznanega. Več ali manj le poudarjamo različne posebnosti in sestavine njegovega dela. Prepričan sem, da lahko najbolj pošteno izrazimo svojo hvaležnost do Dalmatina in njegovega dela tako, da si temeljito ogledamo razstavo Svetega pisma in živimo po njegovih načelih. Božja knjiga, s katero se je Jurij Dalmatin ukvarjal ne samo zase, ampak deloma tudi za nas, naj postane sestavni del našega verskega, kulturnega in duhovnega življenja, naše sedanjosti in prihodnosti. To želim vsakemu posamezniku, pa tudi vsem našim krščanskim skupnostim in vsemu slovenskemu narodu.

ČRNOMALJSKI IZZVAL TRIDESETLETNO VOJNO?

Jurij Erazem Črnomaljski in tridesetletna vojna

V svoji knjigi *Tobolček*, knjižnem almanahu Bele krajine (Ljubljana 1925), navaja dr. Martin Malnerič, pravnik, kulturni zgodovinar in etnolog, da je Jurij Erazem Črnomaljski z grofom Thurnom izzval tridesetletno vojno. Preden ugotovimo, ali je bilo to res, si na kratko osvežimo spomin na to vojno, nastalo iz nasprotja med protestantizmom in katolicizmom, ki pa je med samo vojno stopilo v ozadje.

Začela se je leta 1618, ko so se češki protestantski stanovni cesarju Ferdinandu II. Habsburškemu in izvolili za kralja volilnega kneza Friderika V. Palatinskega. Tega je vodja katoliške lige Tilly leta 1620 premagal na Beli gori pri Pragi in nato zavzel tudi renski palatinat. V vojno je nato posegel danski kralj Kristijan IV., ki pa ga je Tilly premagal pri Luttru in je moral leta 1629 skleniti mir. Leta 1630 je nemškimi protestanti priskočil na pomoč švedski kralj Gustav Adolf, ki je leta 1631 pri Breitenfeldu premagal Tillyja in prodrl do Bavarske, nato pa leta 1632 padel v bitki pri Lützeniu v boju s cesarskim vojskovodjem Wallensteinom. Leta 1634 je bil Wallenstein umorjen, Švedski pa pri Nordlingenu premagani. Naslednje leto sta Brandenburg in Saška sklenili s cesarjem tako imenovani praški mir. Zaradi političnih nasprotij s Habsburžani je na švedski strani posegla v boj Francija pod Richelieujem. Švedski in Francozi so ponovno vdrla na Bavarsko in Češko. Tridesetletna vojna se je končala leta 1648 z vestfalskim mirom, ki je imel za posledico enakopravnost veroizpovedi.

Kdo je bil Jurij Erazem Črnomaljski, ali in kdaj se je vključil v tridesetletno vojno? Jurij Erazem Črnomaljski je bil sin Hansa Črnomaljskega, sina Krištofa Črnomaljskega, ki se je leta 1534 poročil z Marjeto Scherffenbersko, dve leti pozneje pa od svojega svaka Evstahija Scherffenberskega kupil posestvo Windeck /danes Windegg/ pri Manthausu. S tem je položil temeljni kamen novi posesti Črnomaljskih v Zgornji Avstriji. Ko je 20. julija 1565 Hans Črnomaljski prodal Črnomelj Nikolaju Frankopanu, nato pa 31. januarja 1569 prodal še gospostvo Hmeljnik Hansu Turjaškemu, so bile pretrgane vezi z nekdanjo domovino. Od takrat so bili Črnomaljski samo gornjeavstrijski plemiči, ki so si ohranili naziv von Tschernembl kot tudi vse časti in naslove, vezane na Slovensko marko.

Hans Črnomaljski je imel v treh zakonih 27 otrok, od katerih jih je pet zgodaj umrlo. Peti od živčih dvaindvajsetih otrok je bil Jurij Erazem Črnomaljski. Zaradi očetove izobraženosti in javnega udejstvovanja je v družini vladal duh humanistične izobrazbe, trde protestantske vernosti in močne plemiške stanovske zavesti. V takem okolju in vzdušju je odraščal Jurij Erazem, ki se je šolal v gimnaziji v Nürnbergu in nato na tamkajšnji akademiji in na univerzi v Bologni in Seini ter se posvečal predvsem pravnim študijem. Po štiriletnem študiju je odšel na takrat običajno viteško popotovanje. Tako potovanje je bilo obenem nadaljevanje študija in mlade plemiče je spremljal kot vodnik učitelj, humanistično izobražen magister. Na tem potovanju je z dojemljivim razumom spremljal in spoznaval sodobne tokove v

duhovnem svetu humanizma. Seznanil se je tudi z mnogimi učenimi možmi tedanje zahodne Evrope. Prav tako je vznemirjeno opazoval vse pogostejše znake porajajočega se knežnega absolutizma, ki je spravljal v nevarnost svoboščine in pravice stare fevdalne družbe in stremel po okrepitvi osrednje državne in vladarjeve oblasti. Pridobil si je izobrazbo, ki je v njem oblikovala in utrdila izobrazbeni ideal takratnega plemstva, duha humanizma in vernost reformacije. Pozneje je bil politično zelo delaven pri zaščiti pravic stanov in svobodi veroizpovedi.

Leta 1617 je bil izbran za pooblaščenca gornjeavstrijskega gosposkega stanu ter pridobil odločilen vpliv svoje dežele v njenem najbolj kritičnem obdobju. Bil je fanatično privržen reformacijskemu gibanju. V letih od 1617 do 1620 je svojo deželo pripeljal na stran uporne Češke in skupaj z njo padel v propast. Vse politično dogajanje v njegovi deželi in deloma tudi v sosednji Dolenji Avstriji je bilo pod njegovim vplivom.

Ko je spomladi leta 1618 prišlo v Pragi do upora proti cesarju Ferdinandu II. Habsburškemu, imenovanemu tudi Štajerski, neizprosne mu nasprotniku protestantizma, ki je takrat prišel na češki kraljevi prestol, je skupina upornih plemičev pod vodstvom grofa Matije Thurna, s katerim je tesno sodeloval Jurij Erazem Črnomaljski, 23. maja 1618 vdrla v prostore državne pisarne in na Hradčanih dva prisotna člana s pisarjem vred vrgla skozi okno v grajski jarek. To je znana praška defenestracija (metanje skozi okno). Matija Thurn in Jurij Erazem Črnomaljski sta tako postala poglavitna vzvoda, ki sta izzvala tridesetletno vojno. S tem je pojasnjena vloga Jurija Erazma Črnomaljskega pri nastanku te vojne, za katero je v daljni Avstriji pridobil tamkajšnje deželne stanovne.

Pod Thurnovim vodstvom so v Pragi izvolili odbor tridesetih direktorjev kot začasno vlado. Ko je cesar Matija Habsburški zahteval, da dovolijo prehod njegovi vojski na poti iz Furlanije proti Češki, so stanovni to zahtevo odklonili, obenem pa predlagali, naj se Matija raje pogodi s češkimi uporniki. Vse to je vodil Erazem Črnomaljski.

S porazom češke vojske leta 1620 v bitki na Beli gori pri Pragi je bil zatrt češki upor. Poraz in naslednja tri desetletja trajajoča vojna sta prinesla polom protestantizmu v srednji Evropi in konec sanj o predpravljah plemiških stanov. Zapečaten je bila tudi usoda Jurija Erazma Črnomaljskega. Z ženo Suzano in hčerko Barbaro se je z vratolomnim begom rešil iz Prage. Pobegnil je v nemške dežele, najprej v Heidelberg, potem v njegovo okolico. Doma so mu zaplenili vse premoženje. V Heidelbergu je težko zbolel, prizadela ga je delna kap in se je le s težavo premikal. Cesar Ferdinand je hotel za vsako ceno dobiti Črnomaljskega v pest in je ukazal, da ga zasledujejo in ulove. Telesno prizadetemu, duševno pa še nezlomljivemu uporniku je uspelo z ženo in hčerko skrivaj in pod izmišljenim imenom Windeck pobegniti v Ženevo, kjer je nadaljeval s politično dejavnostjo. Po letu 1624 je vse bolj bolehal in 8. novembra 1626 umrl še ne šestdeset let star. Pokopan je v Ženevi.

Žena Suzana se je s hčerko vrnila v nemške dežele in po dolgih pravadah pridobila nekaj odškodnine za zaplenjena posestva. Do smrti je živela v Linzu. Hči Barbara se je poročila z madžarskim baronom Khuenom de Balasi in prestopila v katoliško vero. "Tako je Črnomaljski v svoji lastni krvi utrpel svoj največji poraz," je zapisal Hans Sturmberg v obsežni monografiji o Juriju Erazmu Črnomaljskem.

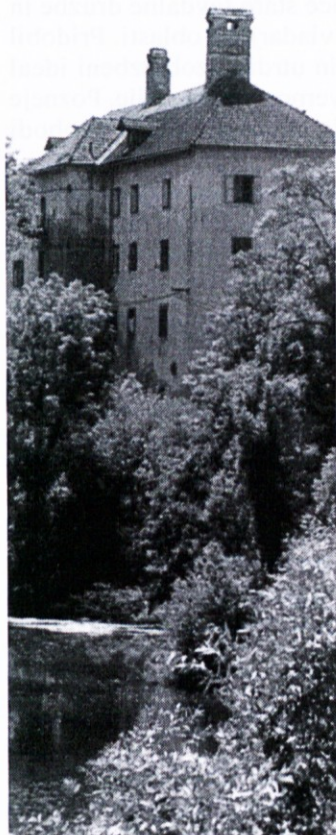
LITERATURA:

Dr. Martin Malnerič, Tobolček, Ljubljana 1925

Janko Jarc, Gospodje Črnomaljski, Dolenjski zbornik 1990

Braun, Die Herren und Freinherren von Tschernembl, Illyrisches Blatt 1838

Leksikon Cankarjeva založbe, Ljubljana 1984

Grad se slikovito dviga nad reko Lahinjo.

VIRI IN LITERATURA

Valvasor, J. W.: Die Ehre des Herzogthums Krain. Ljubljana - Nürnberg 1689. Novo mesto 1877.

Stopar, I.: Gradovi na Slovenskem. Cankarjeva založba, Ljubljana 1986.

Smole, M.: Graščine na nekdanjem Kranjskem. DZS, Ljubljana 1982.

Zgodovinski parki in vrtovi v Sloveniji. Publikacija ob Dnevh evropske kulturne dediščine. Uprava RS za kulturno dediščino. Ljubljana 1995.

Inventar najpomembnejše naravne dediščine Slovenije; Del 2: osrednja Slovenija. Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine. Ljubljana 1991.

Konservatorski program za grajski park Gradac. Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto. 1998

V 19. stoletju na področju krajinskega oblikovanja ni prišlo do večjih slogovnih odkritij, ampak so se tako v Evropi kot pri nas še naprej pretežno ohranjali oblikovni vzorci predhodnjih slogov. To je bil čas, ko so se v večjih mestih začeli pojavljati prvi večji javni parki, pri nas pa je bilo 19. stoletje bolj pomembno kot obdobje, ko je bilo na naših tleh največ urejenih parkovnih površin, predvsem ob gradovih in dvorcih, pa tudi ob toplicah. Parki ob gradovih so bili večinoma zasnovani že prej, nastajali pa so tudi novi. Eden takih je bil grajski park Gradac v Beli krajini. Tam so se družbene razmere šele v 19. stoletju toliko umirile, da je lahko nastal prvi in hkrati edini grajski park v tej pokrajini.

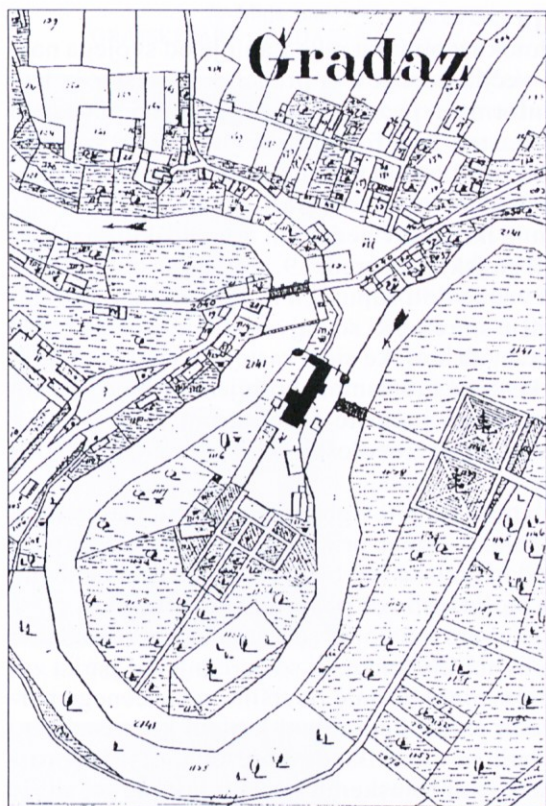
Lega in nastanek parka

Osrednji del Bele krajine zaznamuje reka Lahinja, ki v svojem lebnem toku proti izlivu v Kolpo ustvarja večje število okljukov. V tem prostoru, kjer ni strmih vrhov ali grebenov, so rečni okljuki že v prazgodovini nudili naravno zavarovane prostore za naselitev, prednosti takšne lege pa so znali izkoristiti tudi srednjeveški fevdalci (npr. Črnomelj, Gradac, Pusti Gradec).

V naselju Gradac je Lahinja ustvarila svoj najizrazitejši okljuk, ki obdaja polotok s površino skoraj treh hektarjev. Nedavna arheološka izkopavanja so potrdila, da je bil tudi ta polotok poseljen že v prazgodovini, saj je bila na njem odkrita bakrenodobna naselbina iz časov okoli 3000 p. nš. Prvič se omenja leta 1228 oz. 1326 (letnica prve omembe je v različnih virih različna) kot *Graecz*, leta 1488 pa kot *gschloss Grëcz*. Takšno ime je pri nas pogosto in kaže na staro naselitveno kontinuiteto. Grad je postavljen na najožjem delu polotoka, tako da ga s svojo lego povsem zapira. Dostop do gradu in grajskega polotoka je možen le preko lesenega mostu, ki premošča danes suh jarek. Verjetno je bil na tem mestu dvižni most, umetno prekopani jarek pa je najverjetneje zalivala voda, tako da je grajski kompleks stal na otoku, vendar jasnih dokazov o tem ni. Grad je v osnovi sicer srednjeveški, vendar tako temeljito prezidan, da o njegovi prvotni podobi ne vemo skoraj ničesar. Današnje podobo je dobil šele v začetku 19. stoletja kakor najbrž tudi parkovna zasnova na polotoku.

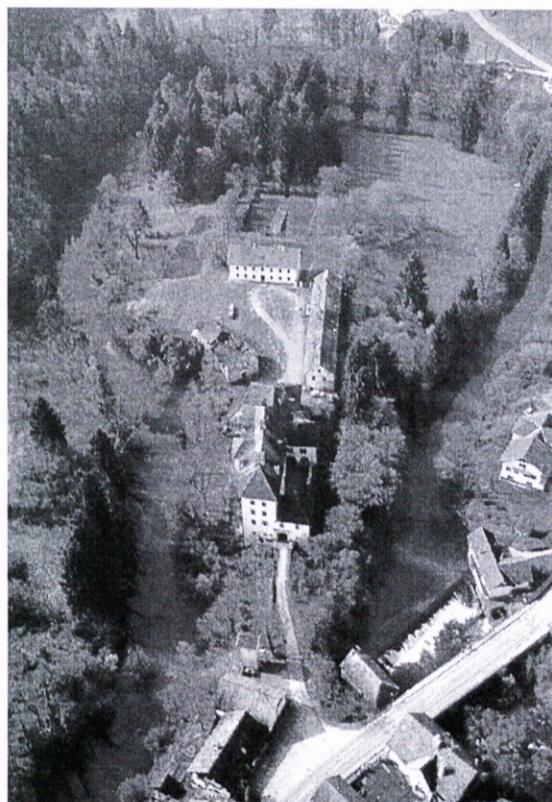
Zasnova parka

Kdaj natančno so grajski polotok začeli uporabljati tudi kot park, iz skopih zgodovinskih virov ne moremo razbrati. Prav gotovo pa se je to zgodilo za časa rodbine Gusić, ki je imela grad v lasti vse od sredine 17. do sredine 19. stoletja. O prvotni zasnovi parka razen starih katastrov ni nobenih drugih uporabnih dokumentov, zato lahko o njej sklepamo predvsem na osnovi tega, kar se je od nje ohranilo do danes. Najstarejši dosegljivi vir o gradu Gradac je Valvasorjeva Slava vojvodine Kranjske (1689), vendar v njej park še ni omenjen in tudi na grafični upodobitvi o njem še ni sledu. Prvi kartni dokument, ki prikazuje širše grajsko območje, je šele franciscejski kataster iz let okoli 1830, na katerem je že razvidna zasnova parka, kakršna se je v osnovnih potezah ohranila vse do današnjih dni. Preseneča pa prikaz izrazito pravih pravokotnih parkovnih površin na sosednjem okljuku Tropinjek, ki je bil z grajskim polotokom povezan s širokim mostom,

Levo: Franciscanski kataster prikazuje v Gradcu po letu 1825 dve ločeni parkovni zasnovi - eno na grajskem polotoku in eno na sosednjem polotoku Tropinjak.

Desno: Posnetek iz zraka prikazuje enkratno lego gradu in parka.

mного večjim od tistega pred grajskim vhodom. Žal od parkovnih površin na Tropinjeku ni ostalo ničesar, o njihovi podobi pa razen kartnega prikaza ne obstajajo nikakršni dokumenti. Vemo le to, da so tam leta 1857, za časa Franza pl. Friedaua, zgradili za takratne razmere mogočno železarno z livarno, ki pa je propadla že leta 1882 in tudi od nje ni ostalo ničesar, od mostu pa sta se ohranili le kamniti peti na obeh bregovih.

Park na grajskem polotoku je bil zasnovan izrazito vzdolžno ob prek 150 metrov dolgi osi, ki je potekala od osrednjega, najvišjega dela polotoka in se je polagoma spuščala proti njegovemu od gradu najbolj oddaljenemu koncu. Zasnova je temeljila na renesančno-baročnih vzorcih vrtnih ureditev, čeprav je najverjetneje nastala šele v začetku 19. stoletja. Kot osrednji motiv parka je bil zgrajen poglobljen parter s kamnitimi podpornimi zidovi. Osrednja os ga je prečkala v obliki klančine, ki se je spuščala z zgornjega nivoja proti njegovemu dnu. Na začetku parterja sta se od klančine na vsako stran pravokotno odcepili dve manjši kamniti stopnišči. Ta oblikovno dokaj čist motiv zelo spominja na renesančne vzorce vrtnih ureditev. Parter so zaključili z dvema kamnitima, obokanima, kletem podobnima stavbama na vsaki strani osrednje osi. Prvotna namembnost le-teh še vedno ni dokončno razjasnjena, prav tako kot je neznana tudi prvotna notranja struktura parterja. Os se je skozi 90 metrov dolg dvoredni platanin drevored nadaljevala vse do reke Lahinje.

Ob smrti Jurija Gusića leta 1831 so na zunanjem robu parterja postavili njegov mavzolej s kamnitim sarkofagom, saj je ravno ta, predzadnji lastnik iz rodbine Gusičev, verjetno največ prispeval k temeljitim predelavam gradu in ureditvi parka v začetku 19. stoletja.

Eno od dveh kamnitih stopnišč, ki vodita v osrednji parter.

Dobrih 90 metrov dolg drevored, ki vodi od osrednjega parterja do reke Lahinje, danes namesto platan sestavljajo pretežno smreke.

Park v zadnjem stoletju

Park na grajskem polotoku v okljuku reke Lahinje od svojega nastanka dalje ni doživljal večjih posegov in predelav. Kataster iz leta 1907 ne prinaša novih informacij in zaradi grobega merila pove celo manj kot franciscejski kataster. Tudi fotografski viri so zelo skromni in prikazujejo predvsem grad. Le tu in tam je viden kakšen del parka, vendar njegovih bistvenih delov ni na fotografijah.

Iz sedanjega stanja in iz izsledkov nedavnih arheoloških raziskav lahko sklepamo, da je bil grajski park sredi 19. stoletja še dobro oskrbovan, kasneje pa je bil vedno bolj zapuščen in zanemarjen. Prvotni drevored platan so prerasle smreke, ki so najverjetneje zrasle iz žive meje, kar nakazuje dejstvo, da smreke sicer rastejo v vrsti, vendar v neenakomernem ritmu. Peščene in s kamni obrobene poti na južnem delu parka so bile popolnoma prekrite s humusom in prerasle z drevjem. Odkrite so bile šele med arheološkimi izkopavanji pred štiri leti.

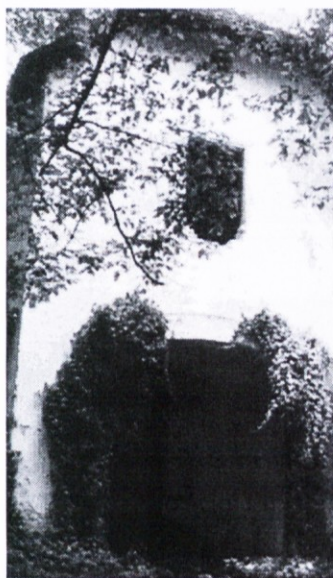
Med drugo svetovno vojno sta bili v gradu nekaj časa partizanska bolnišnica in oficirska šola, o čemer pričata spominski plošči pred vhodom. Po vojni so grad in grajske stavbe večkrat spreminjali svojo namembnost, vendar pa parku niso več posvečali pozornosti.

Kmalu po koncu druge svetovne vojne so v grad naselili socialno slabše situirane družine in posameznike, ki so osrednji del parka začeli uporabljati kot zelenjavni vrt. Ostale površine zapuščenega parka so v sedemdesetih letih začeli uporabljati krajani kot veseliščni prostor. V osemdesetih letih in v začetku devetdesetih let je bil prostor bolj podoben zapuščenemu romskemu naselju kot parku, saj je bilo v njem vse polno napol podrtih kolib, improvizirane električne napeljave in razne druge nesnage.

Leta 1992 so se v parku pričela prva obnovitvena dela, ki so štiri leta potekala v okviru skromnih finančnih sredstev iz državnega proračuna, nakar so tudi ta usahnila, ker park ni imel ustreznega pravnega statusa. Ko je bil lani grad skupaj s parkom z občinskim odlokom razglašen za kulturni spomenik, je bil pogoj za ponovno pridobitev državnih finančnih sredstev izpolnjen. Do konca leta 1996 so bila v parku izvedena številna sanacijska dela. Najprej so bile odstranjene lesene kolibe in drugi moteči objekti, namenjeni veselicam, počišče na je bila tudi grmovna zarast ob osrednjem parterju in ob Lahinji. Sledila je odstranitev samosevnih smrek, ki so motile parkovni koncept, in tistih, ki jih je napadel lubadar. V osrednjem delu parka je bilo izvedeno arheološko sondiranje, med katerim je prišlo do odkritja starih parkovnih struktur, predvsem poti. Omeniti je potrebno vsaj še osnovno statično sanacijo mavzoleja skupaj z zamenjavo ostrejšja in obnovo vhodnih vrat. Pomemben prispevek pri vseh opravljenih delih so prispevali tudi delavci iz programa javnih del.

Stanje danes

Samo dve leti premora pri obnovi sta bili dovolj, da park dandanes ponovno kaže zaraščeno in zanemarjeno podobo. Glavne vrtnoarhitekturne prvine so že močno načete, vendar pa je osnovna kompozicija parka še razvidna in prepoznavna. Park najbolj zaznamujejo prostorske, ambientalne in kompozicijske značilnosti, ki izhajajo iz lege na polotoku. Ta hkrati določa tudi obseg parka in njegovo historično celovitost ter mu daje pečat enkratnosti.

Mavzolej Jurija Gusića - stanje pred obnovo.

Kamnit sarkofag Jurija Gusića v spodnjem prostoru mavzoleja.

Drevesa v parku večinoma niso v najboljšem stanju. Zaradi zane-marjanja ter do nedavnega divjega zaraščanja je veliko parkovnih dreves začelo propadati in veliko jih je tudi propadlo. V drevoredu je od prvotno dvajsetih preostalo le še pet platan, zato je njegova podoba močno okrnjena, saj ga večinoma sestavljajo neenakomerno razporejene smreke različnih debelin. Stara parkovna drevesa so veči-noma v slabem stanju, tako da je njihova ohranitev vprašljiva. Ostala drevesa so predvsem samosevci ali sajeno gozdno drevje.

Zaradi preraščanja divjih agresivnih vrst (akacija) so tudi grajene strukture okoli osrednjega parterja že močno poškodovane, še dodatno pa jih zastirajo razni zelenjavni vrtilčki. Zidovi in stopnišča so v zelo slabem stanju, vendar bi jih bilo še možno restavrirati. Dve kam-niti, kletem podobni zgradbi, ki predstavljata jugozahodno stranico poglobljenega parterja, nimata primerjave v drugih parkih te dobe pri nas in predstavljata veliko neznanko. Zgradbi sta že v zelo slabem stanju, predvsem južna, katere obokan strop se je zrušil.

Mavzolej Jurija Gusića, ki je najpomembnejši grajeni objekt v sklopu parka, je prislونjen ob južni vogal parterja in je zgrajen v dveh etažah. Vhod v zgornji prostor je iz dvignjenega oboda parterja, vhod v spodnji pa je iz nasprotne strani, kjer se teren polagoma spušča proti reki. V spodnjem prostoru leži kamnit sarkofag, ki pa je po razpoložljivih virih prazen. Mavzolej je bil pred tremi leti zadovoljivo statično saniran na osnovi posebnega konservatorskega programa. Glede na rezultate prvih sondiranj njegovih zidov lahko sklepamo, da ni bil zgrajen naenkrat, saj so vidne predelave in dozidave. Za pridobitev točnejših podatkov o razvoju stavbe pa bodo potrebne še temeljitejše raziskave.

Možnosti za prihodnost

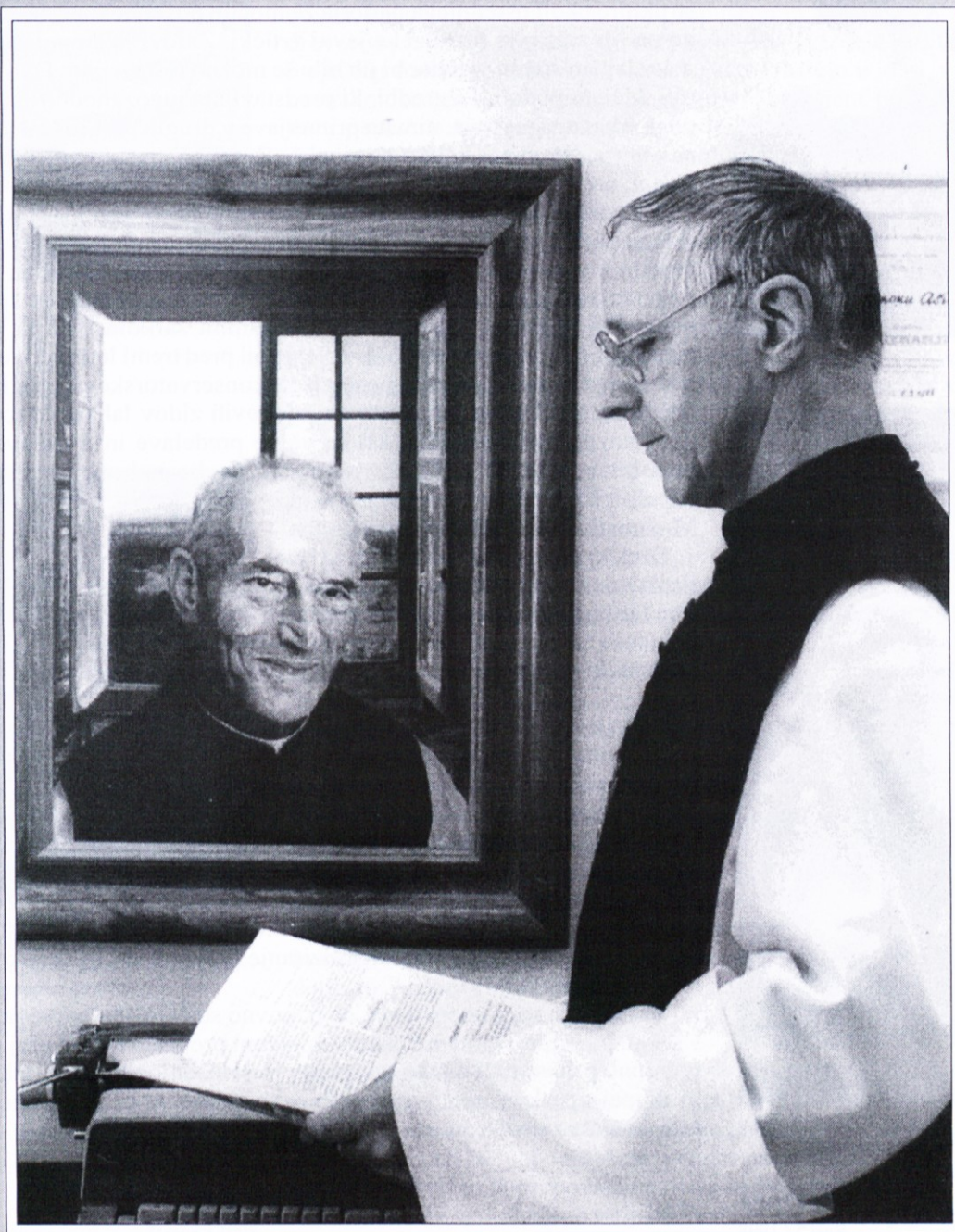
Grajski park Gradac bo prav zaživel šele takrat, ko bo načrtne in strokovne prenove deležen ves grajski polotok, predvsem pa grad sam. Vendar pa z resnimi obnovitvenimi deli na gradu ni mogoče pričeti, dokler je naseljen, še več, pričeti ni možno niti s predhodnimi razis-kavami, ki so osnova za pripravo programa obnove in določitev funk-cije.

S svojimi kakovostmi predstavlja območje gradu Gradac enega naj-večjih kulturnih in turističnih potencialov v Beli krajini. Glede naravnih danosti in kulturnih vsebin bi ga lahko primerjali z Otočcem, glede parkovne zgodovine pa ga celo prekaša. Ko bo park urejen, se bodo lahko nanj navezovala še dodatne vsebine, kot na primer rekreacija in oddih na prostem, prezentacija arheološkega najdišča itd. Celotno območje nudi s svojo večplastnostjo izredne učno-vzgojne možnosti s področja različnih strok tako za šolsko mladino kot za odrasle ter omogoča idealne pogoje za organiziranje poletnih šol in raziskoval-nih taborov.

Trenutno je najpomembneje, da ponovno stečejo obnovitvena dela v parku po pripravljenem konservatorskem programu. Čim prej pa je potrebno pričeti tudi s prenovo gradu in pripadajočih stavb, tako da bi skupaj s parkom spet tvoril vsebinsko celoto, ki bi se navezovala tudi na širše zaledje.

V spominski sobi p. Simona Ašiča ob njegovem portretu, delu Jožeta Trontlja

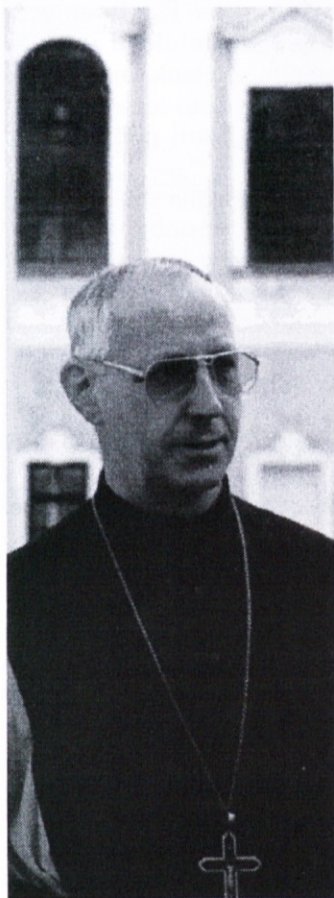
V. Kodel

Milan Markelj

NARAVNAN NA VEČNOSTNE SILNICE

Pogovor s stiškim opatom dr. Antonom Nadrahom

Stiška cisterca. Kot ladja se mi zdi, kot mogočen brod, zgrajen iz kamnja, tistega snovnega, ki sklepa križni hodnik od samostanskih celic do cerkve, in onega, ki ga kleše moč vere, da kljubuje valovom časa in minevanja, da je kos neznanski sili, ki vse na svetu prej ali slej izliže v neprepoznavnost in pozabo. Ta kamniti brod pluje neomajno prek valov časa, za njim pa ostajajo bele brazde let, desetletij, stoletij, ko si utira pot zvesto v smeri, kamor kaže igla kompasa, občutljivega na nadzemne, večnostne silnice. Koliko dragocenosti tovari: najprej in predvsem luč vere, ob nji pa prenekatero umnost, znanje, dobrotno; tovari stvari, dragocene za vse človeštvo, in take, ki so vrednote posebej slovenskemu narodu, recimo pred stoletji z roko meniha v stiškem skriptoriju na pergament zapisane besede, slovenske besede, danes izjemno redke pisne priče govorice naših dedov in živosti slovenščine.

Skoraj vedno, ko me pot zanese v stiški samostan, se mi pritakne ta prisposoda. Konec prejšnjega meseca, ko sem obiskal Stično, da bi se pogovoril s "kapitanom", se pravi opatom dr. Antonom Nadrahom, se je prisposoda še toliko bolj pritakala; bil je deževen dan, zavil v sivino in mokroto, v samostanu pa mir, brezčasovje. Notranji mir, trdnost prepričanja in iz njiju izvirajoča razumevajoča dobrotnost je vela tudi iz mojega sogovornika, šestinpetdesetega stiškega opata. Ni maral, da bi veliko govorila o njem, raje je govoril o svojem samostanu, s katerim sta njegovo življenje in osebnost neizbrisno prepojena. Že bežen prelet skozi pomembne obletnice njegovega življenja to potrdi: rodil se je 10. aprila 1937 nedaleč od stiške opatijske, na Mleščevem pri Ivančni Gorici, v osnovno šolo in gimnazijo je hodil v Stično in po tretjem letniku študija na Teološki fakulteti je leta 1961 stopil v stiški samostan kot novic, leta 1965 je položil večne zaobljube in v stiški baziliki pel novo mašo, od leta 1966 do 1983 je deloval kot stiški kaplan, leta 1979 je bil izvoljen za opata in 6. januarja 1980 slovesno blagoslovljen. Stiški samostan na skoraj vseh življenjskih postajah! Kako naj bi beseda z opatom dr. Antonom Nadrahom ne stekla najprej in predvsem o stiškem samostanu?

- Letošnje leto je za stiški cistercijanski samostan jubilejno. Kar dvoje pomembnih obletnic praznuje: devetstoletnico delovanja cistercijanskega reda in stoletnico ponovne naselitve stiškega samostana po njegovi ukinitvi. Ali bi lahko začrtali pomen obeh obletnic za vašo samostansko skupnost?

“Obletnici sta nas že več let spodbujali, da smo se bolj zavzeli za

obnovo samostana in okolice. V tem pogledu je bilo v zadnjih letih marsikaj narejenega, a obnovitvena dela še niso končana. Hkrati je izšlo več knjig, ki zadevajo zgodovino in sedanost samostana. Leta 1995 je pri Dolenjski založbi v Novem mestu izšla na skoraj 1200 straneh zajetna monografija dr. Jožeta Mlinariča, priznanega strokovnjaka za naše najstarejše samostane, Stiška opatija 1136-1784; obravnava samostansko zgodovino od ustanovitve do razpusta 1784. Letos je pri isti založbi izšla knjiga književnika in publicista prof. Vojana Tihomirja Arharja Oživiljena tihota, ki obravnava samostansko zgodovino zadnjih sto let. Poleg nje je samostan izdal v slovenskem in nemškem jeziku, v dveh ločenih knjigah, jubilejni zbornik: Stična ob jubilejih 1098-1898-1998, v katerem so članki in razprave različnih avtorjev, ki na kratko obravnavajo devetsto let zgodovine cistercijanov in zgodovino stiškega samostana, bolj podrobno pa njegovih zadnjih sto let.

Obletnici sta za samostansko družino spodbuda, da se še bolj zavemo svojih korenin. Hkrati sta klic k naši večji zvestobi prvotni karizmi in povabilo, da razmislimo, kaj Bog, Cerkev in človeštvo od nas pričakujejo prav danes, v znatno spremenjenih razmerah.”

- Kakšen pa je pomen teh obletnic za širšo slovensko javnost, ki stiški samostan pozna predvsem po njegovi zgodovini in kot imeniten zgodovinski in kulturni spomenik, manj pa kot središče duhovnega življenja?

“Čeprav je bilo o stiškem samostanu že marsikaj napisano, o njem kot zgodovinskem in kulturnem spomeniku širša slovenska javnost večinoma vendarle malo ve. Ko sem ob neki priliki spraševal večjo skupino ljudi o samostanu, so na primer rekli, da je naš samostan star tristo let. Ljudje malo berejo. Še tisto, kar berejo, je pogosto bolj površno. Ker bo letos v raznih publikacijah o samostanu več napisanega in bo pri prikazu spomenika sodelovala tudi televizija, se bo površna podoba o samostanu v glavah ljudi vsaj nekoliko popravila. Vesel sem tistih skupin šolarjev, ki si ob obisku samostana podatke zapisujejo ali si nabavijo knjižico z osnovnimi podatki. Še bolj popačena je podoba o samostanu kot središču duhovnega življenja. Televizija in filmi večkrat prikazujejo popolnoma izkrivljeno podobo samostanskega življenja. Da življenje v samostanu ni takšno, se lahko prepričajo tisti, ki se za nekaj dni vključijo vanj. Samostan je šola za duhovno rast človeka, šola molitve in dela, šola, v kateri se urimo v krepostih in rastemo v medsebojni ljubezni in edinosti.”

- Ali imajo ljudje možnost bolje spoznati stiški samostan še kako drugače kot samo s kratkim obiskom? Imate veliko obiskovalcev?

“Ker je samostan tesno povezan s slovensko zgodovino in kulturo, ga obišče mnogo šolarjev in odraslih obiskovalcev. Obiskovalce imamo tako rekoč skozi vse leto. Največ jih je pri nas na vsakoletnem srečanju mladih, ko se jih zbere tudi do 10 tisoč - letos je bilo srečanje 19. septembra - in to je tudi priložnost, da nekoliko spoznajo samostan. Precej prihajajo šolarji, dijaki nekaterih gimnazij in drugih srednjih šol, a to je pač odvisno od profesorjev in ravnateljev. Vsak teden imamo tudi različne skupine na duhovnih vajah, recimo za starše, ki nas obiščejo skupaj z otroki, pripravljamo izobraževanja odraslih, krožke za meditacijo. Vse to redno teče. Za mladino je posebej zanimiv vsakoletni delovni tabor, na katerem pomagajo pri čiščenju, po-

biranju krompirja, urejanju okolja in se tako vadijo praktičnih del, časa pa je tudi za razvedrilo. Za najresnejše obiskovalce pa pripravimo enkrat letno teden, ki smo ga imenovali Molitev in delo s cistercijani. Udeleženci se za teden dni popolnoma vključijo v našo samostansko skupnost, hodijo z nami k molitvi, opravljajo različna dela, živijo kot menihi. Možnosti, da se ljudje seznanijo s samostanom, njegovo kulturno dediščino in njegovim duhovnim poslanstvom, je torej kar dovolj.”

- Kakšni pa so stiki z ostalimi cistercami in s prijatelji samostana doma in v svetu?

“Tesnejše stike gojimo s tistimi samostani v Avstriji, Nemčiji, Švici in Združenih državah, s katerimi smo povezani v isti Mehreravski kongregaciji. Letos so v začetku oktobra imeli predstojniki teh samostanov v našem samostanu svoj redni kapitelj ali občni zbor, ki ga imamo vsako drugo leto. V Sloveniji je bil prvič v zgodovini.

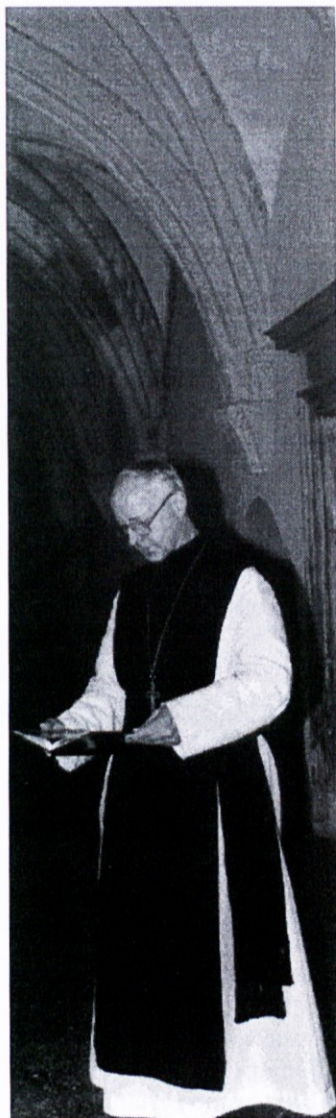
V Nemčiji je naš prijatelj in dobrotnik Hubert Patzelt organiziral botre, ki so nam v preteklosti tudi finančno pomagali. Nekatere za samostan zelo zaslužne prijatelje doma in po svetu smo sprejeli med častne člane ali familiare. Naj omenim le dva bolj poznana: umetnostnega zgodovinarja dr. Marijana Zadnikarja, ki je zaradi številnih raziskav in spisov o našem spomeniku zelo zaslužen za naš samostan in je ime Stične ponesel v evropsko znanstveno literaturo, ter zgodovinarja dr. Jožeta Mlinariča, ki je za stiški samostan in slovensko zgodovino zaslužen zaradi svoje obsežne zgodovinske monografije o našem samostanu.

Posebna skupina naših duhovnih prijateljev so člani Bernardove družine, ki jih je nekaj čez tisoč in skušajo zunaj samostana živeti naše geslo Moli in delaj! Zanje imamo nekajurna mesečna srečanja, dvakrat na leto pa duhovne vaje. Povezuje jih dvomesečnik V Materini šoli.”

- Videti je, kot da današnji svet po eni strani oblikuje materialistična liberalna miselnost in po drugi poplava najrazličnejših duhovnih iskanj. Kakšen je sploh pomen samostanskega življenja v takem svetu?

“Menihi svoje življenje v samostanu naravnavamo drugače, kakor ga oblikuje materialistična liberalna miselnost. Tretje tisočletje je pred nami. Kakšno bo? V katero smer bo krenil človek? Današnji človek je pogosto suženj treh močnih strasti: pretirane spolnosti, teženja po imetju in hlepenja po oblasti. S svojim življenjem v neporočenosti in popolni zdržnosti, v uboštvu in pokorščini brez besed oznanjamo, da se more in mora človek tudi na področju spolnosti, imetja in oblasti obvladati in ostati svoboden. Za njegovo rešitev gre! Človek ne živi samo od kruha in bežnih užitkov.

Tisto, kar vidimo in s čuti ter aparati zaznavamo, ni vsa resničnost, ampak njen neznatnejši del. Polnost resničnosti je nevidna. Samostan je znamenje, ki kaže na obstoj Boga in na njegovo neizmerno ljubezen do nas. S svojim življenjem pričamo, da je Bog živ in da je ljubezen. V samostanu gre predvsem za tisto, kar bo preživelo tisočletja in je večno. Tu ima posebno mesto molitev, vertikala, povezanost z Bogom. Ker danes mnogi kristjani ne molijo, molimo tudi zanje in v njihovem imenu. Tako nanje kličemo Božji blagoslov. Kdor ni veren, seveda ne more razumeti pomena molitve. Zanj bi naše geslo: Moli in delaj! lahko preoblikovali v: Premišljuj in ustvarjaj! Najprej premis-

li, potem stori!

V današnji poplavi različnih duhovnih iskanj, ki dostikrat povzročajo zbeganost, kažemo preizkušeno pot, ki človeka umirja in napolnjuje z veseljem; po njej so hodili svetniki in še danes vodi k svetosti. Kdor hoče biti radikalen in je pripravljen svoje življenje popolnoma posvetiti Bogu in ljudem, ima v samostanu možnost, da do konca razvije vse svoje talente in sposobnosti.”

- Katere naloge se Vam kažejo kot pomembne za nadaljnjo pot stiškega samostana v njegovem duhovnem, kulturnem in gospodarskem poslanstvu?

“Že od začetka je bil samostan zelo pomembno versko, kulturno in gospodarsko središče. Ljudje so se v njem in ob njem učili naprednega gospodarstva. Danes samostan v kulturnem in gospodarskem pomenu ne more tekmovati s številnimi drugimi ustanovami. Njegov pomen je predvsem na področju krščanske duhovnosti. Že drugi vatikanski koncil je naglasil, da od samostanov pričakuje, da bi bili središča za vzgojo krščanskega ljudstva.

Skrbeli bomo, da bo most med nami in Bogom vedno trden. To trdnost bo zagotavljala redna liturgična molitev in življenje v prijateljstvu z Bogom. V Domu duhovnih vaj bomo to omogočali tudi tistim, ki bodo hoteli. Smisel za duhovne vrednote bomo budili s pisano besedo, z osebnimi stiki s tistimi, ki bodo prišli v naš samostan. Obnavljali in obiskovalcem bomo razlagali samostan, ki je prvovrsten kulturni spomenik. Radi bi, da bi se v našem samostanu dokončno uredil Slovenski verski muzej, ki bo prikazal razvoj krščanstva pri nas od začetkov do naših dni. Nadaljujemo z dediščino zeliščarja patra Simona Ašiča in smo v ta namen ustanovili podjetje SITIK, pečemo hostije, nekoliko se še ukvarjamo z zemljo, saj je bil naš red vedno zelo blizu naravi.”

- Kakšen je po Vaši oceni odnos ožjega in širšega okolja do samostana in njegovih prizadevanj? Ali je zdaj deležen primerne pozornosti in podpore?

“Odnos ožjega in širšega okolja do samostana in njegovih prizadevanj je zdaj razmeroma dober. Za obnavljanje najstarejših in najpomembnejših delov samostana dobivamo od države vsako leto nekaj finančnih sredstev, razumevanje pa kaže tudi ivanška občina. Tako smo lahko že marsikaj obnovili in rešili pred propadanjem. Seveda pa ni bilo ves čas tako. Samostan je šel skozi težke čase, preden so se v osemdesetih letih razmere spremenile nekoliko na bolje. Slabo so v spominu zapisana predvsem prva povojna in petdeseta leta. V času tržaške krize so, denimo, naščuvani razgrajajući vdrli v klavzuro, sneli vrata s tečajev, razsajali in grozili patrom. Resno je grozilo, da bo režim povsem ukinil samostan. Napisana je bila celo že odločba o popolni razlastitvi, po kateri bi samostanu ostala le cerkev in pokopališče, a je opatu dr. Avguštinu Kostelcu uspelo prepričati odgovorne, da so samostanu pustili del najnujnejših prostorov in se menihom ni bilo treba razseliti po svetu. V petdesetih in šestdesetih letih so bili menihi, bratje in redovne sestre tudi zasliševani in po zaporih, največkrat p. Simon Ašič, pa celo moj prednik, opat Rafael Ašič, je moral za pet mesecev v zapor. Kasneje je bilo veliko težav z vračanjem prostorov, a je šlo. Najprej smo dobili nazaj Opatovo kapelo, leta 1983 pa še zahodni del, kjer je bila gimnazija. Vse to smo obnovili,

zahodni del pa namenili Slovenskemu verskemu muzeju in Domu duhovnih vaj. Kar je za samostanskim obzidjem, je zdaj v celoti vrnjeno.”

- Prihodnje leto boste praznovali osebni jubilej, dvajsetletnico opatovske službe. Kako ocenjujete prehojeno pot in kaj Vam pomeni ta visoki in ugledni položaj?

“Dvajset let sicer ni dolga doba niti takšna obletnica, ki bi jo bilo treba slaviti. V tem času sem se trudil, da sem dobro izrabil čas, kar mi ni bilo težko, saj so me starši že kot otroka naučili rednega dela. Imam delavne sobrate, ki mi prizadevno pomagajo in marsikaj boljše naredijo, kakor bi naredil sam. Teh dvajset let je bil čas poln drobnih opravil, ki jih predstojniku prinese vsak dan, čas neprestanega obnavljanja skoraj devetsto let starega samostana, čas pisanja knjig in člankov, čas sprejemanja različnih obiskov, čas pastoralne dejavnosti po župnijah, čas ustanovitve in vodstva Bernardove družine, čas vodstva duhovnih vaj itd. Poleg prijetnih trenutkov so bili tudi manj prijetni, ko so, na primer, odhajali kandidati, ki so bili že dalj časa pri nas, a se niso mogli za stalno odločiti za naš način življenja ali jih je bilo treba zaradi neprimernosti za samostansko življenje celo odsloviti. Le slaba četrtnina jih od tistih, ki so že dobili belo obleko novinca, vztraja do večnih zaobljub in potem do smrti.

Na opatovsko službo ne gledam kot na visoki in ugledni položaj, ampak kot na služenje samostanski skupnosti in Cerkvi na Slovenskem. Vseh dvajset let je bilo vedno dovolj križev, zato nisem gojil nobenega poželenja po mitri. A ne gre drugače, eden mora biti tudi predstojnik. V današnjem času pa je tako, da noben predstojnik ne more zadovoljiti vseh želja in pričakovanj. Zato so razočaranja neizbežna in so delež pri Gospodovem križu.”

- Kako osebno gledate na življenje v samostanu?

“Zame je življenje v samostanu hoja za Božjim klicem. Ker me je Bog poklical v samostansko življenje, je to zame najboljši način uredničenja krščanskega življenja. Isto velja za moje sobrate. Kot v vsaki skupnosti se moramo tudi mi prilagajati drug drugemu in drug z drugim potrpeti. Zaradi različnosti se drug ob drugem brusimo kakor kamenčki v vodi in se vedno bolj med seboj usklajujemo ter duhovno rastemo. Skrb za medsebojno bratovsko ljubezen in edinost je zelo pomembna, kajti le tako smo lahko zadovoljni in srečni. Tako lahko naredimo največ in najbolj popolno. V tem pogledu bi morali biti samostani vzor tudi drugim človeškim skupnostim, na primer družinam.”

- Kaj Vas je pravzaprav vodilo v duhovno življenje? Bi lahko na kratko očrtali svojo življenjsko pot, razmere, v katerih ste odraščali, in tiste smernike, ki so Vam kazali pot v meniško življenje?

“Rodil sem se kmečkim staršem na Mleščevem pri Ivančni Gorici kot prvi sin. Krstili so me za Franca, po očetu, sedanje ime Anton sem dobil kasneje, ko sem stopil v samostan. Za menoj se je rodilo še devet otrok in razen sestrice, ki je umrla v osmem mesecu starosti, smo še vsi živi. Imel sem res dobre in zelo verne starše ter dobro krščansko vzgojo, ki je bila predvsem v lepem zgledu staršev. Že zelo zgodaj sem se zanimal za Boga in sploh verske reči, čeprav sem v šoli slišal večinoma le negativne stvari o veri. Pritegnil me je Kristus

Milan Markelj
 NARAVNAN NA
 VEČNOSTNE SILNICE
 Pogovor s stiškim opatom
 dr. Antonom Nadrahom

in njegov nauk. V času šolanja sem doma z velikim zanimanjem in iz osebne potrebe bral verske knjige iz predvojnega časa, ki sem jih našel v domači hiši. V povojnem času ni bilo verskega tiska, saj je bil prepovedan. Hotel sem se utrditi v veri, zato sem iskal dokazov za obstoj Boga, za neumrljivost duše ipd. V zadnjih letih gimnazijskega študija je v meni v borbi s samim seboj počasi dozoreval duhovniški poklic, ki sem mu dal prednost pred študijem agronomije, ki me je

Družina Franca Nadraha, drugi z desne v zadnji vrsti je prvorojenec Franc, sedanji stiški opat

V prvem letniku bogoslovja v Ljubljani (tedaj še Franc Nadrah je prvi z leve v drugi vrsti)

Novomašnik Anton Nadrah v krogu najožjih sorodnikov leta 1965

Študij v Rimu; Anton Nadrah je drugi z desne v drugi vrsti, ob njem je sedanji generalni opat Mauro Esteva

V družbi s tedanjim nadškofom Alojzijem Šuštarjem in dr. Emilijanom Cevcem

Z očetom Francem leta 1989

Kot vojak JLA v Mostarju

tisti čas zelo privlačila. Doma na zemlji sem rad delal poskuse z rastlinami, ugotavljal, kako nanje vpliva gnojenje, z zanimanjem prebiral Kmečki glas in tudi napisal kakšen prispevek zanj iz zaskrbljenosti nad vse slabšim položajem kmeta in želje po napredku kmetijstva.

Na odločitev za duhovništvo je vplivalo marsikaj, na primer doživetje veličine mašne daritve in spoznanje, kako je za človeštvo potreben prav duhovniški poklic. Uvidel sem, da bom v njem lahko največ dobrega naredil. Ta misel se je v meni še okrepila, ko sva z očetom v sosedovi hiši z umetnim dihanjem reševala, a ne rešila alkoholika, ki se je obesil. Zdravnik, ki je hitro prišel, je ugotovil smrt. Ob srečanju z vsestransko, zlasti še duhovno bedo tega obešenca in nekaterih drugih ljudi je v meni dozorelo spoznanje, da je človek najbolj potreben duhovne pomoči, kakršno nudi samo duhovnik. V sebi sem moral izbojevati le še odločitev za odpovedi, ki so povezane z duhovniškim stanom. V tretjem letniku ljubljanskega bogoslovja se je duhovniškemu poklicu pridružil še redovniški, meniški. Da sem se po tretjem letniku teološke fakultete odločil za vstop v stiški samostan, ki sem ga poznal že dolgo, je bil potreben močan klic od zgoraj. Ta klic je bil v veliki Kristusovi bližini, ki sem jo globoko doživljal zlasti v tretjem letniku bogoslovja. On me je klical v še večjo bližino v samostan, v bližino, ki je ne bi bil deležen, če bi bil župnik na kakšni škofijiški župniji. Gre za skrivnost Božje ljubezni, ki je ni mogoče izraziti z besedami. Ko gre za največje globine, ostane človek brez besed.”

- S študijem je povezan lep kos Vašega življenja. Na ljubljanski teološki fakulteti ste po končanem rednem študiju bogoslovja doktorirali in eno leto poslušali predavanja na Gregoriani in s. Anselmu v Rimu, potem pa ste bili kar štirinajst let profesor na teološki fakulteti. Kako, da ste prekinili dolgoletno povezanost s študijskim okoljem?

“Težko je bilo združevati dolžnosti predstojnika in profesuro. Če bi nas bilo v samostanu dovolj, bi seveda šlo, saj mi je bilo poučevanje pri srcu in zmožel bi obveznosti, vendar pa nas je bilo zares premalo; potekalo je obnavljanje samostanskih stavb, potrebe so bile pri vzgoji tistih, ki prihajajo v samostan. In tako sem leta 1984 na željo samostana opustil profesuro.”

- Dejavnosti ste tudi kot bogoslovni pisec in urednik. Kaj Vam je na tem področju uspelo narediti in za kaj si prizadevate?

“Začel sem z urejanjem dveh zbirk: Bernardova knjižnica in Nauči nas moliti. V Bernardovi knjižnici, ki obravnava različna duhovna vprašanja, je doslej izšlo trinajst zvezkov, od katerih jih je osem mojih. V zbirki Nauči nas moliti sem doslej pripravil deset knjižic, ki se vse ukvarjajo z molitvijo ali pa so v njih različne molitve. Nekaj knjig sem napisal že pred nastankom teh dveh zbirk; med njimi je najobsežnejše delo Odrešenik Jezus Kristus. Tri knjige so posvečene Devici Mariji. Vseh skupaj je več kot dvajset, med njimi tudi dve verski pesniški zbirki. Urejam in v precejšnji meri tudi pišem dvomesečno revijo V Materini šoli, glasilo Bernardove družine, ki jo prejema in berejo tudi drugi prijatelji našega samostana. Poleg samostanske kronike so v njej poljudni članki duhovne vsebine in pesmi. Predvsem mi gre za utrjevanje in poglobljanje krščanskega duhovnega življenja.”

Milan Markelj
NARAVNAN NA
VEČNOSTNE SILNICE
Pogovor s stiškim opatom
dr. Antonom Nadraham

- Vaše geslo je Luč sveti v temi. Kako globoka je ta čas tema sveta in kako močna je Luč, ki jo presvetljuje?

“Svoje geslo sem si vzel iz evangelista Janeza. Luč je Kristus. Količnik smo z njim povezani, smo luč tudi mi. Kristus v današnjem času sveti po nas, ljudeh, tudi po menihih, ki živimo za samostanskimi zidovi. Duhovne teme in duhovne luči ni mogoče meriti z našimi merili. Vsekakor ničesar ne rešimo, če preklinjamo temo. Če je tema globlja, se tudi luč bolje vidi. Zvezde vidimo samo ponoči. Pogosto se spomnim na misel, da je bolje prižgati luč, kakor preklinjati temo. Seveda smo premalo luč, premalo povezani z Lučjo, da bi sredi današnje teme močneje svetili. Sem pa prepričan, da bo v tretjem tisočletju Kristus po nas, ljudeh, in po nam neznanih poteh močneje zasvetil. Prihodnost bo v rokah tistega, ki bo človeštvu ponudil najzanesljivejše in najmočnejše upanje. To možnost ima krščanstvo in z njim samostani.”

Portretne fotografije: Milan Markelj,
fotografija na str.492: Marjan Ciglič,
ostale iz osebnega arhiva dr. Antona
Nadraha

Srečanje s papežem Janezom Pavlom II. 14. decembra 1996 v Rimu

MARTINA KORITNIK FAJT

AVTOPORTRET, akvarel, 30 x 40 cm, 1975

Če hočemo poiskati in preveriti konkretne vsebinske in oblikovne opredelitve v vrsti let nastajajočem in obsežnem likovnem opusu Martine Koritnik Fajt, moramo v prvi vrsti njena dela gledati in jih videti kot ustvarjalne dosežke neodvisne osebnosti, ki se je, odmaknjena od pomembnih umetniških središč, razvila v specifično upadabljalajočo umetnico. Slikarka sicer pripada konkretni generaciji na ljubljanski likovni akademiji šolanih slikarjev, vendar si je po zaključku visokošolskega študija v Ljubljani, kjer je leta 1973 diplomirala pri profesorju Gabrijelu Stupici, z bolj ali manj sistematičnim dograjevanjem lastnih slikarskih pogledov po logiki likovnega odraščanja in duhovnega zorenja izoblikovala svoj lasten ustvarjalni izraz. Presojati in razglabljati o tem, kaj bi bilo, če bi se slikarka takoj po končanem študiju odločila za svobodni poklic in ne bi sprejela ponujene pedagoške službe na osnovni šoli v Podbočju in Kostanjevici, je nekonstruktivno in brez smisla, čeprav ob tem ne moremo mimo dejstva, da ji je dolgoletno pedagoško delo tako ali drugače omejevalo in dušilo svobodno ustvarjalnost, ko ji je zaradi priprav na pouk in delo z učenci nenehno primanjkovalo ustvarjalnega časa. Dokaj pozno, šele leta 1993, se je odločila, da bo pedagoške obveznosti opravljala le v polovičnem delovnem času in je obenem sprejela status samostojne kulturne delavke, kar je brez dvoma bistveno vplivalo na nadaljnji potek njenega slikarstva. Prostorska odmaknjenost od pomembnih umetnostnih središč, zlasti pa njena pretirana samokritičnost in skromnost, sta jo potisnili v nekakšno prostovoljo kuturno in socialno izolacijo, ki je specifično zaznamovala tako njo kot njeno slikarstvo in jo hkrati zavarovala pred poplavo različnih izmov in nesmiselnega pehanja po spektakularni izvornosti za vsako ceno, ni pa zavirala in ustavila njenega avtonomnega slikarskega razvoja, ki se, seveda bolj konceptualno kot neposredno, naslanja na tradicionalne slikarske vrednote v najboljšem pomenu besede.

Morda pa ravno zato novejša dela Martine Koritnik Fajt doživljamo kot utelešenje njenih slikarskih nazorov, skozi katere se je umetnica postopoma osvobajala dolgoletnih eksistenčnih travm. V nizu podob preprostih krajinskih motivov, tihožitij in izrezov iz narave ne bomo našli nepotrebnih nadržanosti in odvečne patetike, saj ustvarjalko pri reševanju likovnoproblemskih segmentov slike zanima predvsem impresija določenega motiva, ki je v njeni interpretaciji podkrepjen z odličnim poznavanjem oljne in akvarelne slikarske tehnike. Za njene slike je značilno, da nastajajo kot posledica trenutnega navdiha, brez predhodnega zorenja izoblikovane zamisli, zato njen slikarski opus ne pozna cikličnih sklopov. Ko se loti slikanja motiva, ki je pritegnil njeno pozornost, niti sama ne ve, kakšen bo končni učinek njenega ustvarjalnega dejanja, saj svojih idej praviloma ne skicira in jih neposredno prenaša na slikarsko površino. Razumljivo je, da se nam ob tem vsili vprašanje, kako slikarka ve, da je slika dokončana. Odgovor je preprost: slika je dokončana v tistem trenutku, ko slikarka po svoji volji odloži čopič in se zavestno preneha z njo fizično ukvarjati. Prekinitev fizičnega stika s sliko pa ne pomeni, da je z njo pretrgan tudi slikarkin duševni in intelektualni stik, saj ga slikarka skrbno neguje kot neobhodno pomoč in izhodišče pri nastanku novega likovnega dela. Na ta način si zagotavlja ustvarjalno kontinuiteto in z nenehnim

preverjanjem svojega dela ohranja kakovost. Ko spoznavamo slikarstvo Martine Koritnik Fajt hkrati spoznavamo, da lahko kakovostna likovna dela nastajajo tudi izven pomembnih likovnih središč, kjer ustvarjalkina z ničimer okrnjena svoboda izražanja ni obremenjena s formalističnimi iskanji in preračunljivim spogledovanjem z likovnim občinstvom.

Slikarka ne posveča pretirane pozornosti teoretskemu reševanju likovne problematike. Bolj se osredotoči na obliko, ki ji namenja opisno funkcijo, nikakor pa ni ravnodušna do optičnih učinkov, ki jih skuša izraziti do popolnosti. Uravnoteženost med barvo in črto pojasnjuje razdeljenost njenega slikarstva na čustveno in razumsko plat. Bistvo njenih slik bomo našli v spopadu zavesti in podzavesti, umišljenega in resničnega, zato posledic svojega ustvarjalnega procesa ne pojmuje izključno kot estetsko kategorijo, saj sam akt ustvarjanja doživlja kot eksistenčno in duševno nujnost. Barva in svetloba sestavljata osnovo njenih slik, kjer je oblika podrejena celoti, doživetju, ki ga občutimo kot uravnotežen odnos med motivom in načinom likovne interpretacije. Avtorica v nikoli izčrpanem slikarskem mediju išče svojo istovetnost in se pri uresničevanju svojih idej nagonsko odziva notranjemu klicu. Da to počne resnično iskreno, dokazuje njen odnos do strokovnih ocen, saj bolj zaupa mnenju svojih prijateljev kot pa sodbi uradnih kritikov. Njeno delo, s katerim izpolnjuje svoje likovno in umetniško poslanstvo, poteka v tihi odmaknjenosti okoliške narave ali v improviziranem ateljeju. Socializacija obrobnega, odrinjenega in prezrtega je postala funkcija, ki je očitno pisana na kožo likovne ustvarjalke Martine Koritnik Fajt.

MARTINA KORITNIK FAJT

V VRBINI, olje na platnu, 50 x 70 cm, 1986

Jan Makarovič

ŽIVLJENJE IN SMRT ZOISOVIH ŠTIPENDIJ

Zakaj je razpadel komunizem, je znano. Zaradi prezirljivega odnosa do posameznika. Za komunizem namreč človek sploh ni posameznik, temveč je bodisi človek kot tak, Človek z veliko začetnico, bodisi pripadnik neke družbene skupine ali organizacije, proletariata ali buržoazije, partije, cerkve itd. Komunizem ne priznava posameznika kot bitja z enkratnimi, neponovljivimi osebnimi značilnostmi, sposobnostmi, interesi, nazori. Še več, takšen enkratni posameznik se zdi komunizmu že vnaprej sumljiv in nevaren. Obrtnik, ki dela na svojo roko, je takoj obtožen, da skuša postati kapitalist; član partije, ki se ne ravna po partijski liniji, je takoj obtožen sektaštva.

Zaradi tega prezira do posameznika je komunizem seveda ekonomsko neuspešen. V prodajalnah se kopičijo zaloge blaga, izdelanega po enem in istem kopitu, ki naj bi ustrezalo vsakomur, in prav zato ni potrebno nikomur; obenem pa primanjkuje najpotrebnejšega, ker o proizvodnji pač ne odloča povpraševanje posameznikov, temveč sklepi partijske birokracije. Podobno se dogaja tudi v proizvodnji. Ker nastopajo delavci kot brezoblična masa, ki jo je mogoče zaposliti kjerkoli, ne glede na individualna nagnjenja in sposobnosti, se povečuje delomrznost, množijo se nesreče pri delu in pogloblja nezadovoljstvo v poklicu.

Prezir do posameznika se kaže tudi v odklanjanju psiholoških testov in poklicnega usmerjanja. Pokojni prof. Anton Trstenjak mi je nekoč razlagal, da so Američani zmagali v prvi svetovni vojni najbrž tudi zato, ker so kot prvi na svetu psihološko testirali vse svoje rekrute in poskrbeli, da je v armadi vsakdo opravljal tisto delo, ki je ustrezalo njegovim sposobnostim. Nasprotno pa sem kot študent psihologije bral pri znamenitem sovjetskem teoretiku Teplovu, da individualne sposobnosti za uspeh v poklicu sploh niso važne in da so Američani iznašli psihološke teste predvsem zato, da bi dokazali, da so belci inteligentnejši od črncev in pripadniki vladajočega razreda inteligentnejši od delavcev.¹

Spričo tega v Sloveniji po letu 1945 seveda ni moglo biti govora o kakšnem poklicnem usmerjanju - in to kljub temu, da smo imeli pri nas začetke poklicnega usmerjanja že pred vojno in da je imel pri tem ključno vlogo eden od kasnejših partijskih ideologov. Mož si ni prav nič prizadeval, da bi obnovil dejavnost, pri kateri je imel sicer nedvomne osebne zasluge; nasprotno, javno se je posipal s pepelom in skušal prikazati svoje tedanje početje kot nekakšen mladostni greh. Šele v petdesetih letih, v vzdušju iskanja lastne poti v socializem, gibanja neuvrčenih in obračunavanja s stalinistično dediščino v Sovjetski zvezi, so se začeli pri nas ustanavljati v okviru službe zaposlovanja prvi oddelki za poklicno usmerjanje.

Doletela me je čast, da sem bil eden tistih, ki so v šestdesetih letih

¹ Psihološki testi naj bi bili torej v službi rasizma; toda značilno je, da je teste enako odklanjal tudi nacizem. Za nacizem namreč človek ni bil pomemben kot posameznik, temveč predvsem kot pripadnik določene rase. Podobno kot komunizmu tudi nacizmu ni šlo za njegovo individualno enkratnost, temveč za pripadnost neki kategoriji. Le da je bil značaj te kategorije pri nacizmu drugačen kot pri komunizmu. Nacizmu je šlo pač za raso kot biološko, komunizmu pa za razred kot družbeno kategorijo.

polagali temelje slovenskemu poklicnemu usmerjanju. Poudarjam: slovenskemu, ne jugoslovanskemu. Slovensko poklicno usmerjanje je namreč takrat izrazito prednjačilo pred vsemi drugimi jugoslovanskimi republikami. Zaspalo uradništvo in zatočnost čaršije, ki smo jo srečevali v Beogradu, ni imela ničesar skupnega z našim ustvarjalnim poletom. Pri tem nam nikakor ni šlo samo za nekakšna strokovna in organizacijska vprašanja, temveč predvsem za uveljavljanje novih vrednot, nove filozofije, novega humanizma. Seveda smo dovolj poznali Marxa, da za nas delo ni bilo samo ekonomska, temveč predvsem antropološka in etična kategorija. Delo za nas ni bilo samo vir družbenega bogastva, temveč predvsem oblika človekovega samouresničevanja. Obenem pa smo napravili še korak naprej od Marxa ter ugotavljali, da lahko človek doživi svoje polno samouresničenje šele pri tistem delu, ki docela ustreza njegovi individualni enkratnosti. Želeli smo pomagati slehernemu posamezniku, da bi odkril tisto delo, ki ustreza njegovi individualnosti, in to delo tudi v resnici dosegel.

Vendar pa nismo bili samo humanisti, temveč tudi patrioti. Zavedali smo se, da lahko naš mali slovenski narod, ki je bil že od pametiveka obdan z mogočnimi in pogoltnimi sosedi, preživi edinole tedaj, če bo omogočil uveljavljanje vsem talentom, kolikor jih premore. Prav ti talenti so namreč nam Slovincem omogočili, da smo sploh postali narod, in prav ti, ne pa materialne dobrine, so naše največje bogastvo.

In končno smo bili, prav kot humanisti in patrioti, tudi socialisti. Pri svojem delu smo namreč nenehno ugotavljali, da glavna ovira pri uresničevanju talentov ni morda premajhna prosvetljenost ali pomanjkanje informacij, temveč predvsem družbena neenakost. Zaradi družbene neenakosti so naše šole polne ne preveč bistrih maminih sinčkov, ki zaradi družbenega položaja svojih staršev pač "morajo" študirati, medtem ko talentirani otroci delavcev in kmetov nimajo nikakršne možnosti, da bi nadaljevali šolanje. Seveda obiskuje vsa ta mladina skupno in formalno enotno osnovno šolo; toda dr. Milica Bergantova je ugotovila že v petdesetih letih, kako velikanske so razlike v ocenah, ki jih v osnovni šoli dobivajo učenci iz različnih družbenih slojev. Kasneje pa sta te njene ugotovitve še poglobila psihologa dr. Toličič in dr. Zorman ter dokazala, da dobivajo otroci iz nižjih slojev slabše ocene celo tedaj, če je raven njihovih intelektualnih sposobnosti, kolikor jo je mogoče oceniti s psihološkimi testi, in celo njihovo dejansko znanje, ocenjeno s pomočjo objektivnih testov znanja, enako kot pri njihovih vrstnikih iz "boljših" družin.

Če smo se hoteli spopasti z vsemi temi problemi, smo morali seveda najprej oblikovati jasno doktrino poklicnega usmerjanja, nato pa izdelati trdno organizacijo, ki naj bi zajela vso slovensko mladino, ne glede na socialno ali regionalno pripadnost. Tako je nastal naš koncept poklicnega usmerjanja kot organizirane družbene pomoči slehernemu posamezniku pri pripravi na izbiro poklica, izbiri sami in oblikovanju njegove poklicne kariere. Tako pojmovano poklicno usmerjanje vključuje tri faze - poklicno vzgojo, poklicno svetovanje in spremljanje - in je posamezniku na voljo od rojstva do smrti. Seveda pa je pri tem pojmovanju očitno tudi to, da ga nikakor ne more izvajati samo ena institucija, temveč je nasprotno izvedljivo šele ob tesnem sodelovanju najrazličnejših družbenih akterjev - predvsem staršev, šol, zavodov za zaposlovanje in podjetij.

Program, ki izhaja iz tega koncepta, seveda še danes ni uresničen. Največje razočaranje smo dosegli prav na tisti točki, ki se nam je

zdela najpomembnejša: pri uvajanju poklicne vzgoje v osnovno šolo kot ene njenih temeljnih nalog. O tem smo napisali celo knjigo, ki pa je bila ravnodušno odložena v predale. Vendar pa nam je uspelo dvoje: uvesti testiranje vseh učencev sedmih razredov z baterijo testov intelektualnih sposobnosti ter anketiranje učencev in učiteljev z anketo o izbiri poklica v začetku osmega razreda. Ti podatki, ki se zbirajo že več kot 30 let o vsakem mladem Slovencu in Slovenki, opozarjajo poklicnega svetovalca na vse tiste, ki bi potrebovali pomoč pri izbiri poklica ali pri realizaciji svoje poklicne želje.

Na prvi pogled je videti tak postopek kot nasilje institucije nad posameznikom; vendar je nujen, če naj zmanjšamo vlogo socialne prikrajšanosti kot ovire pri realizaciji posameznikovih sposobnosti. V našem raziskovanju smo prišli do ugotovitve, da čuti mladina iz nižjih slojev večjo potrebo po poklicnem svetovanju kot mladina iz višjih - da pa se kljub temu redkeje posvetuje o svoji izbiri poklica. Prostorska dostopnost, informiranost, spodbuda okolja - vsi ti dejavniki pač spontano delujejo v prid višjim slojem. Institucija, ki ne želi socialno diskriminirati, mora zato enako obravnavati celotno populacijo in sama priti k ljudem, namesto da bi preprosto čakala nanje.

Omenjeni sistem informacij, ki smo ga vzpostavili v šestdesetih letih, je bil hkrati osnova za sistematično odkrivanje in štipendiranje mladine z izjemno visokimi intelektualnimi sposobnostmi, ki nima materialnih možnosti šolanja. Prvikrat v zgodovini smo začeli na Slovenskem sistematično zbirati podatke ne samo o tonah premoga in cementa, temveč tudi o našem največjem bogastvu, talentih naše mladine, in sistematično skrbeti za njihovo promocijo. Toda partijska oblast je to dejavnost že čez nekaj let prepovedala.

Pravi vzrok te prepovedi mi dolgo ni bil čisto jasen; saj smo si s tem štipendiranjem vendar prizadevali za večjo socialno enakost, kar je partija ves čas razlagala kot eno svojih najvišjih vrednot. Podobno presenečenje sem doživel nekoč pozneje, ko sem na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo poročal o raziskavi, v kateri smo ugotavljali socialno neenakost med študenti. Partijska visoka živina, ki je predsedovala našemu upravnemu odboru, me je v sodelovanju z enim od svojih podreptnikov iz profsorskega zbora in previdnem molku ostalih ogorčeno napadla, češ da pri nas nihče ne živi v revščini in torej tudi študentje ne. Šele polagoma mi je postalo jasno, za kaj je pravzaprav šlo: družbene neenakosti v komunizmu ni bilo dovoljeno kritizirati in odpravljati ravno zato, ker je takšno kritiziranje in odpravljanje predpostavljalo, da obstaja neenakost tudi v socializmu, tem najboljšem od vseh možnih družbenih sistemov. In tako smo se prav mi, ki smo resno jemali družbeno enakost in se zato zagrizeno borili proti neenakosti, v komunizmu nehote spremenili v disidente.

Toda prepoved štipendiranja talentov ni preprečila raziskovanja talentov in družbene neenakosti. Nasprotno, prav v času te prepovedi smo izvedli eno od najobsežnejših tovrstnih raziskav na Slovenskem, v kateri smo več kot osem let sistematično spremljali več kot tisoč absolventov osnovnih šol. Ko je partija leta 1986 znova milostno dovolila štipendiranje talentov, smo bili zato strokovno temeljito pripravljani. Po tem letu smo izvedli novo obsežno raziskavo, v katero smo vključili okrog 500 talentiranih osnovnošolcev in približno enako veliko kontrolno skupino naključno izbranih učencev osnovnih šol. Pri obeh skupinah smo upoštevali nad 300 različnih spremenljivk. Z diskriminacijsko analizo smo nato določili tiste, ki najbolje razlikujejo

med obema skupinama. Iz teh spremenljivk smo nato sestavili 12 različnih indeksov, ki nam omogočajo statistično visoko zanesljivo predikcijo pripadnosti posameznika skupini "nadarjenih".

Ta sistem odkrivanja talentov, ki združuje kvalitativno bogastvo podatkov s statistično eksaktnostjo in smo ga kljub komunistični represiji vztrajno gradili več kot 20 let, je bil eno najlepših daril, kar jih je dobila nova slovenska država ob svoji osamosvojitvi. Gospodarsko visoko razvite države zahodne Evrope bi bile lahko zadovoljne, če bi razpolagale s kakim podobnim sistemom - če bi ga seveda imele. Toda v reprezentativnem mednarodnem zborniku o oblikah skrbi za talente, ki so ga leta 1993 izdali K. A. Heller, F. J. Mönks in A. H. Passow pri založbi Pergamon Press ter šteje skoraj 1.000 strani velikega formata, zaman iščem česa podobnega. Pa saj je naši državi v sodobnih razmerah globalizacije, v času brezobzirnega ekonomskega tekmovanja, tak sistem tudi potreben - mnogo potrebnejši kot velikim in bogatim narodom. Samo z našo kreativnostjo in našimi talenti lahko namreč dokažemo, da je obstoj naše države in našega naroda sploh upravičen. Mar ni izjavil pokojni Anton Trstenjak, da majhen narod pač mora biti ustvarjalen - ali pa izgine?

Toda tukaj se moramo ustaviti pri težavah, ki spremljajo razvoj slovenskega poklicnega usmerjanja že od vsega začetka in tudi po osamosvojitvi niso prenehale, temveč so se, nasprotno, celo še dodatno zaostrole. V mislih imam vključenost oddelkov za poklicno usmerjanje v službo zaposlovanja, ki je bila sicer dobro mišljena, vendar je povzročala doslej poklicnemu usmerjanju predvsem škodo. Psihologi, ki smo v petdesetih in šestdesetih letih prihajali na zavode za zaposlovanje, smo vsi brez izjeme doživljali kulturni šok, kajti znašli smo se v neverjetno primitivnem okolju. Praviloma smo bili edini ljudje z visoko izobrazbo na teh zavodih. Naši kolegi pa tudi naši direktorji so bili praviloma ljudje s skromno ali nikakršno izobrazbo, čeprav so bili politično seveda strogo preverjeni. Toda psihologi nismo bili samo edini izobraženci, temveč tudi edini ljudje z vizijo, z idejami ter ideali. Topo uradniško vegetiranje našega okolja se je prekinilo edinole ob pijančevanjih, na katerih so naši kolegi pripovedovali ogabnosti, ki naj bi bile smešne in duhovite, ter rinili v ženske. Vsakih nekaj let smo dobili iz kakšne mesnice ali tovarne otroških vozičkov novega direktorja in polovico svojega časa smo morali porabiti za to, da smo mu razlagali, s čim se pravzaprav ukvarjamo v naši instituciji. Obenem pa smo morali neprestano poslušati očitke, zakaj se sploh bavimo s poklicnim usmerjanjem, ne pa z zaposlovanjem, ki je vendar glavna naloga institucije. Pridružili naj bi se kratka svojim kolegom uradnikom, ki so se ukvarjali predvsem z "izmetavanjem" ljudi, kakor je to posrečeno izrazil eden od mojih kolegov, ko je prekipevajoč od dobre volje prišel v bife in vzkliknil: "Danes sem jih pa kar šestdeset ven zmetal!"

Po osamosvojitvi Slovenije so postale zadeve samo še slabše. Izobrazbena struktura na zavodih se je sicer zvišala, toda mentaliteta je ostala ista. Oddelke za poklicno usmerjanje so preimenovali v oddelke "za poklicno svetovanje in štipendiranje" - torej nekako tako, kot če bi župnika preimenovali v bralca brevirja ali inženirja v risarja načrtov. Po tej amputaciji poklicnega usmerjanja so se lotili amputacije Zoisovih štipendij. Minister Tone Rop je deseto obletnico Zoisovih štipendij proslavil s podpisom odloka, po katerem se štipendija prekine, če dijak nima nadpovprečnega šolskega uspeha. Milica Berganto-

va, Toličič in Zorman, ki so ugotavljali socialno pogojenost šolskih ocen, so svoje obsežne raziskave očitno delali zaman. Ob tej genialni potezi sem v nekem intervjuju zajedljivo pripomnil, da bi po takih kriterijih najbrž tudi sam Albert Einstein izgubil štipendijo, če bi ga Slovenci seveda imeli. Toda - sem dodal - Slovenci sicer nimamo Einsteina, imamo pa zato Ropa. Minister Rop mi na to seveda ni odgovoril; sicer pa najbrž tudi za Einsteina še nikoli ni slišal.

Toda to je bil šele začetek. Treba je namreč upoštevati, da ti ljudje sicer nimajo osebnih kvalit, imajo pa zato ambicije. Njihove ambicije se kažejo predvsem v tem, da vneto potujejo po zahodnih deželah, se pustijo tam poučevati od tretjerazrednih strokovnjakov in nato prinašajo njihove nauke domov kot zadnji krik mode, ne da bi slutili, kaj vse je stroka že dosegla in preseгла pri nas na Slovenskem. Ambicioznost in hlapčevstvo do vsega tujega si tako podajata roke, čeprav zveni to nekoliko presenetljivo; pa saj smo Slovenci tega že tako in tako vajeni.

Tako sedaj, denimo, prisegajo na mnenje skupine nekakšnih strokovnjakov iz programa Phare, ki so modro ugotovili, da bi bilo treba pri nas testiranje učencev v sedmih razredih osnovnih šol preprosto ukiniti. S tem se bo seveda porušil celotni sistem poklicnega usmerjanja na Slovenskem, pa tudi sistem Zoisovih štipendij, saj bomo izgubili objektivne kriterije, na osnovi katerih se podeljujejo. Formalno bodo te štipendije seveda še vedno obstajale - toda podeljevale se bodo na osnovi šolskih ocen, priporočil učiteljev, rezultatov na šolskih tekmovanjih ter drugih subjektivnih in socialno pogojenih indikatorjev. Ali pa bodo sistem Zoisovih štipendij "racionalizirali" preprosto tako, da jih bodo ukinili. Tako bo ostalo dovolj denarja za njihove ambicije, njihova potovanja in njihove birokratske neumnosti.

Birokracija je trakulja sleherne družbe. Čeprav živi izključno od ustvarjalnosti drugih, na vsakem koraku duši in zatira to ustvarjalnost. In čim večja je njena topoumnost, tem večja je njena samopašnost in njena moč. Pred nekaj meseci je bila pri meni novinarka Dela, ki je pripravljala prispevek o talentih za Sobotno prilogo. Toda prispevek ni nikoli izšel. Urednik Janko Lorenci ga je očitno zadržal, ker bi pač ogrozil avtoriteto nekaterih vplivnih oseb.

Zaradi takih oseb se utegne prav kmalu zgoditi, da slovenski narod ne bo zdržal mednarodne konkurence in bo preprosto izginil.

MARTINA KORITNIK FAJT: OBA-
LA, gvaš, 30 x 40 cm, 1988

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 5 / 1998

PROSTOVOLJNO SOCIALNO DELO V OSNOVNI ŠOLI

Medsebojna pomoč je stara skoraj toliko kot človeštvo in lahko poteka na različne načine. Prostovoljno socialno delo pa predstavlja le eno od možnih oblik. Kaj pravzaprav to je in zakaj je tovrstna dejavnost sploh potrebna, saj imamo vendar različne institucije v družbi, kjer so zaposleni strokovnjaki, ki morajo skrbeti za pomoč ljudem v stiski?

Prostovoljno delo, kot to označuje Žorga (1991: 8), "je organizirana psihološka oz. socialna akcija, katere namen je nudenje pomoči posameznikom ali skupinam, ki so z vidika duševnega zdravja ogrožene ali bi lahko bile". Poteka na dveh ravneh. Običajno imamo v mislih neposredno obliko, kar pomeni druženje ali nudenje pomoči v stiski, pri učenju, pri vsakodnevnih opravkih in aktivnostih. Za tovrstno delo se odločijo različni ljudje povsem prostovoljno, predvsem iz želje pomagati sočloveku in se preizkušati v socialnih odnosih, pri tem pa nista pomembna niti njihova starost niti formalna izobrazba. Poudariti moramo, da je prostovoljstvo največkrat usmerjeno prav na skupine, ki so v družbi označene za drugačne ali so na robu družbenega dogajanja, na primer duševno prizadete osebe, Romi, begunci, ostareli. Poznamo pa tudi zagovorništvo, socialno akcijo in druge oblike, ki so v vlogi spodbujevalca razvoja.

Dolgoletne izkušnje so pokazale, da je profesionalna pomoč sicer še vedno nujna, kljub temu da ima svoje pomanjkljivosti in omejitve, ki jih lahko prostovoljno delo v mnogočem dopolni ali nadgradi. Ena najpogostejših slabosti strokovnih služb je ta, da pomoč, ki jo nudijo, do dela populacije, potrebne pomoči, sploh ne pride zaradi geografske oddaljenosti, premajhnega števila strokovnjakov itd. Po drugi strani pa lahko prostovoljno delo, kot to med drugim omenja Žorga (ibid.), zapolni številne organizacijske vrzeli. Prostovoljec, na primer, ni vpet v uradno institucijo, v prakso prinaša nove ter sveže ideje in načine dela, ker ni podvržen vsakdanjemu stereotipnemu opravljanju dela. Prav tako je lahko po svojem socialnem statusu, preteklih izkušnjah, interesih, spolu ali starosti veliko bližji posamezniku oz. skupini, ki potrebuje pomoč, kar seveda omogoča vzpostavitev pristnejših ter prijaznejših odnosov.

Sodelovanje obojih, strokovnjakov in prostovoljcev, je nujno. Tako na primer se prostovoljci povezujejo v t.i. supervizijske skupine, ki jih vodi strokovnjak (psiholog, socialni delavec). V kratkotrajnem usposabljanju pred začetkom dela se morajo prostovoljci najprej seznaniti z bistvenimi značilnostmi populacije in prostovoljstva, kajti vsakdo mora vedeti za svoje pravice in odgovornosti. Narava prostovoljnega dela je namreč takšna, da ga ni mogoče prekinjati po svoji volji, ampak se posamezniki zavežejo, da bodo vztrajali pri njem v dogovorjenem časovnem okviru. Usposabljanje prostovoljcev poteka ves čas njihovega dela. Na sestankih supervizijske skupine se seznanijo s potrebnim praktičnim znanjem in veščinami. Imajo možnost za medsebojno izmenjavo izkušenj in skupno reševanje problemov ter konfliktov, s katerimi se srečujejo. Pomembno je tudi, da ob tem spregovorijo o svojih mislih in čustvih. Če želimo doseči te cilje, je potrebno ustrezno vodenje. Vodja ne sme izhajati iz pozicije moči, je

le usmerjevalec in spodbujevalec dogajanja. Spodbuja enakopravnost, tolerantnost in večjo aktivnost vseh članov.

Največ prostovoljcev je ravno med mladimi. Ti imajo običajno več življenjske energije in časa v primerjavi z odraslimi. Radi se preizkušajo v manj znanih situacijah, usmerjeni so predvsem pozitivno, verjamejo v pravičnost in možnost spreminjanja stvari na boljše. Otrokom, na primer, predstavljajo model, s katerim se ti poistovetijo, še posebej če so jim po svojih izkušnjah blizu. Z njimi vzpostavijo bolj osebni odnos, kar je zelo pomembno za otroke, ki imajo predvsem neugodne izkušnje v odnosih z odraslimi. Prav tako jih imajo rade starejše osebe, ki so v glavnem omejene na stike s svojo generacijo in z odraslimi. Mladi prostovoljci pomenijo zanje drug svet in omilijo generacijsko osamljenost.

Že več kot dvajset let se s prostovoljstvom srečujemo tudi v Sloveniji. Za to imajo največ zaslug Inštitut za sociologijo in filozofijo, Kriminološki inštitut in Višja (zdaj visoka) šola za socialne delavce. V novomeški občini se je s tem začel prvi sistematično ukvarjati Center za socialno delo Novo mesto (1986). V zadnjem času se je prostovoljna dejavnost razširila tudi na druge javne zavode (šole, vzgojno posvetovalnico, dom starejših občanov, VDC) drugi del akcij pa poteka v okviru nevladnih organizacij (Društvo za pomoč duševno prizadetim, Društvo za razvijanje prostovoljnega dela).

Pomena prostovoljnega socialnega dela se dobro zavedamo tudi na Osnovni šoli Dragotina Ketteja v Novem mestu. V šoli izvajamo prilagojen program, ki ga obiskujejo otroci, ki niso kos rednim učnim programom. Imamo pa tudi oddelke vzgoje in izobraževanja, programa, v katerega so vključeni zmerno in težje duševno prizadeti otroci in mladostniki od 7. do največ 20. leta starosti.

Slaba polovica otrok preživi večji del tedna (od ponedeljka do petka) v internatu. Na ta način so ločeni od družine v času, ko so nanjo še močno navezani. Možnosti za individualne stike z odraslimi, v smislu čustvene sprejetosti in podpore, so zato manjše. Življenje v skupini, v kateri je običajno še 8 do 11 otrok in vzgojiteljica, pomeni za otroka več prilagajanja in podrejanja. Pogoji za zasebnost ter izbiro aktivnosti po lastni želji so prav tako majhni. To pa lahko v otroku sproži več neugodnih doživetij, kot so občutki prikrajšanosti, nezadovoljstvo, strah, jeza, žalost... Prostovoljec pa širi krog pozitivnih doživetij. Take pozitivne izkušnje v socialnih odnosih so zelo pomembne, saj predstavljajo enega od varovalnih dejavnikov duševnega zdravlja.

V zadnjih štirih šolskih letih smo imeli na naši šoli triintriideset prostovoljcev, dijakov srednje medicinske šole in gimnazije. Mentor je svetovalni delavec na naši šoli. Preden začnejo delati, se sestanejo trikrat. Seznanijo se tudi s populacijo duševno prizadetih oseb. Pogovorijo se o prostovoljnem delu ter motivih zanj.

Večina prostovoljcev se odloči za srečanje s posameznim otrokom, ki obiskuje šolski program. Osnovni cilj pri tem je prav druženje, zapolnjeno z igro in pogovorom. Za nekatere otroke je potrebno pripraviti različne vaje, ki so časovno omejene in predstavljajo le kratek del srečanja. Prostovoljec je lahko prisoten tudi pri vzgojni skupini med učno uro, kjer pomaga otroku pri domačih nalogah. Nekateri prostovoljci pa se odločijo in preživijo dogovorjeni čas v skupini otrok na oddelku vzgoje in izobraževanja, v prisotnosti strokovnega delavca, ki je zadolžen za skupino.

Občasno se prostovoljci in mentor sestanejo na skupnih srečanjih, obstaja pa tudi možnost individualnega pogovora. Včasih prihaja do konfliktov z otrokom ali strokovnim delavcem, kajti neposrednost in drugačnost, ki jo prinašajo prostovoljci s seboj, delavci šole različno sprejemajo. Kaj narediti, če ima prostovoljec občutek, da ga otrok ali vzgojitelj ne sprejema? Zgodi se, da je potreben daljši čas, preden prostovoljec vzpostavi stike, posebej, če je imel otrok v preteklem šolskem letu prostovoljca, na katerega je bil zelo navezan. Mirna prostovoljka se ne počuti najbolje ob živahnem in nemirnem otroku. Kako pomagati zadržanemu prostovoljcu, da lažje vzpostavi stik z zadržanim otrokom? Zgovorna srednješolka čez čas ugotovi, da v glavnem govori samo ona. Kako izpolniti skupni čas z otrokom, ki se vsega hitro naveliča? Kako se odzivati na vprašanja, ki prostovoljca spravljajo v zadrego? Včasih se lotimo njihovega nerednega prihajanja, ki ima različne vzroke v ozadju. Predelujemo njihove misli in čustva, ki se jim ob delu pojavljajo.

S pravim zadovoljstvom ugotavljamo, da so posamezni prostovoljci za delo izredno motivirani in dejavni tudi več let zapored ter se ob tem vključujejo tudi v druge aktivnosti, ki so organizirane na našem področju za duševno prizadete. In otroci? Prostovoljcev se veselijo, želijo jih imeti, tako da na žalost nikoli ne moremo vsem ustreči. Srednješolci namreč niso iz sveta 'tečnih' odraslih, ki ničesar ne razumejo, in jim v vsakdanjost prinašajo prijetno spremembo.

Kljub različnim prizadevanjem uradnih institucij je v širši družbi oz. v našem vsakdanu do duševno prizadetih oseb ali pa Romov, beguncev, ostarelih... opaziti še vse preveč občutkov nelagodja, nestrpnosti. Verjetno tudi zato, ker premalo vemo o njih. Eden od bolj humanih načinov preseganja takih pogledov je tudi prostovoljno socialno delo na osnovni šoli s prilagojenim programom. Način, da s pomočjo neposrednih stikov spremenimo razmišljanje o ljudeh, ki jih dojemamo kot drugačne.

LITERATURA:

Kos-Mikuž, A.: Prostovoljno delo mladih, prostovoljno delo za mlade, *Otrok in družina*, 11/97.

Kos-Mikuž, A.: Duševno zdravje otrok in vloga prostovoljcev, *Otrok in družina*, 5/98.

Kos-Mikuž, A.: Prostovoljno delo danes in jutri, Predavanje za 1. slovenski kongres prostovoljcev, Ljubljana, september 1996, ciklostirano.

Žorga, S.: Uvajanje prostovoljnih sodelavcev v šole in druge ustanove, Pedagoška akademija, Ljubljana 1991.

Janez Gabrijelčič

FORUM ODLIČNOSTI IN MOJSTRSTVA

10. forum odličnosti in mojstrstva na Otočcu

Društvo ekonomistov Dolenjske in Bele krajine je 14. in 15. maja letos na Otočcu organiziralo jubilejni, že 10. Forum odličnosti in mojstrstva. Potekal je pod geslom "Več in bolje" kot vodilom ekonomije, kulture in drugih znanosti na poti k odličnosti.

Tako imenovani otoški forumi ekonomistov so se v strokovni javnosti afirmirali z novimi pristopi in iskanji, ki naj pripomorejo k uspešnejšemu gospodarjenju, vrhunskim poslovnim izidom ter odličnosti življenja in dela. V tem smislu je bil dan velik poudarek simbiozi ekonomije in kulture. V sedanjem času globalizacije in izjemno hitrih sprememb na vseh področjih znanosti, je bilo zlasti veliko časa posvečeno vprašanju rasti, razvoja, napredka. Vseskozi je bila prisotna tudi misel, recimo temu tudi ideja, da je za uspešno gospodarjenje potrebna tudi vizija odličnosti ter tudi konkretne akcije za njeno uveljavitev v praksi. V desetih zbornikih, ki so izšli ob dosedanjih forumih na Otočcu, je 115 domačih in tujih vrhunskih znanstvenikov strnilo svoja opažanja o najpomembnejših družbenih, ekonomskih in kulturnih vprašanjih sedanjega časa.

V Rastoči knjigi pišemo o tem forumu predvsem zato, ker strokovno srečanje ni namenjeno samo ekonomistom, temveč tudi drugim strokovnjakom, ki delujejo na različnih področjih in katerih cilj je odličnost in mojstrstvo v široki mavrici človeških dosežkov. Tako se je na forumu govorilo tudi o tem, da je razvoj družbenih sistemov iskati predvsem v kombinaciji ekonomije ter kulture, skratka v kulturnem kapitalizmu kot antitezi vulgarnemu, primitivnemu.

Osnovni namen in smisel dosedanjih otoških forumov je bil iskati in tudi poiskati vzorce novih in izboljšanih modelov, ki naj bi nas pripeljali do uspešnih poslovnih izidov, istočasno pa tudi obogatiti naše življenje ter delo v teh izjemno prelomnih in zahtevnih časih.

Forum so nakazovali dolgoročne perspektive povezovanja kakovostnega, uspešnega gospodarjenja in velelnike sonaravnega, zdravega, duhovno bogatega življenja, ob upoštevanju dejstva, da se do odličnih in mojstrskih dosežkov pride samo z inovativnim delovanjem, domišljenimi programi in vztrajnostjo. Latinska modrost pravi: "Ex nihilo nihil fit - iz nič ni nič" in to nam je bilo vodilo in sprožilo razmišljanja ter delovanja, ki pa seveda temelji na čim bolj holističnem znanju.

Na letošnjem forumu so bile proučevane naslednje teme:

- možnosti in priložnosti za vrhunske dosežke, ki nam jih nudi sedanjí čas,
- viri nekaterih alternativnih ter komplementarnih poti k odličnosti,

- rast in razvoj v povezavi s kakovostjo, mojstrstvom in odličnostjo,

- izzivi informacijske dejavnosti,
- kultura, ekonomija in sinergija,
- motivacijski naboj besede in še posebej besede odličnosti,
- slovenski tolar, slovenski jezik in vse, kar je povezano s slovenstvom kot motivatorjem razvoja,
- revitalizacija zaposlovanja v smeri polne zaposlenosti.

Predvsem pa je bila osnovna iztočnica referatov in celotnega dogajanja na forumu sintagma "več in bolje", ki leži v jedru vsake rasti, razvoja, napredka revitalizacije, odličnosti.

Parva scintilla saepe flammam magnam excitat- iz majhnega raste veliko - nam je bilo tudi napotilo pri koncipiranju jubilejnega foruma. Spoštovani predavatelji so nakazali in prikazali iskrice, ki nam bodo pomagale izboljšati naše delo in življenje.

Na forumu so slovenski in tuji znanstveniki ter strokovnjaki razmišljali o vizijah gospodarske in druge naravnosti v smislu simbioze slovenske tradicije, identitete ter dosežkov Evrope, Amerike ter Azije.

Slovenija ima namreč nekatere izvirno svoje ne samo kulturne standarde, ki jih lahko imenujemo tudi običaje ali vrednote. V določeni meri so ti standardi taki, da so dejansko nadstandardi v primerjavi z nekaterimi evropskimi, in te moramo ne samo zadržati, temveč jih še naprej skrbno razvijati in gojiti.

Zgodovina nas uči, da so bili tako imenovani "mali narodi" velikokrat nosilci pomembnih zamisli in izvajalci dejanj, ki so daleč presegle njihovo siceršnjo maloštevilnost in teritorij. Ne domišljamo si, da smo izbran narod; prepričani pa smo, da lahko marsikaj naredimo za to, da bo svet v bližajočem se tretjem tisočletju vsestransko boljši in tudi ekonomsko uspešnejši, predvsem pa seveda to, da bo Slovenija gospodarsko uspešna in kulturno bogata država. V tem smislu smo proučevali možnosti o 5-odstotni ekonomski rasti našega gospodarstva in 5-odstotni stopnji nezaposlenosti.

Deseti, torej jubilejni Forum Društva ekonomistov Dolenjske in Bele krajine, je bil tudi vseskozi prepleten s filozofijo "in, in", ki jo gojimo in propagiramo na naših srečanjih že od začetka.

Ne samo gola ekonomska rast, temveč razvoj, ki bo povezan s kulturnimi in ekološkimi sestavinami, to je velelnik sedanosti in še bolj prihodnosti. Napredek torej, ki bo uravnoteženo uveljavljal sožitje ekonomije, kulture, ekologije in drugih znanosti.

Jubilejni forum sta s svojo prisotnostjo in nagovoroma počastila predsednik slovenske države Milan Kučan in predsednik državnega zbora Janez Podobnik. S prispevki pa so sodelovali: mag. Joško Čuk, prof. dr. Jože Mencinger, dr. France Arhar, prof. dr. Ivan Turk, prof. dr. Jože Gričar, prof. dr. Slavka Kavčič, prof. dr. Stane Možina, dr. Neven Borak, prof. dr. Marjan Svetličič, prof. dr. Lojze Sočan, dr. Julij Nemanič, mag. Janez Hudovernik, prof. dr. Vladimir Nanut univerze v Trstu ter slovenski pesnik in Prešernov nagrajenec Niko Grafenauer. Naj omenimo, da je slednji na koncu referata povedal tudi svojo pesem, kar je po svoje seveda tudi nekaj posebnega za strokovna srečanja ekonomistov.

Na 10. forumu je sodelovalo 130 udeležencev, ki so oplemenitili svoja znanja iz menedžmenta, vodenja, ravnanja s časom, ekonomije, kulture, psihologije, sociologije, vodenja s človeškimi viri, motivi-

ranja, komuniciranja z javnostmi, kadrologije, organizacijskega razvoja, zagotavljanja kakovosti ter drugih znanj, ki so potrebna pri uveljavljanju vrhunske kakovosti, mojstrstva in odličnosti.

V okviru foruma sta bili pripravljene tudi prireditvi, ki sta poudarili naravnost k odličnosti in mojstrstvu, in sicer podelitvi velike nagrade odličnosti in mojstrstva za leto 1998 in nagrade podjetju, ki je zaposlilo največ novih sodelavcev na Dolenjskem in v Beli krajini. Veliko nagrado odličnosti in mojstrstva smo podelili našemu vrhunskemu telovadcu, mojstru sonaravnega in zdravega življenja, odličnemu ambasadorju mlade slovenske države, ki v sebi združuje mnogo vrednot slovenstva, spoštovanemu Leonu Štuklju. Velika nagrada odličnosti bo odslej naprej podeljena vsako leto; namen in smisel nagrade pa je spodbujanje in iskanje ter uveljavljanje odličnosti v širokem krogu slovenske populacije.

Nagrada podjetju, ki je zaposlilo največ novih delavcev na območju Dolenjske in Bele krajine, je bila podeljena že drugič. Ustanovljena je bila z namenom zmanjševanja dokaj visoke stopnje nezaposlenosti v naši državi in s tem zmanjševanju stresov, ki jih nezaposlenost prinaša. Nagrado je že drugič dobilo podjetje Danfoss iz Črnomlja.

14. in 15. maj 1998 sta bila po mnenju velike večine udeležencev tega foruma posebna in izjemna dneva. Če nekoliko parafraziramo Zlobčev misel, to ni bila samo klasična izvedba foruma, temveč eno samo hotenje in udejanjanje razmišljanja o vsestranski odličnosti in mojstrstvu na različnih področjih človekovega delovanja.

MARTINA KORITNIK FAJT: HRAM
(izrez), pastel, 34 x 46 cm, 1996

INFORMACIJSKA TEHNOLOGIJA V DRŽAVNI UPRAVI

V prispevku želim opozoriti na pomen informacijske tehnologije, na njene pozitivne in negativne učinke, prikazati razvoj in delovanje v Upravni enoti Novo mesto, zlasti z vidika izvajalca upravnih postopkov in uporabnika teh storitev.

DRŽAVNA UPRAVA

V Ustavi Republike Slovenije je zapisano, da organizacijo uprave, njene pristojnosti in način imenovanja njenih funkcionarjev ureja zakon.

Zakon o upravi (Uradni list RS, št. 67/94) določa, da uprava kot del izvršilne oblasti v Republiki Sloveniji izvršuje upravne naloge.

Uprava izvršuje svoje naloge na podlagi in v mejah ustave in zakonov ter drugih predpisov in drugih aktov.

Uprava je organizirana na ministrstva in upravne organe ter upravne organizacije v njihovi sestavi za posamezna področja, kar je določeno v Zakonu o organizaciji in delovnem področju ministrstev.

Za izvrševanje z zakonom določenih nalog uprave, ki zaradi narave ali načina dela zahtevajo dekoncentrirano opravljanje, so organizirane **upravne enote**.

Upravne enote so organizirane za območje ene ali več lokalnih skupnosti, tako da se zagotovi racionalno in učinkovito opravljanje z zakonom določenih nalog državne uprave. Upravne enote odločajo na prvi stopnji v upravnih stvareh iz državne pristojnosti, če z zakonom za posamezne upravne stvari ni drugače določeno.

SISTEM DELOVANJA DRŽAVNE UPRAVE

Če državno upravo opredelimo kot sistem, jo moramo označiti kot odprt sistem, ki skrbi za skladnost razvoja države in njenih prebivalcev.

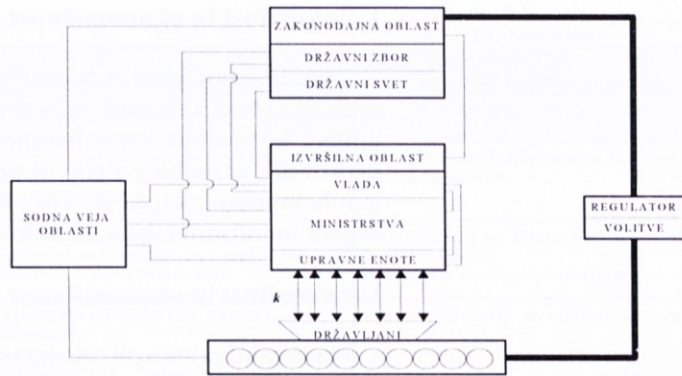
Lahko bi dejali tudi takole: Državna uprava je, bolje rečeno, bi morala biti, katalizator za vsestranski dolgoročni (rokovno neomejeni), sonaravni razvoj življenja in bivanja svojih prebivalcev in državljanov v lastni državi in izven njenih meja.

Državna uprava kot podsistem izvršilne oblasti

Kot del izvršilne oblasti je državna uprava pomemben podsistem v sistemu upravljanja države, zato je njena učinkovitost v največji meri odvisna od organiziranosti, strokovnosti in medsebojne komunikacije na vseh ravneh, predvsem pa v odnosu do uporabnikov, to je državljanek in državljanov, ki po naši ustavi izvršujejo oblast neposredno z volitvami.

Glavne komunikacije med zakonodajno, izvršilno in sodno vejo oblasti so shematično prikazane na sliki na naslednji strani.

Dejstvo je, da ima v državni upravi največ stika z državljani, to je z volivci, upravna enota, zato je zelo pomembno njeno delovanje in njena učinkovitost, saj bistveno vpliva na regulator sistema, to je na volilno telo.

k = število komunikacij med uporabniki in upravno enoto

Delovanje upravne enote v sistemu upravljanja države

Funkcioniranje in učinkovitost delovanja upravne enote sta poleg lastne organiziranosti še posebej odvisna od komunikacijskega sistema znotraj vseh treh vej oblasti na državni in na lokalni ravni. Kvalitetna komunikacija med lokalno samoupravo in državno upravo, torej upravno enoto, je tudi pogoj za kvalitetno komunikacijo državljanov in s tem za kvalitetno storitev upravne enote.

V delovnem procesu upravne enote lahko komunikacije oziroma prenos informacij členimo na tri ravni:

- Prva raven je izmenjava informacij z državno upravo na državni ravni, to je z vlado, vladnimi službami in šestnajstimi ministrstvi.
- Druga raven je izmenjava informacij med državnimi upravnimi organi na lokalni ravni, to so davčni urad, geodetska uprava, uprava za obrambo, uprava za notranje zadeve, inšpektorati, sodišča in zavodi: zavod za socialno zavarovanje, zavod za pokojninsko in invalidsko zavarovanje, zavod za zdravstveno zavarovanje, zavod za naravno in kulturno dediščino, zavod za varstvo narave, notariati, občinski organi in župani. V tej komunikaciji mora med upravnimi enotami in omenjenimi institucijami največkrat sodelovati uporabnik naših storitev.
- Tretja raven je komunikacija z uporabniki naših storitev. Prav ta, tretja raven je najbolj pomembna, saj mora uporabnik največkrat v postopku reševanja svoje vloge osebno sodelovati.

Število komunikacij (k) je odvisno od postopka in je v neposredni odvisnosti od zakonodaje in drugih predpisov, organiziranosti upravne enote in informacijske tehnologije v njej in delovnem okolju.

UČINKOVITOST IN EKONOMIČNOST DRŽAVNE UPRAVE

Učinkovitost in ekonomičnost državne uprave sta odvisni od aktualne zakonodaje in drugih predpisov, organiziranosti, kadrovske strukture, tehnološke razvitosti, zlasti v komunikacijah in informacijski tehnologiji. Lahko jo delimo na dva nivoja: učinkovitost in ekonomičnost državne uprave na državni ravni ter učinkovitost in ekonomičnost državne uprave na lokalni ravni. Učinkovitost in ekonomičnost bosta tem boljši, čim nižji bodo stroški za rešitev upravnih zadev in čim krajši bo čas njihovega reševanja. Pri reševanju mora biti vsaka odločitev razvojno usmerjena.

Učinkovitost in ekonomičnost državne uprave na državni ravni

Na učinkovitost in ekonomičnost državne uprave na državni ravni vplivajo zlasti zakonodaja in drugi predpisi, organiziranost državne uprave kot celote, organiziranost posameznega upravnega organa, kadrovska zasedba v državni upravi in v posameznih upravnih organih, komunikacijski sistem v državi, komunikacija med državnimi organi in informacijska tehnologija v državni upravi.

Učinkovitost in ekonomičnost državne uprave na lokalni ravni

Na lokalni ravni vplivajo na učinkovitost in ekonomičnost državne uprave zakonodaja in drugi državni predpisi, predpisi lokalnih skupnosti, organiziranost državne uprave, organiziranost državne uprave na lokalni ravni, organiziranost upravnega organa na lokalni ravni, kadrovska struktura državne uprave na lokalni ravni, kadrovska struktura upravnega organa, informacijska tehnologija v državni upravi, informacijska tehnologija v državnih organih na lokalni ravni, informacijska tehnologija v lokalni samoupravi, komunikacija med državno upravo in uporabniki storitev. V obeh primerih ima na učinkovitost in ekonomičnost delovanja državne uprave velik vpliv način medsebojnega komuniciranja znotraj sistema državne uprave.

Informacijska tehnologija in njen razvoj lahko bistveno vplivata na učinkovitost in ekonomičnost delovanja izvršne veje oblasti.

Novi informacijske tehnologije prinašajo radikalne spremembe v metode dela in poti komuniciranja in s tem v organizacijo dela in stroške poslovanja.

INFORMACIJSKA TEHNOLOGIJA

Splošno o informacijski tehnologiji

V vsakem procesu odločanja je izjemno pomemben pretok informacij in podatkov. Za kvalitetne odločitve in učinkovito ter racionalno opravljene naloge potrebujemo kvalitetne podatke in informacije ob pravem času na pravem mestu.

Takšne učinke lahko dosežemo pod pogoji, da so podatki točni, sporočila jasna, informacijske poti čim krajše, da obstoji povratna zveza med oddajnikom in sprejemnikom sporočila, da uvedemo sodobno informacijsko tehnologijo in da usposobimo kadre za delo s to tehnologijo. Informacijska tehnologija so sredstva za zbiranje, obdelovanje, hranjenje, posredovanje v prenosu podatkov in oblikovanje informacij. V ožjem smislu je to računalniška oprema in njena povezava, programska računalniška oprema, telekomunikacije, pisarniška oprema (telefon, telefonski odzivnik, faks, interni TV-sistem, videotehnologija itd). Zelo pomembno je, v kakšno okolje in kako je ta tehnologija umeščena, torej kakšni so in kje so locirani poslovni objekti oziroma poslovni prostori in kako so v njih razmeščena delovna mesta.

Učinki informacijske tehnologije

Informacijska tehnologija ima svoje prednosti in slabosti. Učinkuje na izvajalce nalog in na uporabnike storitev oziroma državljanke.

POZITIVNI UČINKI

Prednosti sodobne informacijske tehnologije	UČINKI	
	pri izvajalcu upravne naloge	pri uporabniku
• organizacija dela ni v tolikšni meri odvisna od prostorske razporeditve delovnih mest	• informacija potuje po informacijski mreži in je dosegljiva na vsakem delovnem mestu	• uporabnik lahko ureja zadevo pri enem uradniku
• število komunikacij (k) med upravo in uporabnikom	• prihranek na času • možnost reševanja več zadev v istem časovnem intervalu	• prihranek na času, večje zadovoljstvo • manjša možnost konfliktov
• pretok informacij po omrežju intraneta in interneta je ob usklajeni opremljenosti zelo hiter	• prihranki na času pri zbiranju informacij • informacija je točna • čas reševanja zadeve je krajši	• čakalna doba za rešitev je krajša
• evidentiranje zadev in dokumentov je sprotno in ustvarja bazo podatkov za celotni upravni organ	• večja preglednost opravljenih nalog • delo je bolj nadzorovano • roki so krajši	• krajša čakalna doba
• vodja lahko (dnevno) tekoče spremlja vhod, reševanje in izhod zadev in dokumentov	• fleksibilnost pri organizaciji dela • boljši nadzor nad kvaliteto in količino opravljenih nalog • lažje je določiti kriterije za nagrajevanje	• krajša čakalna doba
• zmanjša se število delovnih operacij zaposlenih, ker velik del teh opravil računalnik	• zmanjša se število zaposlenih v upravi • krajši je čas obdelave • nižji so stroški reševanja posamezne zadeve	• krajša čakalna doba • stroški postopka so lahko nižji • manj je pritožb
• več časa lahko namenimo dopolnilnemu izobraževanju kadra	• večja afiniteta do novosti • večja motiviranost • boljša medsebojna komunikacija • boljša kvaliteta dela	• prihranek na času • večja kvaliteta informacij
• sprejemanje in posredovanje informacij je možno iz enega delovnega mesta	• manjša potreba poslovnih površin in delovnih mest	• prihranek na času • večja kvaliteta informacij

Sodobna informacijska tehnologija je odlično orodje za učinkovito in racionalno reševanje upravnih zadev. Za uporabnike pomeni velike časovne in materialne prihranke.

NEGATIVNI UČINKI

Slabosti sodobne informacijske tehnologije	UČINKI	
	pri izvajalcu upravne naloge	pri uporabniku
• izredno hiter razvoj informacijske tehnologije povzroča nekompatibilnost obstoječe z novo opremo	• zaradi nenehnega prilagajanja spremembam povzroča nejevoljo zaposlenih	• večja možnost konfliktov z izvajalcem
• sistem zahteva visoko raven vzdrževanja in servisiranja, večkrat pride do zastojev, odzivni čas serviserjev vpliva na delo v upravnem postopku	• vsak zastoj povzroči motnje v postopku in v organizaciji dela • izvajalci največkrat z zastoji upravičujejo svoje nedelo • prihaja do konfliktov med zaposlenimi	• podaljša se čakalna doba • večja možnost konfliktov z izvajalcem
• izpad električne energije povzroči zastoj v celotni upravi	• večje motnje pri organizaciji dela • zastoj pri reševanju upravnih nalog • ni možno priti do informacij	• podaljšuje se čakalna doba • večja možnost konfliktov z izvajalcem
• pogoste organizacijske spremembe	• alienacija pri zaposlenih	• večja možnost konfliktov z izvajalcem
• odpira se vprašanje varovanja osebnosti, varovanja zasebnosti in razosebljanje	• vdor do drugih podatkov • možnost širitve informacijske tehnologije • bistveno zmanjšanje osebnih stikov	• hitreje napiše pritožbo, če ne more osebno izraziti nezadovoljstva

Negativni učinki so občasni in nimajo bistvenega vpliva na končnega uporabnika storitev.

LITERATURA

Ustava Republike Slovenije (Ur. list RS, št. 33/91 in 72/97),

Zakon o upravi (Ur. list RS, št. 67/94)

Zakon o splošnem upravnem postopku (Ur. list RS, št. 47/86)

Zakon o organizaciji in delovnem področju ministrstev (Ur. list RS, št. 71/94)

Management (Didakta - Radovljica 1994, Stane Možina in soavtorji),

Ravnanje z ljudmi pri delu (Gospodarski vestnik 1998, dr. Bogdan Lipičnik)

Kako uspešno vodimo ljudi (D. Carnegie, S. R. Levine, M. A. Crom, 1993)

INFORMACIJSKA TEHNOLOGIJA V UPRAVNI ENOTI NOVO MESTO

Ob ustanovitvi Upravne enote, to je 1. januarja 1995, je bila informacijska oprema skromna, raznolika in povezana v različne notranje sisteme nekdanje občinske uprave. Vse to je narekovalo enoten pristop reševanja s strani države. Poleg tehničnih in prostorskih težav nas vseskozi spremljajo še nekateri drugi problemi, kot so: med zaposlenimi proces informatizacije ni bil sprejet z največjim navdušenjem, v Centru Vlade za informatiko (CVI) niso zmogli zagotoviti vseh potreb v Upravni enoti, medresorsko usklajevanje s strani CVI glede dobave in postavitve opreme poteka prepočasi, posamezna ministrstva rešujejo potrebe računalniške in programske opreme parcialno in mimo CVI, včasih tudi mimo vodstva Upravne enote, aktualna zakonodaja in predpisi so zelo togi glede izmenjave informacij preko računalniške mreže, obstoječe in morebiti novonastale občinske uprave nimajo izpostavljenega informacijskega sistema preko računalniške mreže.

Stanje informacijske opreme v Upravni enoti je takšno, da jo bo treba dograditi in dopolniti, vendar so njeni učinki vidni. S 1. januarjem 1998 smo pričeli uporabljati SPIS v programskem okolju Lotus Notes, kar omogoča hitrejši pretok informacij ter večjo preglednost nad zadevami (rešeno, nerešeno) in celotnim poslovanjem Upravne enote.

SKLEP

Učinkovitost in ekonomičnost naših storitev bosta sorazmerna stopnji opremljenosti z informacijsko tehnologijo, zato želimo in pričakujemo, da bodo imeli pristojni (Državni zbor, Vlada RS, Ministrstvo za finance, Center Vlade za informatiko in ostala ministrstva) dovolj razumevanja pri pripravi in sprejemanju nove zakonodaje in drugih predpisov ter pri zagotavljanju proračunskih sredstev za skladno informatizacijo upravnih enot in državne uprave kot celote.

Sodobna informacijska tehnologija je odlično orodje za vodenje in organiziranje dela v državni upravi, zato je njeno dograjevanje nujno, da postanemo učinkovita, kvalitetna, ekonomična in za vse zaposlene v upravi in za državljane prijazna uprava. Njeni ekonomski učinki se lahko izrazijo tudi na manjših stroških izgradnje, opremljanja in vzdrževanja poslovnih prostorov, priročnih in trajnih arhivskih prostorov.

MARTINA KORITNIK FAJT: OB
KRKI - OTOČEC (izrez), akvarel,
30 x 40 cm, 1985

RASTOČA KNJIGA
Rast 5 / 1998

Tomaž Levičar

VSAK V SVOJEM ŠOTORU

Kako graditi

Popis iz leta 1991 jasno kaže, da v novomeški občini - ta naj pač služi za konkreten primer, a še zdaleč ne za posebnost - prevladujejo stanovanja v individualnih, predvsem prostostojećih stanovanjskih hišah. Takšnih je bilo kar 11.659, medtem ko je bilo le 4.241 stanovanj v večstanovanjskih objektih. Stanovanja v individualnih hišah so torej predstavljala kar 73 % vseh stanovanj v občini, katerih povprečna površina je sicer bila tedaj 68,97 m², oziroma 21,87 m² na prebivalca, v stanovanju pa je prebivalo povprečno po 3,15 oseb, kar je tudi nekako blizu povprečne velikosti gospodinjstva v občini (3,3 prebivalca na gospodinjstvo).

Želja povprečnega Slovenca, torej tudi Dolenjca in Novomeščana, verjetno že od vekomaj, je imeti svojo lastno streho nad glavo, a ne le to, povprečni Slovenec želi imeti svojo enodružinsko in to celo prostostoječo hišo ("Sam na svoji zemlji" bi se lahko glasil slogan), želi živeti v prostostoječi enodružinski hiši z zunanjim zelenim prostorom, z vrtom in sadovnjakom, kjer ga obkrožata mir in tišina. Gre torej za željo Slovenca po nekakšnem odvodu tradicionalne vile, vili za vsakogar in za kogarkoli.

Gotovo ni zanemarljivo, da odločitev za tak način bivanja ljudem oz. družinam omogoča tudi gradnjo, ki je v skladu z njihovimi trenutnimi, v povprečju ne zavidljivimi finančnimi možnostmi, omogoča torej etapno gradnjo, ki bi naj zadovoljevala tudi trenutne prostorske potrebe družine (gotovo vsi poznamo slovensko "bolezen" postavljanja najrazličnejših prizidkov). Še več, gradnja prostostoječe enodružinske hiše je neredko in v veliki meri samogradnja, gradnja s pomočjo prijateljev in znancev (gradnja hiše kot družabni dogodek), kar omogoča še dodatne

finančne ugodnosti. Gradnja prostostoječe individualne hiše se torej dandanes pokaže kot morda najlažja možnost priti do stanovanja.

Prostostoječa enodružinska hiša je tudi možnost, da se ustroj stanovanja prilagodi njenim uporabnikom v vsej njihovi enkratnosti in drugačnosti. Toda to je že nekaj, kar je povprečnemu Slovencu tuje, kajti doslej se je - zdi se pa, da se temu še ne namerava kmalu odreči - raje odločal za cenene tipske projekte ali se znašel celo kako drugače, da le ni dal preveč denarja za projekt, kar pa posledično seveda pomeni, da enodružinska hiša najpogosteje v resnici le ni zadostitev individualnim, spremenljivim zahtevam življenja družine in posameznika v njej, temveč je le nekakšen kalup, v katerega lahko z nekaj bolečine in prilagajanja dejansko pade katerikoli individuum. Takšna hiša ne zadovoljuje resničnih potreb njenih uporabnikov, potrebam, ki se v svoji mavrici kažejo zaradi raznolikih družbenih položajev, različnih ekonomskih statusov, izobrazbenih stopenj, starosti, sestava in velikosti družin, individualnih interesov in zahtev...

Seveda se ta samograditeljska slovenska manija pogosto odraža tudi v načinu življenja. Samograditelja gradnja hiše vsestransko in intenzivno okupira več let, mu krati prosti čas in velik del razpoložljivih finančnih sredstev, mu ne daje možnosti razvijanja kvalitetnih znotrajdružinskih odnosov in siceršnjih odnosov v družbi, pa tudi, ko je hiša že zgrajena, prinese njenim uporabnikom skupaj s prijetnostmi tudi neprijetnosti (npr. večje stroške ogrevanja, vzdrževanja...).

Skratka, na koncu se pokaže, da že za samo družino, kaj šele za družbo kot celoto, gradnja enodružinskih prostostojećih hiš vendarle ni zgodba, kjer se cedita zgolj med in

mleko. Pokaže se, da uresničitev tega sna ni poceni ne za neposrednega investitorja samega kot tudi ne za širšo družbo. Lahko bi rekli, da se nežen in prijeten sen ponavadi spreobrne v moro.

Zazidava prostostoječih individualnih hiš povzroča številne tegobe v planiranju in izgradnji prostora, ki jih začuti tudi in predvsem družba kot celota. Zazidava enodružinskih prostostoječih hiš, ki se je že v preteklosti na Slovenskem močno razpasla, tudi zaradi pojava neprimernih stanovanjskih kreditov, ima za posledico podražitev komunalnih priključkov, izražena je v slabi opremljenosti bivalnega okolja s storitvami, uslugami, večajo se razdalje med posameznimi točkami mesta, predvsem pa je tovrstna zazidava velik porabnik prostora, ki je nesporno dragocena dobrina in kot takšna vredna racionalnejšega razpolaganja.

Teoretski izračuni (Šarec) so pokazali, da je kvantitativna potreba po površini zemljišča za 250.000 m² etažne stanovanjske površine naslednja: 200 hektarjev za redko enodružinsko zazidavo, 85 hektarjev za gosto enodružinsko zazidavo, 65 hektarjev pri nizki blokovni gradnji in 50 hektarjev pri visoki gradnji, hkrati pa so računi pokazali tudi, da so na primer za mesto s 75.000 prebivalci investicijski stroški za novo naselje enodružinskih hiš, če se upošteva bruto površina, 25 % višji kot za območje s 16-nadstropnimi objekti, medtem ko je že pri zazidavi z vrstnimi hišami razlika z blokovno gradnjo neznatna. Enodružinska prostostoječa zazidava pa je v primerjavi z drugimi, gostejšimi vrstami zazidave dražja tudi pri stroških, ki izhajajo iz osebnega transporta in pri porabi energije (npr. pri ogrevanju).

Zlahka torej rečemo, da današnje stanje prostora v smislu vzorca pozidave resda izhaja iz človekovih želja, vendar pa materializacijo le-teh omogoči šele določen odnos različnih subjektov z njihovimi političnimi in strokovnimi odločitvami na polju urbanizma in financ do stanovanjske gradnje.

Kako naprej? Urbanistična stroka pri nakazovanju rešitev vsekakor nima problemov, niti ne večjih dilem. Upoštevajoč želje in dejanske potrebe ljudi na eni strani ter zahteve

kvalitetnega urbanizma na drugi strani, ki mora primarno zadovoljevati interes najprej družbe kot celote in med drugim ne sme pomeniti dodatnega elementa njene segregacije, ne sme privilegirati enih na račun drugih, se torej gosta enodružinska zazidava izkaže kot najboljša rešitev. Takšna gradnja, torej gradnja vrstnih, verižnih hiš, morda nizkih vrstnih večstanovanjskih stavb, zmore povzeti pozitivne kvalitete obeh ekstremov stanovanjske gradnje - enodružinske prostostoječe gradnje in gradnje visokih gostot (bloki, stolpnice). Vprašanje je le, ali so na razpolago instrumenti, predvsem pa pravilno oblikovani, med seboj usklajeni, ki bi lahko željen vzorec pozidave prostora s stanovanjskimi objekti tudi omogočili. Ali država in lokalne skupnosti, še bolj pa banke in ostale institucije, ki lahko poskrbijo tudi za finančno plat te zgodbe, delujejo v tej smeri, ali delujejo v isti smeri?

V preteklosti oz. v prejšnjem političnem sistemu se je v Novem mestu zgradilo kar nekaj, a še vedno precej premalo tovrstnih gradenj. Večina so bili objekti zgrajeni v samogradnji, nekaj tovrstnih enot pa so zgradila, vsaj do tretje gradbene faze, tudi gradbena podjetja. Tako je vsega skupaj v Novem mestu okrog 300 hiš v obliki gostejše enodružinske zazidave (na Cesarjevi in Westrovi ulici, Lebanovi, Smrečnikovi, Slančevi, Milana Majcna, Jurčičevi, na Ulici Marjana Kozina, na Cesti brigad, V Brezov log in Ulici stare pravde, po nekaj hiš pa še drugod), moč pa je najti tudi nekaj precej kvalitetne zazidave nizkih vrstnih večstanovanjskih objektov na Žibertovem hribu, na Ulici Danila Bučarja in na Nad mlini.

V zadnjem času pa se tovrstna gradnja sploh ne izvaja. Zasebna gradnja individualnih prostostoječih stanovanjskih hiš v letih po osamosvojitvi in razprodaji družbenih stanovanj sploh ni upadla. Drastično pa se je zmanjšala oz. lahko celo rečemo, da kar ustavila, javna gradnja stanovanj, gradnja ostalih oblik stanovanj. To je danes marsikje postal neznan pojem, ki ga občine niso privzele iz sploh ne oddaljene preteklosti. Vse to pa že govori o tem, da bi morali zgoraj omenjeni subjekti spremeniti vzorec obnašanja in ga

medsebojno uskladiti, če bi želeli današnji način izgradnje prostora zamenjati z racionalnejšim in hkrati s še vseeno za človeka kvalitetnim.

V procesu izboljševanja kvalitete urbanega prostora skozi prizmo gostejše stanovanjske zazidave mora sodelovati, teža je prav na besedi "sodelovati", več subjektov.

Gotovo je bilo pri nas premalo narejenega s strani novomeške občine in njenih služb, ki so v procesu zagotavljanja primerne stanovanjske oskrbe in kvalitetnega izgrajevanja prostora daleč najpomembnejši subjekti in bi morali pri reševanju te problematike hoditi v prvih "bojnih" vrstah. Lokalna skupnost oz. občina s svojimi službami mora pospeševati in omogočati racionalnejše oblike zazidave, izdelati prostorske dokumente, tudi s pomočjo arhitekturno-urbanističnih natečajev, ki so osnova za realizacijo takšne zazidave, zagotavljati mora primerno locirana in komunalno opremljena zemljišča za stanovanjsko gradnjo ter v svojih proračunih seveda tudi zagotoviti dovoljšnja sredstva za subvencioniranje ali izvajanje določenega obsega in primerne kvalitete stanovanjske gradnje tako profitnih in službenih kot neprofitnih in socialnih stanovanj. Vse to danes, milo rečeno, šepa.

Prav tako tudi v prihodnje ne gre zanemariti vloge neprofitne stanovanjske organizacije Zarja, ki resda sicer ni najšibkejši člen v tej nesrečni zgodbi, z njo v povezavi, kot enega njenih "donatorjev", pa velja poudariti vlogo žal kapitalsko še vedno relativno šibkega Stanovanjskega sklada RS, katerega naloga je sicer predvsem neposredna ali posredna pomoč nižji socialni plasti državljanov. Škoda je, da Stanovanjski sklad RS s posojili, ki jih podeljuje fizičnim osebam za stanovanjsko novogradnjo, takorekoč navaja na razpršen vzorec izgradnje prostora,

kar gre očitati tudi in seveda še bolj našim komercialnim bankam. Tako ti kot tudi morebitne bodoče stanovanjske hranilnice (oz. hranilnica) bi morali preko posojil več pozornosti namenjati skupinski, organizirani stanovanjski gradnji, tudi spodbuda občine je tu pomembna, jo postaviti v prvi plan, ji podeljevati večje ugodnosti.

Precej več energije in novega znanja bo potrebno vložiti v zagon stanovanjskih zadrug, ki smo jih nekoč že imeli. Njihova naloga mora v glavnem biti skrb za nakup in ureditvev zemljišča, za zagotovitev gradbene in projektne dokumentacije in seveda skrb za organizacijo gradnje, ki se tako tudi poceni v primerjavi z individualno gradnjo. Stanovanjske zadruge bi lahko naredile precej prav za zagotavljanje gostejše individualne stanovanjske gradnje.

Vloga države pa bi morala seči na polje pomoči pri reševanju problematike sklada stavbnih zemljišč, predvsem pa bo morala država v prihodnje zagotoviti občinam večje pristojnosti pri vodenju svoje zemljiške politike.

Skratka, na polju stanovanjske oskrbe in zagotavljanja primernega poselitvenega vzorca urbanega prostora se kaže precej subjektov in instrumentov, ki - če se bodo uskladili in če bodo pač našli skupni interes - lahko vodijo do kvalitetnejše podobe slovenskih mest in življenja ljudi v njih, s čimer bi se lahko izognili na začetku omenjenim nezavidljivim statistikam. Ali je današnji čas, torej čas poplave enodružinskih proustoječih hiš, ki se kar nezadržno širi in v različnih pogledih kvartih, hendikepira ljudi v prostoru, rezultat samovolje Slovencev, neznanja mrtvoudnih uradnikov, nekooperativnosti bank, tranzicije, socializma ali česa podobnega, pa konec koncev presodite kar sami!

STOLETNICA ROJSTVA DR. STANKA VURNIKA (1898 - 1932)

Dr. Stanka Vurnika poznamo kot etnologa, umetnostnega zgodovinarja, likovnega kritika, muzikologa in novinarja. Rodil se je 11. aprila 1898 v Šentvidu pri Stični očetu Mateju in materi Ani, rojeni Krevs. Očetova rodbina, v kateri je zraslo kar nekaj podobarjev, je izvirala iz Stare Oselice nad Trebijo na Gorenjskem. Le prva dva razreda osnovne šole je obiskoval v Šentvidu pri Stični, nato pa šolanje nadaljeval v Kranju in Ljubljani, kjer je končal humanistično 1. državno gimnazijo. V prvi svetovni vojni je aktivno sodeloval med februarjem 1917 in novembrom 1918. Jeseni 1919 se je vpisal na ljubljanski filozofski fakulteti na slovansko filologijo, se kasneje prepisal na pravo in končno leta 1921 na umetnostno zgodovino, iz katere je leta 1925 doktoriral na temo baročnega slikarja Valentina Metzingerja. Med študijem je eno leto delal na dopisnem uradu deželne vlade za Slovenijo in s članki sodeloval pri nekaterih sodobnih časopisih (npr. Jutro).

Kot asistent-pripravnik se je 12. julija 1924 zaposlil v Kraljevem etnografskem muzeju. Slednji je imel predhodnika v Etnografskem inštitutu, ki je bil ustanovljen leta 1921, v letu 1923 pa se je preoblikoval v samostojno muzejsko ustanovo. Od začetka ga je vodil dr. Niko Županič. Kot že omenjeno, je bil Stanko Vurnik umetnostni zgodovinar. V muzeju so nanj čakali etnološki predmeti. 3502 tovrstna predmeta so zbrali in do leta 1921 zanje skrbeli v Narodnem muzeju. Za to je bil zlasti zaslužen arheolog dr. Walter Schmidt, ki je zbral obsežno zbirko panjskih končnic. Že v 19. stoletju so muzeju podarili dragocene zbirke izvenevropskih predmetov misijonarji in popotniki, npr. Friderik Baraga, Ignacij Knoblehar, Franc Pirc in Ivan Čebulj. Stanka Vurnika je čakala zahtevna naloga. Predmete je moral natančno pregledati, jih inventarizirati, ugotoviti njihov izvor in jih primerjati s predmeti, ki jih je bilo še moč najti na terenu. Hkrati je moral razmisliti, kako bodo ti pred-

meti predstavljeni tako na muzejski razstavi kot tudi s tiskano besedo. Pri tem je Vurnik pokazal izredno programskost, sistematičnost in usmerjenost na različna etnološka področja. Proučevanja gradiva se je lotil na osnovi poglobljenega študija dostopnih virov in literature, o čemer pričajo rokopisni, tipkani in stenografirani izpiski, ki jih hrani arhiv Slovenskega etnografskega muzeja. Tej fazi je sledil študij gradiva s pomočjo umetnostnozgodovinske metode stilne analize. To metodo je Vurnik osvojil v seminarju za umetnostno zgodovino, ki ga je na ljubljanski filozofski fakulteti vodil prof. dr. Izidor Cankar, izvirala pa je iz dunajske umetnostnozgodovinske šole prof. Maxa Dvořaka. V slovenski prostor jo je uvedel Izidor Cankar z delom Uvod v umevanje likovne umetnosti s podnaslovom Sistematika stila (1926). To znanstvenoraziskovalno metodo je Vurnik najprej uporabil na področju študija glasbe. V knjižni obliki je svoje izsledke objavil v delu Uvod v glasbo (1929). V muzeju je metodo stilne in formalne analize uporabil pri študiju etnološkega gradiva.

V prvi številki muzejske revije Etnolog (1926/27) je bilo objavljeno nepodpisano poročilo, v katerem je Vurnik (nihče drug takšnega poročila takrat ne bi mogel podati) razgrnil zgodovino Kraljevega etnografskega muzeja, tekoče delo, načrte in potrebe. Sadove študija slovenskega in jugoslovanskega življa v etnografskem, antropološkem ter ljudskoumetnostnem pogledu je želel ustrezno predstaviti na razstavi in v tiskani obliki. Žal je za uresničitev prvega muzeju primanjkovalo prostora in denarja. Drugo pa je Vurnik začel sistematično udejanjati z objavami v Etnologu in v poljudnejši obliki v nekaterih revijah (npr. Dom in svet, Ilustrirani Slovenec). Najširše je zastavil študij ljudske arhitekture. Sistematično je raziskal dotdanje pisne vire o vaških naselbinah in stavbarstvu na Slovenskem. Sodobno situacijo je raziskoval na Dolenjskem, Gorenjskem in v Beli

Bojana Rogelj Škafar
STOLETNICA ROJSTVA
DR. STANKA VURNIKA

krajini. Stavbe je sistematično fotografiral. Prvi rezultat študija stila in zgodovine razvoja slovenskega ljudskega stavbarstva je predstavljala razprava Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp v četrti številki Etnologa (1930/31, str. 30 - 71).

Drugo področje, ki je vzbudilo posebno Vurnikovo pozornost, je bila noša oziroma njena sestavna dela avba in peča. V prvi številki Etnologa (1926/27, str. 41-67) je na podlagi virov in formalno stilnih primerjav ornamentike na slovenskih in evropskih tovrstnih ženskih pokrivalih skušal ugotoviti starost in razvoj avbe. Podobne cilje je zasledoval tudi pri študiju peče, kjer je ugotovil tri etnografske tipe na slovenskem ozemlju.

Kot umetnostnega zgodovinarja ga je posebej zanimala slovenska ljudska umetnost, zlasti panjske končnice. V tretji številki Etnologa (1929, str. 137-177) je priobčil te-

meljno razpravo o panjskih končnicah in ugotovil njihov izvor v alpskem svetu ter se ozrl na njihov stilni razvoj. Ob temah, ki jim je namenil samostojne študije, je mislil tudi na druge muzejske zbirke (lončarstvo, eksotični oddelek, notranja oprema...) in načrtoval njihovo ustrezno predstavitev v muzeju.

Žal so njegova snovanja ostala na pol poti, ker je umrl zaradi jetike 23. marca 1932. Zaradi časovnih in delovnih razmer žal njegov opus ni bil obsežen, toda zaradi uvedbe znanstvene metode in zaradi nekaterih temeljnih raziskav bo njegov opus ohranil pomen tudi v prihodnje. Vpogled v njegovo delo nam nudi njegova zapuščina, ki jo hrani oddelek za dokumentacijo Slovenskega etnografskega muzeja: štiri mape rokopisov, po vojni žal okrnjeni fond fotografij in negativov in 42 negativov na steklenih ploščah s podobami Vurnikove družine in prijateljev.

Dt. Stanko Vurnik

ODMEVI IN ODZIVI

Rast 5 / 1998

KRVODAJALSTVO - GIBANJE ZA ŽIVLJENJE

45 let prostovoljnega in neplačanega krvodajalstva v Sloveniji

V več kot stotridesetletni zgodovini Rdečega križa Slovenije poteka krvodajalstvo kot prvenstvena naloga te mednarodne humanitarne organizacije na slovenskih tleh organizirano že petinštirideset let. Prvo krvodajalsko akcijo je marca 1953 organiziral takratni Območni odbor Rdečega križa Zagorje, kri pa je darovalo devet rudarjev. Začetki samega krvodajalstva (še pred prevzemom pokroviteljstva in organizacije s strani Rdečega križa) pa sovpadajo z letom 1945, natančneje 4. junijem, ko se je zgodil zgodovinski obrat. Dan krvodajalstva v Sloveniji zato praznujemo 4. junija, ko obujamo spomin na prve steklenice konzervirane krvi, ki jo je takrat darovalo sto petdeset krvodajalcev. Do tedaj je potekalo dajanje krvi neposredno s človeka na človeka. V skoraj polstoletni zgodovini je krvodajalstvo preraslo v vseslovensko gibanje za življenje, v katerem so se potrdile trajne vrednote krvodajalstva: prostovoljnost, anonimnost in brezplačnost.

Zakon o Rdečem križu Slovenije v 9. členu opredeljuje, da je država Slovenija zaupala javno pooblastilo: "izvajanje akcij za pridobivanje krvodajalcev in organiziranje krvodajalskih akcij". V skladu z mednarodnimi dogovori in sprejetimi stališči vseh evropskih držav tudi Slovenija izvaja nacionalni program samozadostnosti s krvjo in krvnimi pripravki, kar pomeni, da si moramo sami zagotoviti zadostne količine krvi, krvnih komponent in krvnih produktov. V Sloveniji potrebujemo letno vsaj 100.000 odvzemov in 45.000 litrov krvi.

Analiza krvodajalstva v Novem mestu - stanje konec leta 1997

Krvodajalstvo je eden od najbolj občutljivih vsestranskih družbenih kazalcev. Lahko ga merimo in nam nudi podatke o kvaliteti odnosov in človeških vrednot, ki prevladujejo v družbi. Skupnost, v kateri živimo, je bolj ali manj kohezivna, bolj ali manj

skrbi za zdravstvene potrebe posameznikov in posamezniki, potencialni krvodajalci, se bolj ali manj zavdajo potreb skupnosti oziroma jim je ali pa ni mar zanje.

Z namenom spoznati pričakovanja krvodajalcev in vzroke za manjši odziv je bila v decembru 1997 na pobudo Območnega združenja Rdečega križa v Novem mestu in transfuziološkega oddelka bolnišnice v Novem mestu izvedena anketa med krvodajalci in na podlagi te izdelana statistična analiza. Izidi te naj bi pokazali pot do uspešnejše motivacije v prihodnje.

Anketa je bila izvedena med 253 krvodajalci. Povprečni anketiravec je torej moški (74,2 %) srednjih let (37 let) z dokončano triletno srednjo šolo (34,7 %) in je daroval kri štiriindvajsetkrat.

Najpogostejša razloga za darovanje krvi sta: morda jo bom sam kdaj potreboval (56 %) in solidarnost (44 %). Sledijo: počutim se zdrav in bi rad pomagal (27 %), kontroliram zdravje (24 %), po odvzemu se dobro počutim (18 %), zgled bližnjih (4 %), kri mi je rešila življenje (4 %), vabila na odvzem (2 %). Pod 'drugo' pa trije navajajo proste dneve.

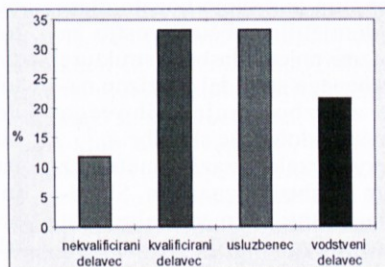
Vprašanja, ki se tičejo zaposlenih, so: 62% krvodajalcev meni, da imajo njihovi nadrejeni pozitiven odnos do darovanja krvi, 29 %, da imajo negativen odnos. Sedemindvajset jih pod 'drugo' meni, da je odnos nadrejenih v službi različen, spremenljiv, kakor kdaj, da so nadrejeni nevtralni, niso navdušeni, da z muko dajo dva prosta dneva, zaradi česar so ob stimulaciji.

Večini krvodajalcev (87 %) sta priznana dva prosta dneva, pač v odvisnosti od delovne organizacije, v kateri delajo, kaže frekvenčna porazdelitev. Do enega prostega dneva je upravičenih 9 % krvodajalcev, do nobenega pa 4 %. Drugače povedano: povprečno število prostih dni je 1,83. Proste dni koristi po želji četrtnina krvodajalcev, 70 %, ko odajo kri, 5 % krvodajalcev nima prostih dni.

Nadaljnje statistične analize kažejo na nekatere povezave med posameznimi spremenljivkami.

Zanimalo nas je vprašanje, v kolikšni meri se krvodajalci v odvisnosti od poklicnega statusa izražajo, da imajo njihovi nadrejeni razumevanje do krvodajalstva ali ga nimajo. Na podlagi analize je razvidno prepričanje vodstvenih delavcev, da imajo nadrejeni posluh do krvodajalstva (10%). O neposluhu se izraža samo 1,6% vodstvenih delavcev. Pri drugih poklicnih položajih (nekvalificirani, kvalificirani delavci in uslužbenci) se pojavlja večji odstotek mnenj, da imajo njihovi nadrejeni negativen odnos do krvodajalstva.

V odvisnosti od poklicnega statusa se pojavlja tudi odgovor na vprašanje, v kolikšni meri koristijo prosti dan (prosta dneva) po želji. V analizo so vključeni samo zaposleni krvodajalci, od tega je 49% kvalificiranih delavcev, 27% uslužbencev, 16% nekvalificiranih delavcev in 8% vodilnih delavcev. Druge kategorije zaradi specifičnega poklicnega položaja niso vključene: podjetniki, gospodinje, kmetje, brezposelni, študentje in upokojenci. O tem, kdaj bodo koristili prosti dan (prosta dneva), v največji meri svobodno odločajo vodilni delavci

V odstotkih prikazuje koriščenje prostih dni po želji glede na poklicni položaj

(22%), sledijo uslužbenci (33%), kvalificirani (33%) in nekvalificirani delavci (12%). Nasprotno so pri koriščenju prostega dneva (prostih dni) na dan darovanja krvi najpogosteje zastopani kvalificirani delavci kot najštevilnejša skupina krvodajalcev (57%), sledijo uslužbenci (25%), nekvalificirani (16%) in vodilni delavci (2%).

Za zaključek si oglejmo prikaz pričakovanj krvodajalcev, ki bi ga veljalo v prihodnje upoštevati. Največji del krvodajalcev (nad sto ali 43%) pričakuje oziroma si želi prednost pri nudenju zdravstvenih uslug. S 34% sledi odgovor nič, pač v skladu z mnenjem, da je darovanje krvi humanitarne in ne dobičkonosne narave. Velik odstotek (22%) jih tudi pričakuje prednost pri specialističnih pregledih, manj pa javno priznanje in zahvalo (12%), drobna darila (5%) in predstavitev v javnosti (2%).

Kar 65% krvodajalcev si torej v zameno za kri ne želi drugega kot prednost pri nudenju zdravstvenih uslug in pri specialističnih pregledih. Ta želja se dopolnjuje s številnimi odgovori pod 'drugo', osredotočenimi na popust pri zdravstvenem zavarovanju in v zdraviliščih.

Razmisliti bi veljalo tudi o večji promociji krvodajalstva prek sredstev množičnega obveščanja, ki so oblikujejo družbeno zavest in z nje-no pomočjo toleranco do krvodajalstva. Vse to bi pozitivno vplivalo na drugačno obnašanje nekaterih delovnih organizacij tako glede spoštovanja zaposlenih delavcev krvodajalcev, do pripadajočih prostih dni, plačila in spodbud, namesto groženj zaradi izostanka z dela. Potrebno bo torej razmisliti o alternativnih oblikah motiviranja za krvodajalstvo, ki so se izkazale kot dobre v svetu, ob hkratnem upoštevanju glavnih pričakovanj bodočih dajalcev krvi v zvezi s prednostjo in ugodnostmi pri nudenju zdravstvenih uslug, pri specialističnih pregledih in pri zdravstvenem zavarovanju.

Promocija krvodajalstva in njegovih humanitarnih vrednot (prostovoljnost, anonimnost, brezplačnost) bo prav gotovo prispevala tudi h kohezivnosti skupnosti, v kateri živimo in toplejšim medčloveškim odnosom. Po rezultatih sodeč bi velika večina krvodajalcev darovala kri še naprej enako kot doslej, ne glede na plačilo in prosti dan, kar je spodbudna ugotovitev za naše krvodajalstvo v prihodnje. S prepričevanjem prepričanega ne bo težav, nekaj več bo potrebno storiti za pridobitev novih rodov krvodajalcev.

LITERATURA:

Klanšek, Maks, Jelenič, Mirko. 1996. 130 let Rdečega križa na Slovenskem. Ljubljana: Rdeči križ Slovenije.

Krvodajalstvo v Republiki Sloveniji. Stanje in problemi. 1994. Ljubljana: Rdeči križ Slovenije. Odbor za krvodajalstvo.

Zakon o Rdečem križu Slovenije. Uradni list Republike Slovenije št. 7/93.

PERRY IN VALDMA V SLOVENIJI

V iztekajočih se počitniških dnevih sta v Sloveniji potekala dva seminarja za pianiste. Prvega je organiziral Zavod za šolstvo Republike Slovenije in je bil namenjen predvsem klavirskim pedagogom. Potekal je v dveh terminih v Ljubljani in v Mariboru. Drugi pa je potekal v organizaciji Kozjanskega parka na gradu Podsreda, kjer so bili tudi večerni koncerti, večina seminarja pa je potekala na Glasbeni šoli v Krškem. Slednji je bil namenjen predvsem študentom klavirja.

O prof. Perryju je z navdušenjem govoril že njegov bivši študent Benjamin Šaver, ki je pri njem končal postdiplomski študij v Los Angelesu. Prof. Perryja sem poslušala že lansko leto na konferenci v Ameriki, zato me letos ni presenetil, ampak je spet dokazal, da je njegovo glasbeno in pedagoško znanje res veliko. Tako se ne gre čuditi elitnim nagradam, ki jih dosegajo njegovi študentje na mednarodnih tekmovanjih, med drugimi tudi na Chopinovem v Varšavi.

Ne glede na to, da je prvič videl učence in je bil pri delu časovno omejen, jim je s svojo bogato glasbeno domišljijo, občutljivostjo za ton, poznavanjem glasbene strukture in glasbenega stila dal precizne napotke za izboljšanje njihovega poznavanja določene skladbe.

Perry je zelo izrazit umetnik z velikim glasbenim znanjem. Skladbo zna orisati tako verbalno kot demonstrativno, saj je glasba zanj način komuniciranja. Pomembni sta mu struktura in stil ter lepota tona. Tehnične rešitve in postavitev roke ter iskanje in oblikovanje pedalizacije pa v službi le-teh. Je zelo skromna in prijetna oseba, ampak to je najbrž značilno za vse prave umetniške veličine, kot je tudi eminentni profesor iz Estonije, Arbo Valdma.

Ker sta seminarja potekala drug za drugim oziroma sta se terminsko

pokrivala, si človek ne more kaj, da ne bi oba pianista med seboj primerjal.

Profesorja Valdmo sem srečala prvič in takoj ugotovila, da je močna glasbena in pedagoška osebnost, čeprav sem to slišala že od starejših kolegov, ko je še obstajal jugoslovanski glasbeni prostor, v katerem je prof. Valdma prirejal seminarje za študente in nadarjene učence klavirja.

“Takšni seminarji so potrebni, saj se na njih izmenja marsikatera izkušnja, ki je lahko nova tako za študente, kakor za učitelja,” mi je povedal Peter Zoltan, asistent prof. Valdme na tem seminarju, v Sloveniji poznan kot izvrsten korepetitor in glasbeni poznavalec. Zoltan je bivši Valdmin študent in vojna vihra je oba odgnala v svet. Profesor Arbo Valdma je sedaj redni profesor na kölnski akademiji. Na seminarju je s slušatelji delal en teden in napredek je bil res opazen.

Valdma je zelo prepričljiv kot osebnost in kot glasbenik. S študentom zna vzpostaviti krasen stik in svoje učenje usmeri v iskanje študentove lastne izrazitosti. Tako kot pri Perryju, je glasba zanj način komuniciranja. Je zelo uspešen pri podajanju muzikalnih in tehničnih prvin in jih skuša pri študentih maksimalno izpeljati, zelo pomembno mu je iskanje lepote in izraznosti tona. Za vsak glasbeni in osebni problem najde ustrezno rešitev, kar odraža njegove neverjetne življenjske izkušnje, glasbeno znanje in velik talent.

Oba glasbenika sta mi v glasbi odkrila nekaj novih poti. Kaj pa je glasba? “Glasba je... labirint brez začetka in konca, poln novih neraziskanih poti, kjer skrivnosti ostajajo večne,” pravi Pierre Boulez.

LITERARNI KLUB DRAGOTINA KETTEJA NOVO MESTO

Mladi literati smo se zbrali 1991. leta in začeli javno nastopati in hkrati objavljati svojo poezijo in prozo. Družila nas je želja po izpovedovanju. Že takrat smo nastopali na "literarnih maratonih", na protestu dijakov in imeli nekaj literarnih večerov. Izdali smo tudi knjižni prvenec mladih literatov z naslovom *In P. Veritas*, v katerem je enajst dolenjskih avtorjev predstavilo svojo poezijo.

Pred letom dni smo začeli nastopati pod skupnim imenom Literarni klub Dragotina Ketteja, ki so ga pred leti ustanovili priznani literati Novega mesta. Iniciativni odbor je v skladu z novim zakonom o društvih pripravil nov statut in vso potrebno dokumentacijo za ponovno oživitve že obstoječega kluba. V klubu, v katerem nas je več kot dvajset, smo zastopani tisti, ki smo na pesniško polje šele stopili, in tudi tisti, ki so svoj prostor pod soncem že našli. Literarni klub predstavlja prerez celotne literarnoustvarjalne mladine Novega mesta in okolice skozi vse njene preobrazbe od srednješolskega heroja, ki ima samo eno pesniško zbirko in še to na listih formata A5, pa do avtorjev, ki imajo za seboj več publikacij in knjižnih objav, kljub temu da njihova letnica rojstva sega v zgodnja sedemdeseta leta.

Za klub se zavzemamo, ker aktivno razvija ustvarjalno ozračje, ker je razširil in popestril kulturno in družabno življenje v okolju, kjer živimo, in tako dvignil kvaliteto našega življenja. Naš namen in cilj je, da pripomore k uveljavljanju mladinske kulture kot nepogrešljivega dela kulturnega življenja v našem mestu ter da spodbuja in skrbi za

uveljavljanje mladih literatov na preglednih prireditvah. Organiziramo prireditve za javnost, za medsebojno primerjanje in spoznavanje različnih literarnih pristopov. V času delovanja smo pripravili številne pesniške večere in literarne maratone, na katerih so sodelovali literati iz vse Slovenije in tujine. Naše literarne večere pa vedno oplemenitijo tudi drugi ustvarjalci: glasbeniki, režiserji, slikarji, plesalci...

Letos smo že drugič pomagali pri organizaciji in oblikovanju vsebine za osrednjo prireditev ob dnevu knjige, ki sovпада z Unescovim svetovnim dnevom knjige (23. aprila). Redno sodelujemo na Dolenjskem knjižnem sejmu in se udeležujemo srečanj mladih pesnikov in pisateljev Slovenije, ki jih vsakoletno organizira Sklad RS za ljubiteljsko kulturno dejavnost. Novembra 1997 smo začeli uresničevati idejo: povezati literate pobratenih mest z Novim mestom in kot prve v goste povabili literate iz mesta Bihač. Ob tej priložnosti smo v klubu izdali dvojzlično publikacijo z naslovom *Iz vode, iz sebe*.

Menim, da brez "novonastalega" kluba, kot priča zgodba njegovega nastanka, ne bi obdržali koraka s časom in tiste notranje povezanosti, ki sta nepogrešljivi znamenji obstojnosti in s tem pričevalne pomenljivosti. Uspeli smo zadržati vez in nedotakljivo zasebnost ustvarjalcev in jih povezati med sabo kot možnost iskanja novih poti in obnavljanja že znanih, pozabljenih ali zapuščenih. Lahko le upamo, da bo potovanje dolgo in uspešno...

Literarni večer članov Literarnega kluba Dragotina Ketteja Novo mesto na Dolenjskem knjižnem sejmu

MARTINA KORITNIK FAJT

JESEN (izrez), olje na platnu, 80 x 100 cm, 1997

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (54)

Dodaj v 52. nadaljevanju (Rast IX/1998 št. 3, str. 325) geslo:

ŠUMRADA VINKO – RADOŠ IVANOV delavec, pesnik, spomeničar
R. 6. julija 1916 v Podgori na Notranjskem. Osnovno šolo je obiskoval v Iga vasi, meščansko v Trziču in dvorazredno trgovsko šolo v Trbovljah. L. 1941 se je vključil v NOB in od 1942 partizanal na Notranjskem, Dolenjskem in Primorskem, bil med drugim politkomisar in pooblaščenec Ozne za Trst. Po vojni je bil demobiliziran kot major, bil v politični službi v Mariboru, Ljubljani, Celju in drugod in poslanec skupščine LRS. Pesnikovati je začel 1942 in objavljaj v partizanskem tisku. L. 1967 je izdal pesniško zbirko Ulaka. – Prim. SBL 15. snopčič, str. 612. Zgodovina slovenskega slovstva (SM, 1971), str. 122 – s sliko.

* * *

TANCIK DUŠAN slikar in rezbar

R. 8. apr. 1923 v Metliki. Po osnovni šoli se je izučil krojaške obrti. L. 1942 je odšel v partizane in se 1952 demobiliziral kot rezervni poročnik. Nato je bil v službi na matičnem uradu v Šentrupertu. Po upokojitvi živi v Metliki in se ukvarja s slikarstvom, rezbarstvom in izdelovanjem intarzij. Njegova dela so raztresena po Sloveniji in tudi v tujini. Z rezbarjenjem in slikanjem se ukvarja tudi njegov brat Miloš. – Dolenjski list 26. apr. 1973, str. 10 – s sliko. ITD 27. avg. 1974 št. 34, str. 18.

TAURER FRANC – PŁAHUN družbenopolitični delavec, spomeničar

R. 1910 v Trstu, u. 21. maja 1991 v Polju. S starši se je preselil v Zalog pri Ljubljani in 1942 odšel v partizane. Kot borec 2. štajerskega bataljona se je udeležil bitke na Pugledu, bil 1943 ranjen in izgubil nogo. Kot invalid je bil izvoljen v Zbor odposlancev in postal član plenuma SNOS, po vojni pa je bil član republiškega odbora ZZB NOV Slovenije. Je nosilec spomenice in drugih odlikovanj. – TV 15 18. nov. 1970 št. 47, str. 4 – s sliko. Delo 24. maja 1991, št. 119 (parte)

TAVČAR ALOJZ jezikoslovec in esperantist

R. 18. jun. 1857 v Šentjerneju, u. 6. nov. 1937 v Ljubljani. Tu je obiskoval gimnazijo, 1877 maturiral, študiral na Dunaju klasično jezikoslovje in slovenščino, bil 1881-82 domači učitelj sinovoma graščaka Karla Rudeža na Gracarjevem turnu, nato pa pri grofu Podlewskem v Lvovu, služboval kot profesor na gimnaziji v Ljubljani, Kočevju in nazadnje na ljubljanski realki 1896 – 1924. Sodeloval je pri Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju in kot glavni sodelavec pri Esperantsko-slovenskem slovarju. – SBL IV, str. 26.

TAVČAR FRANC – ROK generalpolkovnik, spomeničar in narodni heroj

R. 6. marca 1920 v Starih Jaršah pri Ljubljani. Osnovno šolo in realko je obiskoval v Ljubljani, končal šolo za rezervne oficirje, študij na univerzi pa mu je preprečila vojna. L. 1942 je odšel v partizane, zbolel in se vrnil domov, organiziral Narodno zaščito in postal vodja skupine VOS, se priključil Tomšičevi brigadi, se boril na Dolenjskem, odšel 1943 na Primorsko in se kot politkomisar brigade S. Gregorčič udeležil pohoda v Beneško Slovenijo. V bojih na Dolenjskem je bil ranjen. Med drugim je bil med vojno načelnik štaba VDV, načelnik štaba Slovenske divizije narodne obrambe, komandant 4. divizije KNOJ. Po vojni je bil poveljnik štaba Ljubljanske armadne oblasti. Prejel je številna odlikovanja, med drugimi spomenico 1941 in red narodnega heroja. – SBL IV, str. 26.

Franc Tavčar - Rok

Igor Tavčar

TAVČAR IGOR zdravnik, član SAZU in SNOS

R. 2. nov. 1899 (sin pisatelja Ivana) v Ljubljani, u. 27. dec. 1965 prav tam, pok. na Visokem v družinski grobnici. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, študiral medicino v Ljubljani, Pragi in Heidelbergu ter 1924 promoviral. Izpopolnjeval se je v Zürichu, se specializiral za internista ter razširil svoje področje na rentgenologijo in endoskopijo. Med 1943 in 1945 je v NOV organiziral zdravstveno službo, po vojni pa je postal redni profesor in predstojnik Interne klinike medicinske fakultete v Ljubljani, redni član SAZU, rektor medicinske šole itd. Je avtor številnih medicinskih razprav in knjig ter fakultetnih učbenikov. Prejel je visoka državna odlikovanja in 1948 Prešernovo nagrado. – SBL IV, str. 29.

TAVČAR IVAN pisatelj in politik

R. 29. avg. 1851 v Poljanah nad Škofjo Loko, u. 16. febr. 1923 v Ljubljani, pok. v družinski grobnici na Visokem. Osnovno šolo je obiskoval doma in v Ljubljani, gimnazijo pa v Ljubljani, le 4. in 5. razred v Novem mestu (1866–68). Po maturi 1871 je študiral pravo na Dunaju, 1877 promoviral in 1884 odprl v Ljubljani odvetniško pisarno. Hkrati se je udeleževal v politiki, bil občinski odbornik, podžupan in župan ter član deželnega zbora in eden od voditeljev liberalne stranke. Tavčar je eden največjih naših pisateljev, izvrsten opisovalec kmečkega življenja, meščanskega in plemiškega, je pa tudi mojster zgodovinskega romana. Pisateljevati je začel v Novem mestu. Najbolj znana dela: Otok in Struga (novomeško okolje), Med gorami (črtice in povesti); povesti: Grajski pisar, V Zali, Cvetje v jeseni; romana Izza kongresa, Visoška kronika; jedka satira "4000". – SBL IV, str. 30.

Ivan Tavčar

TAVČAR IVO politični delavec, novinar in urednik

R. 15. avg. 1924 v Trebnjem. Končal je novinarsko-diplomatsko šolo. V NOB je sodeloval od 1941, po vojni pa je bil glavni urednik Ljubljanskega dnevnika, Tedenske tribune in Delavske enotnosti, predsednik prosvetno-kulturnega zbora skupščine SRS, republiški poslanec in predsednik Zveze kulturno-prosvetnih organizacij Slovenije. – Ko je ko 1970. str. 1070. N Razgl. 11. aprila 1980, št. 7, str. 208 – slika.

TAVČAR JURIJ (IDRIJSKI) slikar in podobar

R. 10. apr. 1820 v Idriji, u. 9. marca 1892 prav tam. Podobarstva se je učil v Kranju in je bil na podeželju zelo priljubljen slikar. Delal je oltarne slike, freske, lesene oltarje, tabernaklje in kipe ter prenavljal prižnice in oltarje. Njegove slike so tudi v Mačkovecu pri Dvoru, Slamni vasi pri Metliki, Strmci pri Sodražici, pri Sv. Gregorju, na Mirni, v Šentrupertu, na Božakovem, oltarji: Dole pri Litiji, Suhor. Pri njem se je učil tudi Metličan Jernej Jereb. – SBL IV, str. 44.

TAVČAR MARA pesnica in pisateljica

R. 19. jan. 1882 v Vipavi, u. 7. apr. 1953 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskovala v Vipavi, učiteljsišče pa v Ljubljani in 1909 opravila usposobljenostni izpit. Učiteljevala je v Krašnji, Podgradu, na Kopanju (1905-7), v Petrovi vasi pri Črnomlju (1911-21) in v Brezju pri Dobovi, kjer je bila tudi upokojena. Okoli 1930 se je preselila v Ljubljano. Objavila je okrog 90 pesmi in proznih del pod različnimi psevdonimi. V samostojni knjigi je izšla zbirka njenih otroških pesmi pod naslovom Biba (1943). – SBL IV, str. 45.

TAVČAR VLASTA prosvetna delavka, Trdinova nagrajenka

R. 1908 v Šentjerneju, u. okt. 1983 prav tam. Vse do upokojitve 1959 je kar 24 let poučevala v domači osnovni šoli. Udeleževala se je kot igralka in režiserka ter lutkarica, dolgo let pa je požrtvovalno delala v Ljudski knjižnici. Za dolgoletno delo na področju šolstva in prosvete je prejela Trdinovo nagrado – Dolenjski list 13. okt. 1983 št. 41, str. 7 – s sliko.

TEKAVEC FILIP – GAŠPER partizanski komandant, podpolkovnik

R. 1912 v Ribnici, u. dec. 1983 v Ljubljani. Leta 1928 je stopil v podoficirsko šolo, sodeloval v demonstracijah v Šibeniku 1932 in bil obsojen po zakonu o zaščiti države na 5 let zapora. Po prestani kazni se je vrnil v Ribnico

in bil 1939 sprejet v KP. Po okupaciji je med prvimi odšel v partizane, bil komandant raznih enot, med drugim tudi Ribniške čete, in dopolnilne brigade pri Glavnem štabu Slovenije. Bil je osemkrat ranjen. Po vojni je bil načelnik vojnega okrožja Novo mesto, nazadnje pa komandant vojaške enote na Rakeku. Upokojen je bil kot podpolkovnik in prejel visoka državna odlikovanja ter bil častni občan Ribnice. – Delo 1984 10. jan., št. 6, str. 6 – s sliko.

TEKAVEC MARIJA p.d. SKAJŽEVA ljudska pevka

R. 1896 v Zamostecu pri Sodražici, u. julija 1971 v Danah. Njena mati je bila dobra pevka, prav tako stara mati in teta. Ker je bila v družini dolga pevka tradicija, je tudi ona znala peti stare pripovedne pesmi in tako ohranila nekaj najlepših ljudskih balad z napevi vred, tako tudi znamenito Lepo Vido. – Z. Kumer: Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini, str. 281, 435, 70 – slika. Glasnik Slovenskega etnografskega društva XII/1971, št. 4, str. 34.

TENGER (DENGER) KAROLINA (LOTI, KLOTILDA)

R. 1. 1821 na Reki, u. 31. jan. 1886 v Novem mestu. Od 1852 do 1876 je poučevala ročna dela na novomeški dekliški šoli, hkrati pa je imela na stanovanju gimnazijske dijake, med njimi v šolskem letu 1867/68 tudi kasnejšega pisatelja I. Tavčarja. Tengerjeva je tedaj živela v hiši št. 82, katere lastnica in prav tako št. 83 je bila Marija Papež. Hiši stojita v današnji Pugljevi ulici ob Krki (št. 3 in 4). Kronist Novega mesta dr. Leopold Picigas je v svojih rokopisnih "Spominih na moje doživljaje" napisal tole: "Kot 5-letni deček sem z mostovža (št. 83, op. K. B.) čestokrat opazil lepo počesanega mladeniča, ki je pri gospodični Loti stanoval (...). Ko sem jaz bil osmošolec mi je gospica Loti povedala, da je Tavčar že kot petošolec snoval načerte, da bode svoje doživljaje poetično popisal." Picigasove navedbe so točne, tudi iz gimnazijskih katalogov je razvidno, da je Tavčarjeva stanodajalka stanovala na št. 82, ki pa je bila ob Krki, ne na Glavnem trgu 46, kakor so menili doslej raziskovalci Tavčarjevega življenja. – Dolenjske novice 1868, str. 29, 89. Gimnazijski katalogi za leta 1867 – 68. L. Picigas, n.d., listi 2 a in č, 31, 89.

Bogo Teply

TEPINA MARJAN arhitekt in urbanist

R. 7. apr. 1913 v Ljubljani. Tu je obiskoval osnovno šolo in gimnazijo ter 1931 maturiral. L. 1936 je pri Plečniku diplomiral na oddelku za arhitekturo na ljubljanski univerzi, se izpopolnjeval v Parizu in 1943 odšel v partizane. Tu je urejal glasilo Naša vojska in bil načelnik odseka za gradnjo pri SNOS v Črnomlju. Po vojni je bil v službi pri vladi SRS, nato pri izvršnem svetu SRS, direktor Zveznega urada za urbanizem v Beogradu, generalni konzul v Trstu, nato pa direktor Urbanističnega instituta ter ljubljanski župan. Kot arhitekt se je udeležil mnogih natečajev in prejel nagrade. Leta 1976 je dosegel doktorat znanosti. – SBL IV. str. 53.

TEPLY BOGO zgodovinar, muzealec in družbeni delavec

R. 10. jan. 1900 na Veliki Loki pri Trebnjem, u. 13. julija 1979 v Mariboru, pok. v Ljubljani. Osnovno šolo in 6 razredov gimnazije je napravil v Kranju, 7. in 8. razred pa v Novem mestu (matura 1918). Zgodovino in slavistiko je študiral v Zagrebu in Ljubljani in 1927 diplomiral. Kot profesor je služboval v Mariboru, Murski Soboti, Ljubljani. 1946 pa je prevzel ravnateljske posle v mariborskem Pokrajinskem muzeju. Vodil je preureditev Umetniške galerije in bil v.d. ravnatelja Zavoda za spomeniško varstvo. Bil je ploden publicist in prevajalec - SBL IV. str. 53.

TEPLY ERMIN rudarski strokovnjak

R. 29. marca 1902 (brat Boga) na Veliki Loki pri Trebnjem, u. 22. maja 1991, pok. v Ljubljani. Osnovno šolo in nižjo gimnazijo je obiskoval v Kranju, višjo pa v Novem mestu in maturiral 1920. L. 1926 je diplomiral na rudarskem oddelku Univerze v Ljubljani, bil upravnik raznih rudnikov po Jugoslaviji, od 1952 do 1960 pa izredni profesor na zagrebški univerzi. Pi-

sal je razprave v strokovna glasila, predvsem pa se je ukvarjal s projektiranjem površinskega odkopavanja in s prezračevanjem rudnikov. Odlikovanja: red dela II. stopnje (1949), red dela z rdečo zastavo. – SBL IV, str. 54. M. Mušič: Novomeška pomlad, str. 68. Delo 23. maj 1991, št. 118, str. 19 (parte)

TEPPEY JOŽICA novinarka

R. 28. junija 1929 v Stražišču pri Kranju. Kot absolventka slavistike se je zaposlila kot novinarka pri Glasu Gorenjske v Kranju, nato vodila Izobraževalni center na Jesenicah in Delavsko univerzo v Brežicah, od 1963 do upokojitve 1990 pa je bila novinarka pri Dolenjskem listu. Živi od 1961 v Brežicah. – Osební podatki. Dolenjski list 28. jun. 1990, št. 26, str. 22 – s sliko.

TERČAK STANE šolnik, muzealec in publicist

R. 6. nov. 1905 v Radmirju v Savinjski dolini, u. 14. dec. 1976 v Mariboru, pok. na Ptuju. Maturiral je na učiteljskišči v Mariboru (1924), učiteljeval na Štajerskem, bil 1941 izseljen v Kragujevac, se vrnil, postal sekretar OF v Ribnici na Dolenjskem in kot partizan s XIV. divizijo prišel na Štajersko ter bil do konca vojne v štabu 4. operativne cone. Po vojni je bil šolski nadzornik, vodja oddelka NOB v Mestnem muzeju in kustos Muzeja revolucije. Napisal je vrsto člankov in knjig o NOB in čez 80 oddaj za RTV, uredil Poslovilna pisma za svobodo ustreljenih v okupirani Štajerski in prejel več nagrad (Šlandrova, Kajuhova, Valvasorjeva). – SBL IV, str. 57.

TERŠAR JOŽE kemik in higienik

R. 25. okt. 1916 v St. Pöltnu v Avstriji. Osnovno šolo in realko je obiskoval v Ljubljani in 1935 maturiral, študiral kemijo na ljubljanski univerzi, bil 1942 – 43 v italijanski internaciji in diplomiral 1944. Po vojni je delal v Centralnem laboratoriju v Ljubljani, 1949 pa je bil imenovan za vodjo Živilskega laboratorija pri Higienškem zavodu v Novem mestu ter nad 25 let poleg tega opravljal sanitarno inšpekcijo kontrole živilskih obratov, predaval na tečajih iz higienskega minimuma ter poučeval razne predmete v Šolskem centru za gostinstvo. L. 1962 je naredil specialistični izpit iz živilske kemije. Opravil je veliko preiskav vode iz reke Krke v zvezi z njenim onesnaževanjem in napisal o tem posebno študijo (neobjavljena). Po upokojitvi 1978 živi v Novem mestu – Osební podatki. Dol. list 14. nov. 1996 št. 46, str. 24 – s sliko.

THORŽEVSKIJ SERGIJ politični delavec in bančnik

R. 4. jul. 1930 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v Ljubljani, gimnazijo pa v Ljubljani, Novem mestu in Zagrebu. Diplomiral je na ekonomski fakulteti v Ljubljani in ob študiju poučeval na srednji ekonomski šoli v Novem mestu. L. 1963–67 je bil predsednik občinske skupščine, nato je kot ekonomist služboval v tovarni zdravil Krka, prevzel direktorsko mesto v Dolenjski banki in hranilnici, današnji Dolenjski banki, kjer je služboval 17 let. Ob njegovem nastopu je banka štela okrog 40 zaposlenih, med njimi 3 s fakultetno izobrazbo, ob njegovem odhodu pa 340 zaposlenih, od tega 12 odst. s fakulteto. V tem času si je banka zgradila moderno poslopje in imela 5 posebnih enot s 17 ekspoziturami. – Osební podatki. Novice Dolenjske banke II/1996 št. 3, str. 3 – s sliko.

TILLER VIKTOR zgodovinar

R. 23. jan. 1878 v Brežicah, u. 21. dec. 1961 v Ljubljani. Po osnovni šoli v rojstnem kraju in klasični gimnaziji v Mariboru je študiral zemljepis in zgodovino na dunajski univerzi in 1906 promoviral. Kot profesor je služboval v Mariboru in Ljubljani, od 1911 do 1932 pa v Novem mestu, kjer je od 1919 do 1926 vodil dvorazredno trgovsko šolo. Je avtor poljudnih brošuric o Brežicah z okolico, Krškem in okolici ter Sevnici in okolici. – SBL IV, str. 88.

TIRAN JOŽE igralec in režiser

R. 10. jan. 1920 v Ljubljani, u. 20. marca 1965 v Babni Gori pri Polhovem

Gradcu, pok. v Dvoru. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Ljubljani in obenem študiral solo petje ter dramsko igro pri prof. Šestu. L. 1941 se je vključil v OF, bil v italijanski internaciji in 1943 kot prvi slovenski igralec odšel v partizane. L. 1944 je postal član SNG na osvobojenem ozemlju. Po vojni je bil igralec in lektor v SNG v Trstu, nato igralec in režiser v ljubljanski Drami, leta 1949 pa je postal ravnatelj Mestnega gledališča ljubljanskega. Že pred vojno je pokazal lep igralski in režiserski talent, zlasti pa recitacijski dar. Odigral je vrsto dramskih vlog in razvil pri nas predstave dotlej malo gojene zvrsti umetniške pripovedi, s katero si je pridobil največ priznanj. Leta 1963 je bil izvoljen za poslanca v skupščino SRS. Za umetniško pripoved Cankarjeve Bele krizanteme je 1950 prejel Prešernovo nagrado. – SBL IV, str. 89.

TITL JULIJ politični delavec, geograf in zgodovinar

R. 24. nov. 1914 na Vrholah pri Slov. Bistrici. Osnovno in meščansko šolo je obiskoval v Slov. Bistrici, učiteljsiše pa v Mariboru. Od 1943 do 1945 je bil v partizanih, po vojni pa šolski nadzornik v Slov. Konjicah, nato predavatelj in upravnik Srednje partijske šole v Ljubljani. Vmes je študiral na pedagoški šoli, 1952 diplomiral, nato poučeval na novomeškem učiteljsišču, 1961 diplomiral iz geografije na ljubljanski univerzi in 1964 promoviral. L. 1967 je postal ravnatelj ekonomsko-administrativnega šolskega centra v Kopru, nato je bil ravnatelj Pokrajinskega arhiva ter arhivski svetnik pri Skupnosti arhivov Slovenije. Živi v Semedeli pri Kopru. – SBL IV, str. 93.

TITOVŠEK JANEZ gozdarski pisatelj

R. 4. maja 1936 v Radečah pri Zidanem Mostu, končal srednjo gozdarsko šolo in gozdarski oddelek biotehniške fakultete 1962 v Ljubljani. Med študijem je bil zaposlen pri OLO Trbovlje in GG Brežice. Leta 1963 je postal asistent pri Inštitutu za varstvo gozdov. Predaval je tudi na gozdarski tehniški šoli v Postojni, na RTV Ljubljana in pisal strokovne članke ter dosegel naziv doktorja gozdarskih znanosti. – Univerza II, str. 636, III – 2, str. 1137.

TOMAN JANEZ JURIJ fužinar

R. 1699, u. 1768 v Zagradcu ob Krki. Izvira iz rodu fužinarjev v Kamni Gorici oz. Kropi na Gorenjskem. L. 1754 je kupil od grofa Karla Auersperga fužine in posest Zagradec ob Krki. Po njegovi smrti ga je nasledil Janez Krstnik Toman (1731 do 1794), ki je 1766 postal plemič (pl. Krški). – SBL IV, str. 97.

TOMAN JANKO gospodarstvenik in šolnik

R. 3. sept. 1863 v Žužemberku, u. 1945 na Dolah pri Hotiču. Po maturi 1882 je prišel za učitelja v Moravče in ustanovil celo vrsto društev (pevsko, bralno, sokolsko in gasilsko godbo na pihala) in združeno posojilnico, ki je na njegovo pobudo zgradila združni dom, mlekersko zadrugo in društvo za narodovo zdravje, vodno zadrugo. Pomagal je tudi pri elektrifikaciji Moravške doline. L. 1899 je bil predsednik občine Moravče. – S. Stražar: Moravska dolina, str. 435. Jutro 3. sept. 1933, št. 206, str. 7 – s sliko.

TOMAŠIČ ANTON televizijski novinar

R. 26. apr. 1937 v Gradcu v Beli krajini. Absolviral je Akademijo za gledališče, radio, film in televizijo v Ljubljani in od 1966 delal pri TV Ljubljana kot asistent režije, nato kot samostojni režiser, pa tudi v slovenskih gledališčih. Režiral je predvsem televizijske igre in nadaljevanke ter priredbe slovenske mladinske proze in dramatike. Na TV-festivalu na Bledu je prejel nagrado za režijo Andersenove pravljice Deklica z vžigalicami. – SGL, str. 731. J. Dular: Pomembni Belokranjci, str. 32, 64/65 – slika.

Matija Tomc

GRADIVO ZA DOLENJSKI
BIOGRAFSKI LEKSIKON

Rast 5 / 1998

535

TOMC MATIJA podobar

R. 10. sept. 1814 na Šujci pri Dobrovi, u. 30. maja 1885 v Šentvidu nad Ljubljano. Podobarstva se je učil pri Groharju st. in Matiji Langusu. L. 1836 je kupil v Šentvidu hišo in odprl podobarsko delavnico. Izdeloval je oltarje, kipe, prižnice, spovednice, božje grobove, največ v lesu, nekaj oltarjev in

kipov pa tudi v kamnu. Nekaj njegovih oltarjev je v Borovcu na Kočevskem, Dednem Dolu pri Višnji Gori, Dobropoljah, Fari pri Kostelu, Novem mestu, na Raki, v Sostrem, Šmarju na Dol., Šmihelu pri Novem mestu itd. Slovel je kot dober podobar. - SBL IV, str. 109.

TOMC MATIJA skladatelj

R. 25. dec. 1899 na Kapljiščah pri Metliki, u. 8. febr. 1986 v Domžalah. Osnovno šolo je obiskoval v Podzemlju in Novem mestu, tu tudi I. razred gimnazije, in maturiral 1920 v Šentvidu nad Ljubljano. Teologijo je študiral v Ljubljani in bil 1923 ordiniran. Po kaplanski službi v Mokronogu je študiral kompozicijo in orgle na Dunaju, bil profesor glasbe na gimnaziji v Šentvidu, od 1940 do 1946 pa na klasični gimnaziji v Ljubljani. Od 1948 do 1973 je bil župnik v Domžalah. Je eden najpomembnejših slovenskih skladateljev na področju cerkvene glasbe. Prejel je Gallusovo plaketo. - SBL IV, str. 110.

Teodor Tominšek

TOMIČ VIOLETA igralka

R. 22. jan. 1963 v Sarajevu. Živela v Metliki. Diplomirala je na oddelku za dramsko igro na AGRFT v Ljubljani in je svojo prvo vlogo odigrala kot Jacinta v Cankarjevem Pohujšanju v dolini šentflorjanski. Je članica Mestnega gledališča ljubljanskega. Gostovala je tudi v Amsterdamu in Edinburgu. L. 1985 je dobila nagrado Sklada S. Severja za vlogo Jacinte. - Kdo je kdo za Slovence 1993, str. 231 - s sliko. L. Menaše: Svetovni biografski leksikon, str. 971.

TOMINŠEK TEODOR pravnik, spomeničar

R. 16. okt. 1902 v Kranju, u. pred 6. marcem 1996 v Ljubljani. V Mariboru je obiskoval klasično gimnazijo (matura 1921), študiral pravo v Ljubljani in 1929 promoviral. Do okupacije je bil tajnik Vrhovnega sodišča v Ljubljani, nato je bil med glavnimi organizatorji OF v pravnih ustanovah. L. 1943 je odšel v partizane, sodeloval kot vojaški sodnik v kočevskem procesu in 1944 postal član sod. oddelka Vrhovnega štaba NOVJ v Beogradu. Po vojni je bil med drugim predsednik Vrhovnega sodišča FLRJ v Beogradu, minister za pravosodje LRS, poslanec skupščine SRS itd. Prejel je številna visoka odlikovanja. - SBL IV, str. 121. Ko je ko 1970, str. 1086.

TOMINŠEK VLASTA romanistka in rusistka

R. 22. okt. 1906 v Ljubljani (sestra Stanka), umrla marca 1997 prav tam. Po maturi 1925 je študirala romanistiko na ljubljanski univerzi in službovala kot profesorica francoščine na kočevski gimnaziji in na ljubljanskih gimnazijah. L. 1952, ko je na srednjih šolah francoščino izpodrinila ruščina, je opravila dodatni diplomski izpit iz tega jezika in ga poučevala na srednjih šolah, od 1964 do 1972 pa je bila lektorica za ruski jezik na filozofski fakulteti v Ljubljani. Je soavtorica ruskih učbenikov za osnovne šole in avtorica ruskih vadnic za srednje šole. - SBL IV, str. 121.

TOMŠIČ ANTON časnikar in urednik

R. 26. maja 1842 v Dednem Dolu pri Višnji Gori, u. 26. maja 1871 v Mariboru, prekopan in prenesen 1940 v skupno grobnico zaslužnih mož na Pobrežju v Mariboru. Osnovno šolo je obiskoval v Višnji Gori, gimnazijo pa v Trstu, Celju in Novem mestu in tu maturiral 1863. Študiral je pravo v Gradcu, bil odvetniški koncipient v Mariboru, se posvetil časnikarstvu in postal 1871 solastnik tiskarne in lista Slovenski narod. Kot urednik je pritegnil k sodelovanju tega prvega našega političnega časnika vrsto odličnih sodelavcev (Celestin, Erjavec, Levec, Levstik, Jurčič). Njegovi članki se odlikujejo po bogatem jeziku. Poleg Levstika je Tomšič ena najmočnejših osebnosti tistega časa. Nastopal je tudi kot govornik na tedaj priljubljenih tabornih. - SBL IV, str. 124.

Anton Tomšič

Lidija Murn **KRONIKA**

Julij - avgust

JULIJ

KOSTANJEVICA, 1. - 31. julija - Po desetih letih se je začel 17. kiparski simpozij Forma viva Kostanjevica 1998. Meseč dni so svoja dela iz hrastovega lesa ustvarjali trije kiparji: Alfonso Berridi iz Španije, Petar Barišić iz Hrvaške in Roman Makše iz Ljubljane.

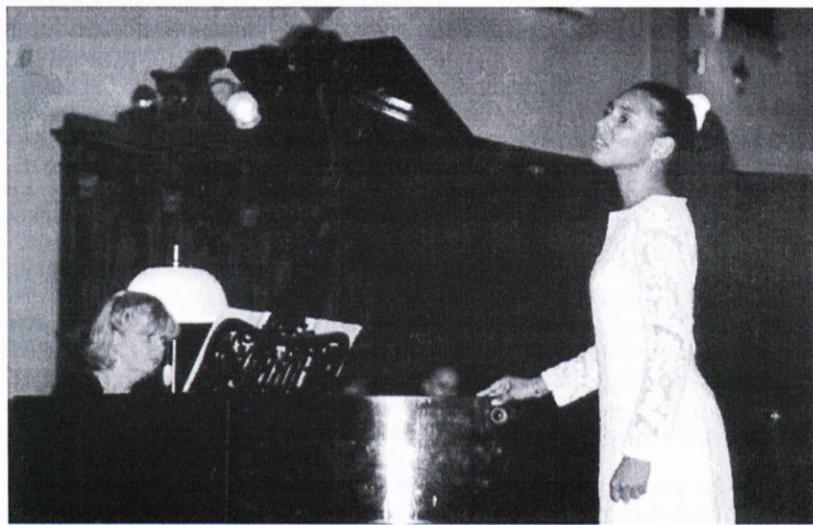
Kiparji in njihovi pomočniki na delovišču Forme vive; foto: M. Markelj

BREŽICE, 2. julija - V galeriji Posavskega muzeja se je predstavil slikar Vasilij Josip Jordan. Na otvoritvi razstave je govoril hrvaški likovni kritik Josip Depolo, v kulturnem programu pa sta nastopila tenorist Marjan Trček in lutnjist Boris Šinigoj.

NOVO MESTO, 2. julija - V restavraciji Splošne bolnišnice so odprli razstavo del slikarja Franca Železnika. Umetnika je predstavila Marta Račecič.

NOVO MESTO, 3. julija - V atriju kapiteljske proštije se je s svojim prvim samostojnim koncertom ob zaključku šolanja na Visoki šoli za glasbo in upodabljaljoče umetnosti Mozarteum v Salzburgu predstavila domača mezzosopranistka Irena Yebuah.

Nastop Irene Yebuah v Kapiteljski cerkvi v Novem mestu; foto: M. Markelj

OTOČEC, 3. - 4. julija - Festival Novo mesto je na otoški jasi že drugič zapored pripravil dvodnevni glasbeni festival Rock Otočec 1998 z domačimi in tujimi glasbeniki.

SEVNICA, 3. julija - S koncertom Vlada Kreslina in Beltinške bande so se v organizaciji tamkajšnje ZKD pričele prireditve z naslovom Grajsko poletje 1998.

NOVO MESTO, 5. - 18. julija - Na Osnovni šoli Grm so potekale 10. jezikovne počitnice, ki se jih je udeležilo 21 mladih Korošcev. Počitnice je skupaj s šolo organizirala Krščanska kulturna zveza iz Celovca.

MALA ILOVA GORA, 7. julija - Grosupeljska založba Mondena je predstavila svoje zadnje štiri knjige: Franja Frančiča Dobro jutro, Charles Bukowski!, roman treh piscev Šest prijateljev in poslednja skrivnost Volčje vasi ali Sto in ena opomba, delo Renate Šribar Medtem ko sem spala in zbirko aforizmov Vladimira Gajška Aforizmi o tebi, o tem in onem.

ČRNOMELJ, 10. julija - V hotelu Lahinja so predstavili prevod knjige dr. Danka Plevnika z naslovom Slovenci na Hrvaškem.

HINJE, 11. julija - Tamkajšnje gasilsko društvo je pripravilo 10. tekmovanje harmonikarjev, na katerem se je predstavil tudi svetovni prvak v igranju na diatonično harmoniko Denis Novato iz Trsta.

POKLJUKA, 11. julija - V hotelu Šport se je zaključil 6. slikarsko-kiparski tabor. Med 96 likovniki so se ga udeležili tudi dolenski ustvarjalci: Franc Železnik, Marjan Maznik ter Jožica Škof in Jelica Kupec - slednji sta prejeli plaketo.

STUDENEC, 11. julija - ZKD Sevnica je pripravila tradicionalno srečanje harmonikarjev, ki velja za izbor za tekmovanje Zlata harmonika Ljubečne.

TREBNJE, 13. julija - V kulturnem domu je nastopil mednarodni ekumenski ansambel Celebrant Singers.

KOSTANJEVICA, 14. julija - Na dvorišču nekdanjega cistercijanskega samostana je bil koncert mednarodne ekumenske vokalno instrumentalne skupine Celebrant Singers.

NOVO MESTO, 15. julija - V okviru 2. Festivala Brežice 1998 je prvič potekal študentski festival. V Mordaxovi kapeli je nastopila skupina The Quineunx of Design iz Izraela.

RIBNICA, 16. julija - V Galeriji Miklova hiša so odprli razstavo slik Ota Rimela.

ČRNOMELJ, 17. julija - S koncertom Jam session so se v atriju gradu pričele prireditve z naslovom Poletje v Črnomlju, ki jih letos s pomočjo ministrstva prireja tamkajšnja ZKD.

KOSTANJEVICA, 17. julija - Kulturni minister Jožef Školč je v Lamutovem likovnem salonu odprl razstavo del akademskega kiparja Franceta Goršeta, ki jih je Galeriji Božidarja Jakca iz zasebne družinske zbirke poklonila dr. Gloria Slavka Bratina iz Toronta. V kulturnem programu je nastopila Štefka Drole.

NOVA ŠTIFTA, 17. julija - V cerkvi pri Novi Štifti je Miklova hiša v sodelovanju s kočevskim podjetjem Kovinar priredila komorni koncert sopranistke Chen Hsin - Ying, ki jo je na klasični harmoniki spremljal Primož Parovel.

NOVO MESTO, 17. julija - Ob nedavno sprejetem odloku o razglasitvi baletne domačije Pie in Pina Mlakarja za kulturni spomenik je baletni par obiskal minister za kulturo Jožef Školč.

BREŽICE, 18. julija - S koncertom Adel Singersov iz Norveške ter z govorom pokrovitelja dr. Janeza Drnovška se je v Viteški dvorani Posavskega muzeja pričel 2. mednarodni festival stare glasbe Festival Brežice 1998. Na otvoritveni dan so pripravili srednjeveško tržnico, Aronove viteške igre, potekal pa je tudi spremljevalni študentski festival.

METLIKA, 18. julija - V Ganglovem razstavišču so odprli razstavo sodobne škotske grafike. V okviru prireditev Pridi zvečer na grad je nastopil pihalni orkester iz pobratenih italijanskih Ronk.

RATEŽ, 19. julija - Turistično društvo je pripravilo tekmovanje za Zlato harmoniko Ljubečne. Prvo nagrado je prejel Roman Strlekar iz Sevnice.

GLOBODOL, 22. julija - Dirigent, skladatelj in organist Dimitrij Reje se je z orgelskim recitalom predstavil v okviru Novomeškega glasbenega fes-

JULIJ

tivala v Domu glasbene dediščine.

DOLENJSKE TOPLICE, 24. julija - 6. avgusta - Glasbena mladina Slovenije je pripravila 14. mednarodni poletni tabor v tamkajšnjem taboru mladih.

ADLEŠIČI, 25. julija - Ob 90-letnici tamkajšnje folklorne skupine so pripravili prvo srečanje zdomcev iz adlešiške krajevne skupnosti z naslovom Tu me je mama zibala.

METLIKA, 25. julija - Na metliškem gradu je bilo mogoče prisluhniti šansonom Melite Osojnik, duet Ira Roma pa se je predstavil z ruskimi romancami in ciganskimi pesmimi.

NOVO MESTO, 25. julija - V galeriji Dolenjskega muzeja so organizirali javno vodstvo po razstavi Kapiteljska njiva Novo mesto, na katerem so z grafiko akademske slikarke Svetlane Jakimovič Rodič nagradili desettisočo obiskovalko omenjene razstave, Ljubljančanko Ivanko Sket.

HINJE, 26. julija - Kulturno društvo Hinje je v župnišču zaigralo komedijo Nevesta iz Amerike.

POLHOV GRADEC, 31. julija - Na razstavi Čebele ljudem so predstavili novo knjigo Novomeščana dr. Petra Kapša z naslovom Med in zdravje, ki jo je izdala novomeška založba Erro.

KRŠKO, julij, avgust - Do konca avgusta je v Galeriji Krško na ogled razstava del, ki jih je 26 slikarjev ustvarilo na Ekstemporu Krško 1998.

PODBOČJE, julij - Na likovni koloniji je sodelovalo šest slovenskih in trije poljski slikarji, razstavo pa so pripravili v tamkajšnji osnovni šoli.

ČRNOMELJ, julija - Likus - Literarni klub upokoјencev Slovenije pri mariborski založbi Drumac je izdal tretjo knjigo črnomaljske pisateljice Nežke Raztresen z naslovom Nežkini nepozabni biseri.

VINICA, julija - Tamkajšnja krajevna skupnost je s pomočjo Ministrstva za kulturo RS začela z obnovo fasade rojstne hiše Otona Župančiča.

AVGUST

METLIKA, 8. avgusta - V okviru mednarodnih poletnih prireditev Pridi zvečer na grad je bil na dvorišču gradu koncert kvinteta Ljubljana Jazz Selection.

NOVA ŠTIFTA, 10. avgusta - V tamkajšnji romarski cerkvi so nastopili solisti komornega orkestra iz Sankt Petersburga.

ČRNOMELJ, 13. avgusta - V atriju gradu je nastopil vokalni tercet Prima vista z Jesenic. Koncert je spadal med prireditve z naslovom Poletje v Črnomlju.

JANKOVIČI, 14. avgusta - Na domačiji Raztresen so že petič zapored pripravili prireditev Platno - pesem - pisanice. Slavnostni govornik je bil metliški župan Branko Matkovič.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 15. avgusta - Na vrtu gostilne Kmečki hram je potekala prireditev Družabno srečanje na valovih Krke z diatonično harmoniko.

METLIKA, 15. avgusta - Na metliškem gradu se je predstavila domača plesno-vokalna skupina Pojoče steljce.

DOLENJSKE TOPLICE, 16. - 23. avgusta - Gledališka in lutkovna šola - Kozmopolitanska delavnica umetnosti je letos prvič pripravila samostojno poletno gledališko, glasbeno, lutkovno in likovno šolo z več kot 50 udeleženci.

PODSREDA, 19. avgusta - V atriju gradu sta nastopila Branimir Slokar na pozavni in Tadeja Liechti Perkavec na klavirju.

ČRNOMELJ, 21. avgusta - Na kulturnih prireditvah Poletje v Črnomlju se je z jazz koncertom predstavil krški Big band pod vodstvom Aleša Suše.

SEVNICA, 21. avgusta - Na sevniškem gradu so odprli slikarsko razstavo domačinke Jerce Šantelj, otvoritev pa je pospremila monodrama igralca Andreja Rozmana - Roze.

SEVNICA, 21. avgusta - V okviru Sevniškega grajskega poletja je nastopil ansambel Šukar.

BRESTANICA, 22. avgusta - Poletje na gradu Rajhenburg se je nadaljevalo s predstavo Hamlet v Spodnji Mrduši amaterskega gledališča iz Velenja.

METLIKA, 22. avgusta - Gledališče Rupert Marovt je na grajskem

dvorišču predstavilo terapevtsko detektivko Globoko grlo.

PODSREDA, 22. avgusta - V grajskem atriju so pripravili koncert slušateljsev seminarja za pozavno. V sklopu Glasbenega poletja na gradu Pod-sreda sta na dobrodelnem koncertu z naslovom S čelom in športom po Slove-niji za pomoč tistim, ki so je potrebni, nastopila Jernej Čopič z Bachovimi suitami ter gledališki igralec Alojz Svete z izbrano poezijo.

ZILJE PRI VINICI, 22. avgusta - Domače društvo kmečkih žena in dek-let je pripravilo 3. srečanje narodnozabavnih ansamblov in harmonikarjev iz Bele krajine in Dolenjske.

ŠENTJERNEJ, 24. avgusta - Ob občinskem prazniku je v farni cerkvi nastopil oktet Veritas.

ČRNOMELJ, 24. avgusta - V sklopu prireditev Poletje v Črnomlju je nastopil avstralski glasbenik Richard Walley s plesalci.

KRŠKO, 24. - 30. avgusta - V tamkajšnji glasbeni šoli in na gradu Pod-sreda je potekal seminar za klavir. Udeležencem je predaval estonski glas-benik prof. Arbo Valdma.

NOVO MESTO, 25. - 27. avgusta - V Dolenjskem muzeju so za najmlaj-še pripravili delavnice izdelovanja situl iz papirja.

PLETERJE, 26. avgusta - Ob pleterskem samostanu so odprli etnološki muzej na prostem. O poteku uresničitve te več kot deset let stare zamisli je govoril direktor Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto Danilo Breščak.

GLOBODOL, 27. avgusta - V Domu glasbene dediščine se je z recitalom na čembalu predstavil italijanski glasbenik Luca Ferrini.

NOVO MESTO, 27. avgusta - Na terasi Hotela Krka je nastopila pet-članska skupina Miha Jazbinšek in njegove legende.

ČRNOMELJ, 28. avgusta - V novi dvorani pastoralnega centra je potekala zadnja prireditev v okviru Poletja v Črnomlju - recital baročne glasbe na čembalu glasbenika Luca Ferrinija iz Trsta.

METLIKA, 28. avgusta - S koncertom Pihalnega orkestra slovenske poli-cije pod taktirko Milivoja Šurbka so se končale mednarodne poletne pri-reditve Pridi zvečer na grad.

NOVO MESTO, 28. avgusta - V korist prenove gradu Grm je na grajskem dvorišču na dobrodelnem koncertu nastopila skupina Šukar.

MALA LOKA, 29. avgusta - Društvo Arti je na gradu pripravilo otvoritev del, nastalih julija na 2. slikarski koloniji mladih ustvarjalcev. Na otvoritvi, ki jo je z igranjem na čelo obogatil Jernej Čopič, je zbrane pozdravil novo-dobni graščak Dušan M. Šparovec.

SEVNICA, 29. avgusta - V organizaciji ZKD je na gradu nastopil Big band Krško.

ŽUŽEMBERK, 29. avgusta - Na gradu se je predstavila skupina mladih pevcev, zbranih v skupini Pinocchio. Koncert je spadal med Poletne grajske prireditve.

ČRNOMELJ, avgusta - KUD Artoteka je pripravil 3. likovno delavnico za mlade Črnomaljce. Pod vodstvom domačega akademskega slikarja Roberta Lozarja je sodelovalo 24 otrok. Njihova dela bodo na ogled jeseni v Špeličevi hiši.

IVANČNA GORICA, avgusta - Na odseku bodoče avtoceste Višnja Gora-Bič so arheologi Narodnega muzeja iz Ljubljane odkrili precej antičnih najdb, nekaj novoveških ter tudi dva novca izpred 4. stoletja.

NOVO MESTO, avgusta - Dolenjska založba je izdala knjigo Mire Ružič Zimsko sonce in sence.

RIBNICA, avgusta - Na likovnem srečanju Ribnica 1998, ki je bilo za razliko od prejšnjih zelo strokovno, so se predstavili ugledni profesorji likov-ne akademije v Ljubljani, umetnostni zgodovinarji in arhitekti.

VELIKA POLANA, avgusta - V rojstnem kraju pisatelja Miška Kranjca so na Polanskih dnevih delček bogatega kulturnega izročila predstavili tudi folkloristi dragatuške folklorne skupine.

ZALOG, avgusta - Društvo keramikov in lončarjev iz Ljubljane je v Opekarni Zalog pripravilo posebno delavnico za enajst udeležencev, ki so pod vodstvom akademske kiparke Alenke Vidrgar ustvarili dvometrsko glineno skulpturo, največjo v Sloveniji.

MARTINA KORITNIK FAJT

SKALOVJE (izrez), akvarel, 36 x 48 cm, 1993

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

- Karel BAČER, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto
- Renzo CIGOI, italijanski pesnik, scenarist in publicist, v pokoju, Trst
- Janez GABRIJELČIČ, dr. ekonomskih znanosti, Računsko sodišče Republike Slovenije v Ljubljani, Novo mesto
- Vlado GARANTINI, učitelj, Osnovna šola Litija, Zagorje ob Savi
- Darja HOČEVAR, dipl. psihologinja, Novo mesto
- Zilhad KLJUČANIN, bosanski pisatelj, Bihač
- Martina KORITNIK FAJT, akademska slikarka, Krško
- Klavdija KOTAR, gimnazijska maturantka, Kulturni center Janeza Trdine Novo mesto, Novo mesto
- Janez KRAMARIČ, mag. prava, Sodnik za prekrške v Črnomlju, Črnomelj
- Mihael KUZMIČ, mag. teologije, ravnatelj Evangelijskega teološkega centra v Ljubljani, Ljubljana
- Tomaž LEVIČAR, študent arhitekture, Novo mesto
- Jan MAKAROVIC, dr. socioloških znanosti, dipl. psiholog, Fakulteta za družbene vede Ljubljana, Ljubljana
- Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto
- Jožef MATIJEVIČ, umetnostni zgodovinar, višji kustos v Dolenjskem muzeju v Novem mestu, Mirna Peč
- Meta MATIJEVIČ, prof. zgodovine, arhivistka, Zgodovinski arhiv Ljubljana – Enota za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, Mirna Peč
- Jolka MILIČ, publicistka, satiričarka, prevajalka, Sežana
- Lidija MURN, novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan, Mirna Peč
- Anton NADRAH, dr. teologije, opat stiške cisterce, Stična
- Tone PAVČEK, pesnik, prevajalec, urednik, v pokoju, Ljubljana
- Nada PEČAVAR, dipl. psihologinja, svetovalna delavka v Osnovni šoli Dragotina Ketteja Novo mesto, Novo mesto
- Stane PEČEK, glasbenik, v pokoju, Mokronog
- Irma PLAJSŠEK, absolventka primerjalne književnosti in slovenskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Ljubljana
- Jože PRESKAR, dipl. inž. gradbeništva, načelnik Upravne enote Novo mesto, Novo mesto
- Filip ROBAR DORIN, dipl. režiser, direktor Filmskega sklada Republike Slovenije v Ljubljani, Novo mesto
- Rudi ROBIČ, dipl. inž. gradbeništva, v pokoju, Ljubljana
- Bojana ROGELJ ŠKAFAR, kustodinja bibliotekarka, Slovenski etnografski muzej Ljubljana, Ljubljana
- Mitja SIMIČ, dipl. inž. krajinske arhitekture, višji konzervator, Novo mesto
- Zorka SKRABL, prof. zgodovine in sociologije, vodja Zgodovinskega arhiva Ljubljana – Enote za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto, Novo mesto
- Damijan ŠINIGOJ, samostojni ustvarjalec na področju kulture – pisatelj, Novo mesto
- Karolina VEGELJ STOPAR, akademska glasbenica, prof. klavirja na Glasbeni šoli Krško, Krško
- Sonja VOTOLEN, predmetna učiteljica slovenskega in angleškega jezika v Osnovni šoli Slivnica, Kidričevo

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
Letnik IX., leto 1998, št. 5 (59)

ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Franci Koncilija
SOIZDAJATELJICE:	Občine Črnomelj, Metlika, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in druge občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine ter Kočevske
SVET REVIJE:	Predsednik sveta: Robert Judež (Mestna občina Novo mesto), člani: Cvetka Klobučar (Škocjan), Ksenija Khalil (Črnomelj), Milan Rman (Trebnje), Milan Travnikar (Metlika), Ida Zagorc (Šentjernej)
UREDNIŠTVO:	Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Alenka Ilovár (Družbena vprašanja), Janez Gabrijelčič (Rastoča knjiga), Tomaž Koncilija in Rudi Stopar (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik), Marjan Ravbar in Marko Koščak
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (068) 3 17-256, faks: (068) 322-731
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo Rast Letna naročnina za fizične osebe je 4.000 SIT, za pravne osebe 7.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, Wordperfect ali v dostext (ascii).
NAKLADA:	1000 izvodov
PRIPRAVA ZA TISK:	Biro M Novo mesto
TISK:	Tiskarna Novo mesto

Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415 - 325 / 92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

Izhaja dvomesečno

Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto, Tovarna posebnih vozil Novo mesto in občine soizdajateljice

82
RAST 1998

200701942,5

COBISS 0

KNJINICA M. JARCA
Domeniški oddelček

RAST – OKTOBER 1998

MESTNA OBČINA NOVO MESTO